సంజయ ఉవాచ :-

47. ఏవముక్త్వార్జునస్సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్
విసృజ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః.

సంజయ ఉవాచ = సంజయుడు చెప్పెను -

టీక:- సంఖ్యే = యుద్ధభూమియందు, అర్జునః = అర్జునుడు, ఏవమ్ = ఈ ప్రకారముగ, ఉక్త్వా = చెప్పి, శోకసంవిగ్నమానసః = దుఃఖముచే మిక్కిలి చలించిన మనస్సుగలవాడై, సశరమ్ = బాణముతో గూడిన, చాపం = ధనస్సును, విసృజ్య = విడిచిపెట్టి, రథోపస్థే = రథముమీద, ఉపావిశత్ = చతికిలబడెను.

సంజయుడు చెప్పెను - (ఓ ధృతరాష్ట్రమహారాజా!) యుద్ధభూమి యందర్జును డీ ప్రకారముగ జెప్పి శోకముచే కలతనొందిన చిత్తముగలవాడై, బాణముతో గూడిన వింటిని పారవైచి రథముపై చతికిలబడెను.

వ్యాఖ్య:- ''శోకసంవిగ్నమానసః'' - అర్జునుడు శోకాకులితచిత్తుడై ధనుర్బాణములను సైతము జారవిడిచెను. అర్జునుని జీవితమునందు నిరుత్సాహముచే ధనస్సును వదిలివేసిన ఘట్ట మింతదనుక ఒకటియును లేదు. కావున దీనికేదియో ప్రబలమైన కారణముండియే యుండవలెను. స్వజనక్షయమును గూర్చిన ఆందోళనయే అది. ఆ ఆందోళన ఆవేదనగా మారెను. తత్ఫలితముగ నాతడు రాజ్యమును, భోగములను తృణీకరించివైచెను. యుద్ధమును నిరాకరించెను. అర్జునునియొక్క ఈ పరమవిరక్తిని ఊతగా దీసికొని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యాతనికి చక్కని ఆత్మజ్ఞానోపదేశముచేసిరి. అర్జునుని విషాదము విషాదముగానుండక విషాదయోగముగా మారెను. ఏలయనిన అర్జునుడు ప్రాపంచిక సుఖములయెడల, రాజ్యభోగములయెడల విముఖత్వము కలిగి, ధర్మమును తెలిసికొనుటకొఱకై పరితపించెను (ధర్మసమ్మూఢచేతాః). అట్టి పరితాపము ముముక్షువుల కత్యావశ్యకమైయున్నది. దైవము కొఱకు, ధర్మముకొఱకు కలుగు పరితాపము (విషాదము) యోగమునకు దారితీయును. ఒకదానియందు (విషయభోగము లందు) విరక్తి, మరియొక దానియందు (ధర్మమునందు) ఆసక్తి మోక్షమునకు అత్యావశ్యకమైయున్నది. అనగా ప్రాపంచిక వైభవములందు విరక్తి, ధర్మమునందు దైవమునందు ఆసక్తియుండిననే పరమార్థపదమున జీవుడు త్వరితముగా పురోగమనము సలుపగలడు. అర్జునున కీరెండును సమకూడినవి. కనుకనే యాతని అర్హతను గుర్తెఱిగి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ వెనువెంటనే చక్కని జ్ఞానోపదేశమును జేసిరి. అర్జునునివలెనే ఎవరైనప్పటికిని దృశ్యవిషయములపై విరక్తి కలిగి ధర్మముకొఱకై తహతహలాడినచో, భగవదనుగ్రహముచే నాతనికి జ్ఞానోదయము, పరమశాంతి తప్పక లభించగలవు.

ఓమ్

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగాశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే అర్జునవిషాదయోగోనామ
ప్రథమోఽధ్యాయః

ఇది ఉపనిషత్ప్రతిపాదకమును, బ్రహ్మవిద్యయు, యోగశాస్త్రమును, శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమునగు
శ్రీ భగవద్గీతలందు అర్జునవిషాదయోగమను
మొదటి అధ్యాయము
ఓమ్ తత్ సత్

సాఙ్ఖ్య యోగము

నైనం ఛిన్దన్తి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః
న చైనం క్లేదయన్త్యాపో న శోషయతి మారుతః. (2-23)

ఈ ఆత్మను ఆయుధము లెవ్వియును ఛేదింపజాలవు. అగ్ని దహింపజాలదు, నీరు తడుపజాలదు, గాలి యెండింపజాలదు.

ॐ

శ్రీ భగవద్గీత

అథ ద్వితీయోఽధ్యాయః

రెండవ అధ్యాయము

సాఙ్ఖ్యయోగః

సాఙ్ఖ్యయోగము

ఈ అధ్యాయముయొక్క పేరు:-

''సాంఖ్యయోగము'' సంఖ్యతో గూడినది సాంఖ్యము. సాంఖ్యమనగా జ్ఞానము. జ్ఞానవిచారణయందు అనాత్మ వస్తువులను లెక్కించునపుడు సంఖ్యను ఆశ్రయించవలసి వచ్చును, గనుక అయ్యది సాంఖ్యమని చెప్పబడెను. ప్రకృతియందుగల 24 తత్వములను లేక 96 తత్వములను లెస్సగ శోధించి, అవి అనాత్మరూపములని త్యజించి వానికి సాక్షిగనున్నట్టి పరమాత్మను గ్రహించుటయే సాంఖ్యవిద్య; ఆత్మానాత్మవివేక రూపమగు విజ్ఞానమే సాంఖ్యము. ఈ అధ్యాయమునందు ఆత్మస్వరూపము లెస్సగ వర్ణింపబడుటవలనను, పంచభూతాత్మకమగు దేహాదులయొక్క నశ్వరత్వము ప్రతిపాదింపబడుటవలనను, జ్ఞానసంబంధమైన యంశములు మిక్కుటముగ వచ్చుట చేతను దీనికి సాంఖ్యయోగమను పేరు వచ్చినది.

ఈ అధ్యాయమందలి ప్రధాన విషయములు :-

1. అర్జునుడు తన మానసిక వ్యథను శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కెఱింగించి, నివారణోపాయము నర్థించుట (1 వ శ్లో॥ నుండి 10 వ శ్లో॥ వఱకు)
2. ఆత్మస్వరూప వర్ణనము .... (11 వ శ్లో॥ నుండి 30 వ శ్లో॥ వఱకు)
3. క్షాత్రధర్మము ననుసరించి యుద్ధముచేయవలసిన ఆవశ్యకతను నిరూపించుట (31 వ శ్లో॥ నుండి 38 వ శ్లో॥వఱకు)
4. నిష్కామకర్మయోగ ప్రతిపాదనము (39 వ శ్లో॥ నుండి 53 వ శ్లో॥ వఱకు)
5. స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములు, ఆతని మహిమ (54 వ శ్లో॥ నుండి 72 వ శ్లో॥ వఱకు)

పూర్వాధ్యాయముతో ఈ అధ్యాయమునకు గల సంబంధము :-

శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుని రథమును రెండుసేనల మధ్య నిలబెట్టగా కట్టెదుట బారులు తీర్చియున్న బంధ్వాదులను చూచి అర్జునుడు శోకవిహ్వలుడై వారి నెట్లు చంపుదునని మనంబున దిగులునొంది గాండీవమును జారవిడిచి రథముపై చతికిలబడెనని క్రిందటి అధ్యాయమున చెప్పబడినది. అర్జునుని యా

దీనస్థితిని జూచి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఈ అధ్యాయమున నాతనికి ధైర్యోత్పాదన మొనర్చుటకై ఆత్మయొక్క నిజతత్త్వమును, కర్మరహస్యమును బోధించుచున్నారు -

అ॥ అర్జునుని మానసిక పరిస్థితిని వర్ణించుచు సంజయు డీయధ్యాయము నుపక్రమించుచున్నాడు -

సంజయ ఉవాచ :-

1. తం తథా కృపయాఽఽవిష్టమశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్
విషీదన్తమిదం వాక్యమువాచ మధుసూదనః.

సంజయ ఉవాచ = సంజయుడు చెప్పెను -

టీక:- తథా = అట్లు, కృపయా = కనికరముచేత, ఆవిష్టం = కూడుకొనియున్న వాడును, అశ్రుపూర్ణాకులేక్షణం = కన్నీటితో నిండిన వ్యాకులములైన నేత్రములు గలవాడును, విషీదన్తమ్ = దుఃఖించుచున్నవాడునగు, తం = ఆ యర్జునునిగూర్చి, మధుసూదనః = శ్రీకృష్ణమూర్తి, ఇదం వాక్యం = ఈ (చెప్పబోవు) వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా:- సంజయుడు చెప్పెను - ఆ ప్రకారముగ కనికరముతో గూడుకొని కంటనీరు పెట్టుకొనినవాడై వ్యాకులత్వముజెంది దుఃఖించుచున్న అర్జునుని జూచి శ్రీకృష్ణు డిట్లు పలికెను.

వ్యాఖ్య:- ''అశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్'' = తీవ్రవైరాగ్యము కలిగినవాని లక్షణమివ్విధముగనే యుండును. ప్రపంచ భోగములయెడల, దృశ్యవిషయముల యెడల విరక్తి కలిగియుండ, సంసారముపై రోత జనింప అతని కంటివెంట ధారధారగా కన్నీరు కారుచుండును. జగద్వైభవములు భారభూతములుగా తోచుచుండును. ఇట్టి స్థితియే అర్జునునకు కలిగినది. బ్రహ్మోపదేశమునకు ఇట్టి వైరాగ్యము ఒక అర్హత (Qualification) అయియున్నది. ఇదిలేనివానికి అధ్యాత్మవిద్య బోధింపబడినను మురికిగుడ్డకు వేసిన రంగువలె నిష్ప్రయోజనమైపోవును. శ్రీకృష్ణమూర్తి కావింప బోవు అధ్యాత్మధర్మోపదేశమునకు అర్జునుడు (ఇట్టి వైరాగ్యావలంబనముద్వారా) అర్హతను సంపాదించుకొనెనని స్పష్టమగుచున్నది.

''కృపయాఽఽవిష్టమ్'' = కృప, దయ, కనికరము మంచిగుణములే. కాని చూప దగని వారిపై చూపినపుడుగాని, చూపదగని సమయమున చూపినగాని అవి సత్ఫలమును గలుగజేయ జాలవు. అస్థానస్నేహకారుణ్యము పనికిరాదు. అధర్మమునకు ఒడిగట్టినట్టి జనులపై అర్జునుడు కనికరము జూపెను. ఇది క్షాత్రధర్మవిరుద్ధము. కావుననే 'ఇట్టికృప, ఇట్టివారిపై ఈ సమయమున పనికి రాద' నియు తన క్షత్రియధర్మమును కార్యాన్వితమొనర్పవలెననియు అర్జునుడు బోధింపబడెను.

''మధుసూధన'' -- మధువను రాక్షసుని సంహరించుటచే శ్రీకృష్ణుని కాపేరు వచ్చెను. మధువనగా తేనె అనియు అర్థము కలదు. అహంకారము, శబ్దాదివిషయములు, దృశ్యభోగములు తేనెవలె మొదట ఆనందకరములుగ తోచును. తదుపరి విషమువలె బాధించును. కావున వానిని త్యజించవలెను. అదియే మధుసూదనత్వము. అట్టి మధుసూదనత్వమను లక్షణము కలవాడే మధుసూదనుడగు పరమాత్మను జేరగలడు.

అర్జునుని దీనస్థితిని జూచి శ్రీకృష్ణమూర్తి యాతనికి ధైర్యమును పురికొల్పుచున్నాడు -

శ్రీ భగవానువాచ :-

2. కుతస్త్వా కశ్మలమిదం విషమే సముపస్థితమ్ అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్య మకీర్తికర మర్జున.

శ్రీ భగవానువాచ = భగవంతుడైన శ్రీకృష్ణుడు చెప్పెను -

టీక:- అర్జున = ఓ అర్జునా! అనార్యజుష్టం = పామరులచే నవలంబింపబడదగినదియు, అస్వర్గ్యం = స్వర్గప్రాప్తికి భంగకరమైనదియు, అకీర్తికరం = అపకీర్తిని గలిగించునదియునగు, ఇదం = ఈ, కశ్మలం = మనోవ్యాకులత్వము (మోహము), విషమే = (ఈ) విషమసమయమందు, త్వా = నిన్ను, కుతః = ఎక్కడనుండి (లేక ఏ కారణముచేత), సముపస్థితం = పొందినది?

తా:- శ్రీభగవానుడు చెప్పెను -- 'ఓ అర్జునా! పామరు లవలంబించునదియు, స్వర్గప్రతిబంధకమును, అపయశస్సును గలుగ జేయునదియునగు ఈ మోహము ఈ యొడుదుడుకు సమయమున నీకెక్కడనుండి దాపురించినది?'

వ్యాఖ్య:- ''కశ్మలమిదమ్'' - పిరికి తనము, శోకము, మనోవ్యాకులత్వము మొదలైన వానిని భగవానుడు కశ్మలము (మాలిన్యము) అని పేర్కొనిరి. శరీరమునకు ఏ ప్రకారము మాలిన్య మంటుకొనునో, మనస్సునకున్ను శోక, మోహ, రాగద్వేషాదిరూపమాలిన్యము అంటుకొనును. దేహముపైగల మురికిని సబ్బు, సున్నిపిండి మున్నగువానిచే కడిగివేయునట్లు మనోమాలిన్యమును పరమార్థ బోధచే నివారింపవలెను. అర్జునుని యీ కశ్మలము శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క దివ్యజ్ఞానోపదేశముచే తొలగింపబడనున్నది. అట్లే ప్రతివారున్ను వారి వారి చిత్తకుహరములను పరిశోధించుకొని అజ్ఞానమాలిన్యమును గీతాప్రబోధమను సమ్మార్జనిచే తుడిచివేయవలెను.

''అనార్యజుష్టమ్'' - ప్రపంచములో రెండు తెగలవారు మాత్రమే కలరు. ఆర్యులు, అనార్యులు అని. సన్మార్గము నవలంబించువారు, పవిత్రతను జేబట్టువారు, ప్రకాశమును వాంఛించువారు, ధైర్యము, ఉత్సాహము గలిగియుండువారు ఆర్యులు, దుర్మార్గము నవలంబించువారు, అపవిత్రతను, కశ్మలమును జేబట్టువారు, అంధకారమును వాంఛించువారు, అధైర్యము, నిరుత్సాహము, నిరంతరభీతి కలిగియుండువారు అనార్యులు. తాము ఆర్యుల తెగలో చేరి యున్నారా, లేక అనార్యుల తెగలో చేరియున్నారా యని ప్రతివారు తమ్ముతాము ప్రశ్నవేసికొని ఆర్యులుగ నుండుటకే యత్నించవలెను.

ప్రశ్న:- అధైర్యము, శోకము, భీతి మున్నగు అవగుణము లెట్టివి?

ఉత్తరము:- (1) అవి మనస్సునందలి మురికి (2) అనార్యులచే సేవింపదగినవి (3) స్వర్గాది ఉత్తమలోకములను కలుగజేయనివి (4) అపకీర్తిని కలుగజేయునవి.

3. క్లైబ్యం మాస్మగమః పార్థ నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త్యక్త్వోత్తిష్ఠ పరన్తప.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా! క్లైబ్యం = అధైర్యమును, మాస్మగమః = పొందకుము, ఏతత్ = ఇది, త్వయి = నీయందు, న ఉపపద్యతే = తగదు, పరన్తప = శత్రువులను తపింపజేయు ఓ అర్జునా!, క్షుద్రం = నీచమైన, హృదయ దౌర్బల్యం = మనోదుర్బలత్వమును, త్యక్త్వా = విడిచి, ఉత్తిష్ఠ = (యుద్ధమునకు) లెమ్ము.

తా:– ఓ అర్జునా! అధైర్యమును పొందకుము. ఇది నీకు తగదు. నీచమగు ఈ మనోదుర్బలత్వమును వీడి యుద్ధముచేయుటకు లెమ్ము.

వ్యాఖ్య:– ''క్లైబ్యమ్'' – అనగా క్లీబత్వము, నపుంసకత్వము, పౌరుషము లేకుండుట, పిరికితనము, అధైర్యము. 'దీనిని పొందకుము' అని భగవాను డర్జునుని హెచ్చరించుచున్నాడు. అధైర్యము చాల నీచమగు స్వభావమగుటచే 'క్లైబ్యం' (నపుంసకత్వము) అని దానిని వర్ణించి, దాని నాశ్రయించినందులకు భగవాను డర్జునుని పరిహసించుచున్నాడు.

సుగుణములలో ధైర్యము, నిర్భయత్వము చాల ప్రధానములైనవి. అవి యుండినచో తక్కిన సుగుణములన్నియు వచ్చి చేరును. కనుకనే భగవానుడు గీత 16వ అధ్యాయ ప్రారంభములో నిరువదియాఱు సుగుణములను పేర్కొనుచు తొలదొల్తనే 'అభయం'★ అను సుగుణరాజమును వర్ణించి చెప్పెను.

ఉత్సాహం సాహసం ధైర్యం బుద్ధిశ్శక్తిః పరాక్రమః, షడేతే యత్ర తిష్ఠన్తి తత్ర దేవోఽపి తిష్ఠతి.

'ఉత్సాహము, సాహసము, ధైర్యము, సుద్బుద్ధి, శక్తి, పరాక్రమము అను నీయాఱు సుగుణములున్న ఎచట నుండునో, అచట సాక్షాత్ భగవానుడు కాపురముడున'ని పెద్దలు చెప్పుదురు. అట్లుకానిచో గీతలో ఓం ప్రథమముగ శ్రీకృష్ణమూర్తి ఈ ధైర్యమగు సుగుణము నేల ప్రతిపాదించవలెను? భగవానుడు నోరుతెఱచుట తోడనే మొట్టమొదట ఈ నిర్భయత్వమను మంత్రరాజము అతని ముఖారవిందము నుండి బయల్వెడలెను. గీతాచార్యులు అనేక తత్త్వములను చెప్పదలంచి తొలుదొల్తనే 'నిర్భయత్వము'ను బోధించుటచూడ, దీనిలో ఏదియో గొప్ప మహత్తు ఇమిడి యున్నదని బాగుగ నిశ్చితమగుచున్నది. అర్జునుని రోగము చాల తీవ్రమైనది. అదిచూచి శ్రీకృష్ణమూర్తి యను వైద్యుడు తన మందుల పెట్టెలోనున్న అనేక ఔషధములలో ఈ నిర్భయత్వరూప రామబాణదివ్యౌషధమును ఏరి ఏరి మొట్టమొదట దానినే ప్రయోగించిరి. అజ్ఞానజనిత మనోదౌర్బల్యమే అర్జునుని వ్యాధి. ఆత్మజ్ఞానజనిత ప్రచండధీరత్వమే శ్రీకృష్ణుని ఔషధము.

''ఉత్తిష్ఠ'' – 'ఉత్తిష్ఠత! జాగ్రత! ప్రాప్యవరాన్నిబోధత' –

'లెమ్ము, మేలుకొనుము, మహనీయులను సమీపించి విజ్ఞానమును బొందుము,' అని ఉపనిషత్తులు ఘోషించుచున్నవి. అట్లే భగవానుడు ''లెమ్ము! కార్యశూరుడవు కమ్ము! కర్తవ్యమును పాలింపుము'' అని అర్జునుని ఇచ్చట హెచ్చరించుచున్నారు.

''పరన్తప'' – ఓ అర్జునా! నీవిదివఱలో నెందఱో శత్రువులను తపింపజేసితివి. వారందఱు నీకు

★ అభయం సత్త్వసంశుద్ధిర్జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః (16-1)

బహిఃశత్రువులు. ఇపుడు నీ యంతఃశత్రువులగు శోకమోహములను, అధైర్యమును, మనోదౌర్బల్యమునుగూడ జయించివేయుమ'ని 'పరన్తప' అను ఈ పదముచే సూచింపబడుచున్నది.

అ॥ శ్రీకృష్ణుని యా బోధనవాక్యములను వినియు అర్జునుడు తన పాతధోరణినే ప్రదర్శించుచు పూజనీయులగు భీష్మద్రోణాదులతో తలపడుట పాపహేతువుగదా యని నుడువుచున్నాడు -

అర్జున ఉవాచ :-

4. కథం భీష్మమహం సంఖ్యే ద్రోణం చ మధుసూదన
ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి పూజార్హావరిసూదన.

టీక:- అర్జున ఉవాచ = అర్జునుడు అడిగెను, అరిసూదన = శత్రువులను నశింపజేయునట్టి, మధుసూదన = ఓ కృష్ణా! పూజార్హౌ = పూజింపదగినట్టి, *భీష్మం* = భీష్ముని, *ద్రోణం చ* = ద్రోణుని, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, *అహం* = నేను, ఇషుభిః = బాణములతో, *కథం* = ఎట్లు, ప్రతియోత్స్యామి = ఎదిరించి యుద్ధముచేయగలను?

తా:- అర్జునుడు అడిగెను - ఓ కృష్ణా! భీష్మద్రోణు లిరువురును పూజింపదగినవారు. అట్టివారిపై బాణములను వదలి నేనెట్లు యుద్ధము చేయగలను?

వ్యాఖ్య:- శత్రుపక్షమున చేరినప్పటికిని భీష్మద్రోణులందు అర్జునున కెంతటి గౌరవము, భక్తిభావము కలదో ఈ శ్లోకముచే వ్యక్తమగుచున్నది.

5. గురూనహత్వా హి మహానుభావాన్
శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష్యమపీహ[1] లోకే
హత్వార్థకామాంస్తు గురూనిహైవ
భుఞ్జీయ భోగాన్ రుధిరప్రదిగ్ధాన్.

టీక:- *మహానుభావాన్* = మహానుభావు లైన, *గురూన్* = గురువులను, *అహత్వా* = చంపక, ఇహలోకే = ఈ లోకమునందు, *భైక్ష్యమపి* = భిక్షాన్నమైనను, *భోక్తుం* = భుజించుటకు, *శ్రేయోహి* = మంచిదికదా!, *గురూన్* = గురువులను, *హత్వాతు* = చంపియో, *ఇహైవ* = ఈ లోకముననే, *రుధిరప్రదిగ్ధాన్* = రక్తముచే పూయబడిన, *అర్థకామాన్* = అర్థకామరూపము లగు (ధనసంపదలు, కామ్యవస్తువులు), *భోగాన్* = భోగములను, *భుఞ్జీయ* = భుజించువాడ నగుదును.

తా:- మహానుభావులైన గురువులను చంపక ఈ లోకమునందు భిక్షాన్నమైనను భుజించుట మంచిది. వారిని చంపినచో అత్తఱి వారిరక్తముతో తడిసిన ధనసంపదలనే, (కామ్య భోగములనే) అనుభవింపవలసి యుండును.

1. భైక్షమపీహ - పాఠాన్తరము

వ్యాఖ్య:– ''గురూన్ మహానుభావాన్'', - ద్రోణాచార్య, కృపాచార్యులవంటి గురువులు; భీష్మ, బాహ్లిక, సోమదత్త, భూరిశ్రవ, శల్యాది మహనీయులు అని యర్థము.

6. న చైతద్విద్మః కతరన్నో గరీయో
యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయుః
యానేవ హత్వా న జిజీవిషామ
స్తేఽవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః.

టీక:– *నః* = మనకు, *కతరత్* = ఏది, *గరీయః* = శ్రేష్ఠమో, *ఏతత్ చ* = దీనినికూడ, *న విద్మః* = ఎఱుగము, *జయేమ యద్వా* = (మనము) జయించెదమో, (లేక) *నః* = మనలను, *జయేయుః యదివా* = (వారే) జయించెదరో? *యాన్* = ఎవరిని, *హత్వా* = చంపి, *న జిజీవిషామః* = జీవింప గోరమో, *తే ధార్తరాష్ట్రా ఏవ* = అట్టి ధృతరాష్ట్రుని సంబంధులగు భీష్మాదులే, *ప్రముఖే* = ఎదుట, *అవస్థితాః* = నిలిచియున్నారు.

తా:– పైగా ఈ యుద్ధమున మనము గెల్చుదుమో! లేక వారే గెల్చుదురో చెప్పలేము. ఈ రెండిటిలో మనకేది శ్రేష్ఠమోకూడ తెలియదు. ఎవరిని చంపి మనము జీవించగోరమో అట్టి భీష్మాదులు యుద్ధమున మనయెదుట నిలిచియున్నారు.

అ॥ కర్తవ్య మెఱుంగజాలక అర్జునుడు శ్రీకృష్ణమూర్తికి శరణాగతుడగుచున్నాడు -

7. కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః
పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మసమ్మూఢచేతాః
యచ్ఛ్రేయస్స్యాన్నిశ్చితం బ్రూహి తన్మే
శిష్యస్తేఽహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమ్.

టీక:– *కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః* = కృపణత్వమను దోషముచే కొట్టబడిన స్వభావము గల (నేను), *ధర్మసమ్మూఢచేతాః* = ధర్మవిషయమున సందేహముగల మనస్సుగలవాడనై, *త్వాం* = నిన్ను, *పృచ్ఛామి* = అడుగుచున్నాను, *యత్* = ఏది, *నిశ్చితం* = నిశ్చయింపబడిన, *శ్రేయః* = శ్రేయము, *స్యాత్* = అగునో, *తత్* = దానిని, *మే* = నాకు, *బ్రూహి* = చెప్పుము, *అహమ్* = నేను, *తే* = నీకు, *శిష్యః* = శిష్యుడను, *త్వాం* = నిన్ను, *ప్రపన్నం* = శరణుబొందిన, *మాం* = నన్ను, *శాధి* = శాసింపుము.

తా:– (ఓ కృష్ణా!) కృపణత్వము (ఆత్మజ్ఞానశూన్యత) అను దోషముచే కొట్టబడిన వాడనగుటచే ధర్మవిషయమున సందేహముగలిగి మిమ్మడుగుచున్నాను. ఏది నిశ్చయముగ శ్రేయస్కరమో దానిని చెప్పుడు - నేను మీకు శిష్యుడను; శరణుబొందిన నన్ను ('ఈ ప్రకారముగ నడుపుము' అని) శాసింపుడు.

వ్యాఖ్య:– ''కార్పణ్యదోషః'' - కృపణుని భావము కార్పణ్యము. కృపణుడనగా లోభి, దరిద్రుడు అని సామాన్యమగు అర్థము. ఆత్మజ్ఞానశూన్యుడని★ మఱియొక అర్థము. మొదటి అర్థము అర్జుననకు

★ యో వా ఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాఽస్మాల్లోకాత్ప్రైతి స కృపణః (బృహ. ఉప. 3-8-10)

40. కులక్షయే ప్రణశ్యన్తి కులధర్మాస్సనాతనాః
ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్నమధర్మోఽభిభవత్యుత.

41. అధర్మాభిభవాత్కృష్ణ ప్రదుష్యన్తి కులస్త్రియః
స్త్రీషు దుష్టాసు వార్ష్ణేయ జాయతే వర్ణసంకరః.

42. సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్య చ
పతన్తి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిణ్డోదక క్రియాః.

టీక:– కులక్షయే = వంశమునశింప, సనాతనః = అనాదిగా (వంశపరంపరగా) వచ్చుచున్న, కులధర్మాః = కులధర్మములు, ప్రణశ్యన్తి = నశించుచున్నవి, ధర్మేనష్టే = ధర్మమునశింప, కృత్స్నమ్ = సమస్తమైన, కులమ్ = కులమును, అధర్మః = అధర్మము, అభిభవతి ఉత = వ్యాపించునుగదా! కృష్ణ = ఓ కృష్ణా!, అధర్మాభిభవాత్ = అధర్మము వృద్ధినొందుటవలన, కులస్త్రియః = కులస్త్రీలు, ప్రదుష్యన్తి = చాల చెడిపోవుదురు, వార్ష్ణేయ = వృష్ణివంశీయుడవగు ఓ కృష్ణా!, స్త్రీషు దుష్టాసు = స్త్రీలు చెడినచో, వర్ణసంకరః = వర్ణసంకరము, జాయతే = కలుగుచున్నది, సంకరః = (వర్ణ) సంకరము, కులఘ్నానాం = కులమును జెఱిచినవారికిని, కులస్యచ = కులమునకును, నరకాయైవ = నరకముకొఱకే (యగును), ఏషామ్ = వీరియొక్క, పితరః = పితృదేవతలు, లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః = పిండోదక క్రియలు (శ్రాద్ధములు, తర్పణములు) లేనివారై, పతన్తి = అధోగతిని బొందుదురు.

తా:– ఓ కృష్ణా! కులము నశించుటచే అనాదిగవచ్చు కులధర్మములు అంతరించిపోవును. ధర్మము నశించుటచే కులమంతటను అధర్మము వ్యాపించును. అధర్మము వృద్ధినొందుటచే కులస్త్రీలు చాల చెడిపోవుదురు. స్త్రీలు చెడిపోవుటచే వర్ణసంకరమేర్పడును. అట్టి వర్ణసంకరమువలన సంకరముచేసినవారికి, సంకరమునొందిన కులమునకు గూడ నరకము సంప్రాప్తించును. వారి పితృదేవతలు శ్రాద్ధములు, తర్పణములు లేనివారై యధోగతిని బొందుదురు.

43. దోషైరేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః
ఉత్సాద్యన్తే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః.

44. ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన
నరకే నియతంవాసో[1] భవతీత్యనుశుశ్రుమ.

టీక:– కులఘ్నానామ్ = కులమును నాశనము చేయువారియొక్క, వర్ణసంకరకారకైః = జాతిని సంకరముచేయు, ఏతైః = ఈ, దోషైః = దోషములచేత, శాశ్వతాః = శాశ్వతములైన, జాతిధర్మాః = జాతిధర్మములు, కులధర్మాశ్చ = కులధర్మములున్ను, ఉత్సాద్యన్తే = నశింపజేయబడుచున్నవి. జనార్దన = ఓ కృష్ణా! ఉత్సన్నకులధర్మాణామ్ = నశించిన కుల ధర్మములుగల, మనుష్యాణామ్ = మనుజులకు, నరకే = నరకమునందు, నియతమ్ = ఎల్లప్పుడును, వాసః = నివాసము, భవతి = కలుగును, ఇతి = అని, అనుశుశ్రుమ = (పెద్దలవలన) వినియున్నాము.

1 అనియతం. (పాఠాన్తరము) – దీర్ఘకాలమని యర్థము.

టీక:– భూమౌ = భూమండలమునందు, అసపత్నం = శత్రువులు లేనట్టిదియు, ఋద్ధమ్ = సమృద్ధమైనట్టిదియునగు, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, (మఱియు) సురాణామ్ = దేవతలయొక్క, ఆధిపత్యంచ = ఆధిపత్యమున్ను, అవాప్య అపి = పొందియుగూడ, ఇన్ద్రియాణామ్ = ఇంద్రియములకు, ఉచ్ఛోషణం = మిగుల తాపమును గలుగజేయునట్టి, మమ = నా యొక్క, శోకం = దుఃఖమును, యత్ = ఏది, అపనుద్యాత్ = పోగొట్టునో, (తత్ = దానిని) నప్రపశ్యామిహి = కనుగొనజాల కున్నానుగదా!

తా:– ఈ భూమండలమున శత్రువులులేని సమృద్ధమైన రాజ్యమును, (స్వర్గమున) దేవతలయొక్క ఆధిపత్యమును పొందియుగూడ, ఇంద్రియములను శోషింపజేయుచున్న ఈ నా దుఃఖము నేది పోగొట్టగలదో దానిని కనుగొనజాలకున్నాను.

బాహ్యప్రపంచమున ఎన్నిసంపదలను, అధికారములను పదవులను పొందినప్పటికిని అవి మనుజుని మానసిక అశాంతిని తొలగింపజాలవు. మనోవ్యాధిని అవి కుదర్పజాలవు. కనుకనే భూలోక, స్వర్గలోకాధిపత్యములు రెండును జేరియు తన మనోదుఃఖమును నివారింపజాలకున్ననని అర్జునుడు పేర్కొనెను. మనోవ్యాధికి ఆత్మజ్ఞానమొకటియే పరమౌషధము. దానినే అర్జుననకు భగవానుడు ప్రసాదించబోవుచున్నాడు. కాబట్టి ప్రపంచములో ప్రతివారున్ను సంపాదించవలసినది బాహ్యప్రపంచసౌఖ్యములు, పదవులు, భోగములు కాదనియు ఆత్మవిజ్ఞానమే యనియు స్పష్టమగుచున్నది.

అ॥ ఈ ప్రకారముగ పలికి తదుపరి అర్జును డేమిచేసెనో సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు –

సంజయ ఉవాచ :–

9. ఏవముక్త్వా హృషీకేశం గుడాకేశః పరన్తపః
న యోత్స్య ఇతి గోవిన్ద ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవ హ.

సంజయ ఉవాచ = సంజయుడు చెప్పెను.

టీక:– పరన్తపః = శత్రువులను తపింపజేయునట్టి, గుడాకేశః = అర్జునుడు, హృషీకేశమ్ = శ్రీకృష్ణునితో, ఏవం = ఈ ప్రకారముగ, ఉక్త్వా = చెప్పి, నయోత్స్యే = యుద్ధము చేయను, ఇతి = అని, గోవిన్దమ్ = (ఆ) కృష్ణపరమాత్మతో, ఉక్త్వా = పలికి, తూష్ణీంబభూవహ = ఊరకుండెను.

తా:– సంజయుడు చెప్పెను – ఇవ్విధముగ అర్జునుడు శ్రీకృష్ణునితో చెప్పి 'నేను యుద్ధము చేయన'ని పలికి ఊరకుండెను.

అ॥ అత్తఱి శ్రీకృష్ణు డేమి చేసెనో సంజయుడు వచించుచున్నాడు –

10. తమువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత
సేనయోరుభయోర్మధ్యే విషీదన్తమిదం వచః.

టీక:– భారత = ఓ ధృతరాష్ట్రమహారాజా! ఉభయోః సేనయోః = రెండుసేనలయొక్క, మధ్యే =

నడుమ, విషీదన్తమ్ = దుఃఖించుచున్న, తం = ఆ అర్జుననిగూర్చి, హృషీకేశః = శ్రీకృష్ణుడు, ప్రహసన్నివ = నవ్వుచున్నవానివలె, ఇదం వచః = ఈ (చెప్పబోవు) వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా:– ఓ ధృతరాష్ట్రమహారాజా! రెండుసేనల మధ్య విలపించుచున్న ఆ యర్జుననిజూచి శ్రీకృష్ణుడు నవ్వుచున్నవానివలె ఈ (క్రింది) వాక్యములను బలికిరి.

వ్యాఖ్య:– ''ప్రహసన్నివ'' – హసన్ = నవ్వుచు, ప్రహసన్ = బాగుగనవ్వుచు; అజ్ఞానస్థితియందున్న వారిని జూచియు, వారి చేష్టలను పరికించియు, జ్ఞానులకు నవ్వు వచ్చుచుండును. అర్జుననకు ధర్మసూక్ష్మము తెలియనందువలన పరిస్థితి అయోమయముగ నున్నదై శోకమును గలిగించెను. ధర్మరహస్య మెఱిగిన శ్రీకృష్ణునకు అదియొక నవ్వులాటగ నుండెను. మాయను దాటనివారు మాయాజన్యములగు దేహేంద్రియమనంబులతోను, తదితర ప్రాపంచిక పదార్థములతోను తాదాత్మ్యమొంది, వాని గుణములను తమయందే ఆరోపించుకొని దుఃఖించుచున్నారు. వివేకవంతులగు జ్ఞానులో ఆ మాయను జయించి తదధీనములగు ఇంద్రియాదులకు లోబడక, వాని గుణములను తమయందారోపించుకొనక సాక్షిగా జూచుచుందురు. అట్టివారికి మాయాపరతంత్రుల చేష్టలు నవ్వుపుట్టించుచుండును. త్రాడు అని తెలిసినవాడు దానిని పామనుకొని ఏడ్చువానిని జూచి నవ్వడా? పరిహసింపడా? చంటిపిల్లవాని వికృతచేష్టలను తండ్రి చూచి నవ్వునట్లు అజ్ఞానుల చర్యలు జ్ఞానులకు హాస్యాస్పదములుగ నుండును. అజ్ఞానికి 'గోష్పదం సాగరాయతే' అనునట్లు ఈగోష్పదజలమంత సంసారము మహాసాగరముగ తోచును; జ్ఞానికి 'సాగరో గోష్పదాయతే' అనునట్లు సంసారమహాసాగరము రవ్వంత జలముగ తోచును. కావుననే ఇచట మోహగ్రస్తుడగు అర్జునుని వింతచర్యలన్నియు పరమజ్ఞానియగు శ్రీకృష్ణునకు హాస్యజనకములుగ గన్పట్టెను. ఒకని ముఖమునందు విషాదచ్ఛాయ ('విషీదన్తం') మఱియొకని ముఖమునందు ఆనందచ్ఛాయ ('ప్రహసన్') ఇదియే అజ్ఞానికి, జ్ఞానికిగల భేదము.

అ॥ ఇక శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అర్జుననకు గావించిన దివ్యప్రబోధమును సంజయుడు వివరించుచున్నాడు – ప్రప్రథమమున ఎవరినిగూర్చియు శోకింపదగదని భగవానుడు వచించుచున్నాడు –

శ్రీ భగవానువాచ :

11. అశోచ్యానన్వశోచస్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే
గతాసూనగతాసూంశ్చ నానుశోచన్తి పణ్డితాః.

శ్రీభగవానువాచ = శ్రీభగవంతుడు (శ్రీకృష్ణపరమాత్మ) చెప్పెను –

టీక:– త్వమ్ = అశోచ్యాన్ = శోకింపదగని వారినిగూర్చి, అన్వశోచః = శోకించితివి, ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ = బుద్ధివాదముతోగూడిన మాటలనుగూడ, భాషసే = పలుకుచున్నావు, పణ్డితాః = ఆత్మజ్ఞానముకలవారు, గతాసూన్ = మరణించినవారినిగుఱించియు, అగతాసూన్ = బ్రతికియున్నవారిని గుఱించియు, న అనుశోచన్తి = దుఃఖింపరు.

తా:– శ్రీకృష్ణభగవానుడు చెప్పెను – (ఓ అర్జునా!) నీవు శోకింపదగనివారిని గూర్చి శోకించితివి. పైగా

బుద్ధివాదముతో గూడిన వాక్యములనుగూడ పలుకుచున్నావు. జ్ఞానులగు వారు మరణించినవారిని గుఱించిగాని, జీవించియున్నవారిని గుఱించిగాని యెన్నటికిని దుఃఖింపరు.

వ్యాఖ్య:- గీతాబోధ ఈ శ్లోకమునుండి ప్రారంభమగుచున్నది. కనుకనే గీతాశాస్త్రమున కీశ్లోకము బీజమని చెప్పబడినది★ వృక్షమంతయు బీజమునం దిమిడియున్నట్లు, గీతాతత్త్వమంతయు ఈ శ్లోకమునం దిమిడియున్నది.

గీతాప్రబోధము 'అశోచ్యాన్' అను పదముతో ప్రారంభమై చివఱి అధ్యాయములోని 'మాశుచః' అను పదముతో నంతమైనది. కనుక శోకరాహిత్యమే గీతయొక్క పరమలక్ష్యమని స్ఫురించుచున్నది.

''అశోచ్యాన్'' - ప్రపంచములోని ప్రతిపదార్థమున్ను అస్తి, భాతి, ప్రియ, నామ,రూపములను ఐదింటితో నేర్పడుచున్నది. అందు మొదటి మూడున్ను (సత్, చిత్, ఆనందము) సత్యములు. తక్కిన నామరూపములు రెండును కల్పితములు. మొదటి మూడుమాత్రమే జీవుని వాస్తవస్వరూపము; నామరూపములు కాదు. సత్యమగు తన స్వరూపము ఏకాలమందును నశింపదు. కావున దానికొఱకై శోకింపపనిలేదు. అసత్యమగు నామరూపములు మార్పుపొందినను, నశించినను అవి తన స్వరూపముకాదు గనుక వానికై శోకించుటయు నిష్ప్రయోజనము. కాబట్టి ఇక శోకించుట దేనికొఱకు? అని భగవానుడు ప్రశ్నించుచున్నారు.

''ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ'' - బుద్ధివాదముతో గూడిన పలుకులు - బుద్ధి కొంత దూరము మాత్రమే పోగలదు. ఆ పైన పోలేదు. బుద్ధికి అతీతముగనున్న వస్తువు ఆత్మ. (ఏవంబుద్ధేః పరంబుద్ధ్వా ....) బుద్ధి (Conscious state) ప్రకృతియం దంతర్గతము, కనుక బుద్ధివాదమునందు కొన్ని లోపములుండుటకు ఆస్కారము కలదు. బుద్ధిని దాటి ఆత్మను (Super-conscious state) స్పృశించినవానికి అట్లుండదు. ఆతడు పరమార్థ తత్త్వమును, యాథార్థ్యమును వచింపగలడు. అర్జును డింకను అట్టిస్థితికి రాలేదు. కనుక బుద్ధియను తన కొలతబద్దతో కొలిచి తనకు తోచిన విధముగ పలికెను. ''ఇవన్నియు ప్రజ్ఞావాదములోయి!'' అని ఒక్కమాటతో వాని నన్నింటిని భగవానుడు కొట్టిపారవేసిరి.

''నానుశోచన్తి పణ్డితాః'' - సామాన్యముగ పండితులనగా కావ్యనాటకాలంకారము లందును, కవిత్వాదులందును ప్రకర్షత్వము కలవారని లోకములో వాడుక. కాని యథార్థముగ పండితుడనగా ఎవరికొఱకును, దేనికొఱకును దుఃఖింపనివాడని భగవానుడిచ్చోట పేర్కొనిరి.[1] ఇంతియేకాదు, జ్ఞానాగ్నిచే సమస్తకర్మలను భస్మీభూతమొనర్చుకొనువాడే పండితుడ[2]ని 4వ అధ్యాయముననను, సర్వజీవులందును సమభావము కలవాడే పండితుడ[3]ని 5వ అధ్యాయముననను చెప్పబోవుదురు. ఇట్టి సుగుణములు కలవానికే భగవానుడు పండితుడను బిరుదు నొసంగుదురు. కావున జనులు విద్యావైదుష్యముతోబాటు ఆత్మజ్ఞానమున్ను గలిగి భగవదుక్తమగు పాండిత్యమును సంపాదించి సర్వేశ్వరునకు ప్రీతిపాత్రులు కావలసియున్నారు.

★ ''అస్య శ్రీభగవద్గీతాశాస్త్రమహామంత్రస్య ...... అశోచ్యానన్వశోచస్త్వమితి బీజం ....''

1. గతాసూనగతాసూంశ్చ నానుశోచన్తి పణ్డితాః. (2-11)
2. జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం తమాహుః పణ్డితం బుధాః (4-19)
3. శుని చైవ శ్వపాకే చ పణ్డితాస్సమదర్శినః. (5-18)

ప్రశ్న:- పండితులనగా నెవరు?

ఉ:- జీవించియున్నవారినిగూర్చిగాని, మరణించినవారినిగూర్చిగాని, లేక మఱే వస్తువును గూర్చిగాని దుఃఖింపనివారే పండితులు.

అII బంధ్వాదులనుగూర్చి యెందులకు శోకింపరాదో కారణమును దెల్పుచు ఆత్మయొక్క శాశ్వతత్వమును ప్రతిపాదించుచున్నారు -

12. న త్వేవాహం జాతు నాసం న త్వం నేమే జనాధిపాః
న చైవ న భవిష్యామస్సర్వే వయమతః పరమ్.

టీక:– అహమ్ = నేను, జాతు = ఒకప్పుడును, నాసం = (ఇతి) లేననునది, నతుఏవ = లేనే లేదు, త్వమ్ = నీవు (న ఆసీః ఇతి), న = లేవనునది లేదు, ఇమే = ఈ, జనాధిపాః = రాజులు, *(న ఆసన్ ఇతి)* న = లేరనునది లేదు, *అతః పరమ్* = ఇకమీదట, వయంసర్వే = మనమందఱమును, న భవిష్యామః *(ఇతి)* చ = లేకపోవుదుమనునదియు, న ఏవ = లేదు.

తా:– అర్జునా! నేనుగాని, నీవుగాని (యుద్ధభూమియందుగల) రాజులుగాని, ఒకప్పుడును లేనివారము కాము. ముందున్ను లేకపోవువారముకాము.

వ్యాఖ్య:– ఈ శ్లోకముద్వారా భగవానుడు 'తత్త్వమసి' మహావాక్యోపదేశమును చేయుచున్నారు. 'నేను, నీవు, సమస్తజీవులు' అందఱును శాశ్వత ఆత్మస్వరూపులేయని ఘోషించుచున్నారు. జీవుని, శివుని ఒకేవేదికపై సమానస్థాయిలో నిచట భగవానుడు నెలకొల్పిరి. ఇది పరమరహస్యమగు అధ్యాత్మతత్త్వము. బ్రహ్మజ్ఞాన సారాంశమిదియే. అర్జునుడు త్రైలోక్యమునుగూడ తృణీకరించునంతటి తీవ్రవైరాగ్యప్రపూరితు డగుటచే, బ్రహ్మజ్ఞానమునకు అధికారియని నిర్ణయించి భగవానుడు మహోన్నతములగు పరమార్థసత్యముల నాతని కివ్విధముగ బోధింప నుపక్రమించుచున్నారు.

'నీవు, నేను, ఈ రాజులు అందఱము నిత్యులము' అని చెప్పుటవలన ఈ క్రింది సత్యములు బోధపడుచున్నవి -

(1) ఆత్మ నిత్యము

(2) తాను ఆత్మయేకాని దేహము కాదు.

(3) అందఱిజీవులందును ఒకే ఆత్మ వ్యాపించియున్నది.

ఇట్టిబోధచే జీవునకు అపరిమితధైర్యము, ఆనందము కలుగగలదు. ఏలననిన, తాను ఎన్నటికిని నశించుటలేదని తెలిసినప్పుడు ఇక తనయొక్కగాని, ఇతరులయొక్కగాని మరణమునుగూర్చిన దుఃఖమునకు అవకాశములేదు. శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అర్జునునకు ధైర్యమును పురికొల్పుటకై ఉపాయ మాలోచించి, ఇట్టి నిజాత్మబోధచేదప్ప ఇతరమగు దేనిచేతను అది సిద్ధింపదని నిశ్చయించి మొట్టమొదటనే గంభీరమగు ఆత్మవిద్య నుపదేశించుచున్నారు.

''సర్వే వయమతఃపరమ్'' - (మనమందఱమును) అని చెప్పినందువల్ల ఆత్మదృష్టి యందు

భగవంతునకు, భక్తునకు, గురువునకు, శిష్యునకు భేదమేలేదనియు, అందఱును ఒకే సద్వస్తువనియు స్పష్టమగుచున్నది. కనుకనే అంజనేయులు శ్రీరామచంద్రునితో 'ఆత్మబుద్ధ్యా త్వమేవాహం' (ఆత్మదృష్టియందు నీవు నేను ఒకటే) అని వచించెను. ఉపాధివలననే జీవత్వమేర్పడినది. ఉపాధిభావము వీడినపుడు జీవుడు శివుడు కాగలడు (శివోఽహం). కాబట్టి ఇక దేహాదులు నశించినను దుఃఖింప నవసరములేదు (తాను శాశ్వతమగు ఆత్మకనుక). మఱియు ఎవరును తానల్పుడనని దిగులుపడనక్కఱలేదు (తాను వాస్తవముగ సాక్షాత్ పరమాత్మ స్వరూపుడే కనుక). ఈ ప్రకారముగ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఒక చిన్న ధర్మసూక్ష్మముచే విషణ్ణచిత్తుడగు అర్జునునియందు గొప్ప ధైర్యసంచారమును గావించిరి.

ప్ర:- జీవు డెవడు?

ఉ:- ఆత్మయే కాని దేహము కాదు.

ప్ర:- ఆత్మ యెట్టిది?

ఉ:- పూర్వముండియున్నది, ఇపుడును గలదు, ముందును ఉండబోవును. దానికి వినాశము లేదు. అది శాశ్వతమైనది.

ప్ర:- ఈ సత్యము కొందఱికి మాత్రమే అన్వయించునా?

ఉ:- కాదు. పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతము సర్వులకును వర్తించును. అందఱును జననమరణరహిత శాశ్వత ఆత్మస్వరూపులే అయియున్నారు.

అ॥ దేహవియోగానంతరమున్ను ఆత్మయుండియేయుండునని తెలుపుచున్నాడు -

13. దేహినోఽస్మిన్ యథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా
తథా దేహాన్తరప్రాప్తిర్ధీర స్తత్ర న ముహ్యతి.

టీక:- దేహినః = జీవునకు, అస్మిన్‌దేహే = ఈ శరీరమునందు, కౌమారమ్ = బాల్యము, యౌవనమ్ = యౌవనము, జరా = వార్ధక్యము, యథా = ఎట్లుకలుగునో, తథా = అట్లే, దేహాన్తర ప్రాప్తిః = మఱియొక శరీరమును బొందుటయు (కలుగుచున్నది), తత్ర = ఆ విషయమున, ధీరః = జ్ఞాని, నముహ్యతి = మోహమునొందడు (శోకింపడు).

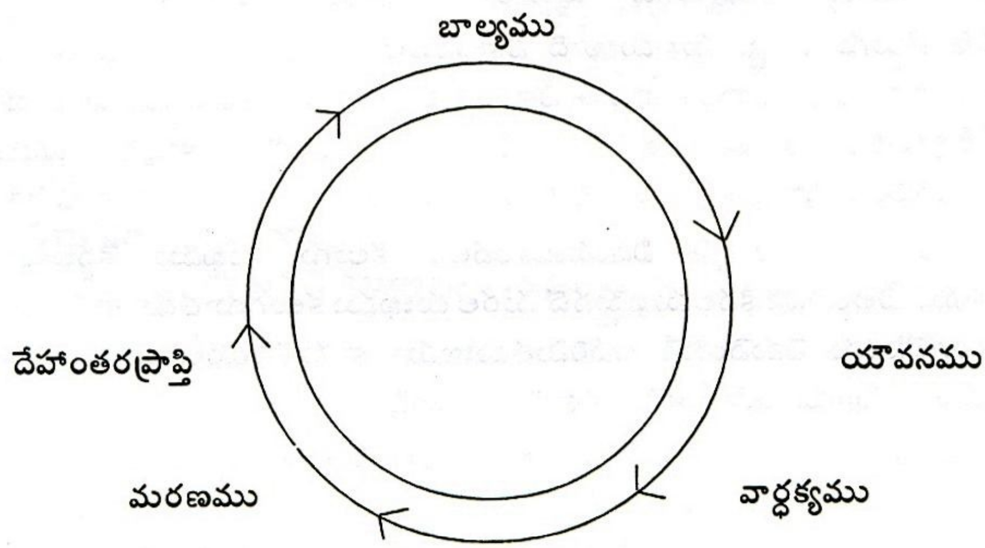
తా:- జీవునకీ శరీరమునందు బాల్య, యౌవన, వార్ధక్యములను అవస్థ లెట్లు కలుగుచున్నవో అట్లే మరణానంతరము మఱియొక శరీరమును బొందుటయు తటస్థించుచున్నది. కావున నివ్విషయమున జ్ఞానియగువా డెంతమాత్రమును మోహమును (శోకమును) జెందడు.

వ్యాఖ్య:- (1) బాల్యము (2) యౌవనము (3) వార్ధక్యము (4) దేహాంతరప్రాప్తి - అను నాలుగవస్థలు జీవునకు కలుగుచుండునని భగవానుడు తెలుపుచున్నారు.

'దేహే' అని చెప్పబడినందువలన ఈ మార్పులు దేహమునకేగాని ఆత్మకుగావని స్పష్టమగుచున్నది. బాల్యముపోయి యౌవనము వచ్చునపుడు ఎవడును దుఃఖించుటలేదు. యౌవనముపోయి వార్ధక్యము వచ్చునపుడు దుఃఖించుటలేదు. అట్టిచో వార్ధక్యము పోయి మరణము, దేహాంతరప్రాప్తి గలిగినపు డేల

దుఃఖించవలెనని భగవానుని ప్రశ్న. ఈ రహస్యమెఱిగి మహనీయులు వానినిగూర్చి పట్టించుకొనక అవి సంభవించినపుడు మేరువువలె ధీరులై గంభీరముగ వర్తించుదురు. పైన దెలిపిన బాల్యాదులను నాలుగవస్థలలో మొదటి మూడును కలవని జనులకు తెలియునుగాని నాల్గవది (దేహాంతరప్రాప్తి) ఉన్నదని తెలియదు. కాని భగవాను డిచట నాల్గవదియగు దేహాంతరప్రాప్తియను అవస్థయు కలదనియు, మొదటి మూడును ఎట్లు సత్యములో అదియు నట్లే సత్యమనియు, కావున దానినిగుఱించి దిగులునొందక ధీరులవలె ప్రవర్తించవలెననియు నుద్బోధించుచున్నారు. అయితే (కర్మరాహిత్యము నొందుటవలన) జ్ఞానికిమాత్ర మీదేహాంతర ప్రాప్తియుండనేరదు. సామాన్యునకు మాత్రమే అది యుండునని గ్రహించవలెను -

దేహచక్రము (Cycle of the body)

కర్మదోషమున్నంతవఱకును ఉపాధికి ఈ నాలుగవస్థలున్ను చక్రభ్రమణమువలె సంభవించుచుండును. జ్ఞానముచే కర్మసంచితము భస్మమగునపుడుమాత్రము దేహమున్ను, తత్సంబంధములగు ఈబాల్యాద్యవస్థలున్ను లేకుండును. అదియే మోక్షస్థితి.

ప్ర:- జీవికి ఎన్ని అవస్థలు? అవియేవి?

ఉ:- జీవికి నాలుగవస్థలు. అవి క్రమముగ బాల్య, యౌవన, వార్ధక్య, దేహాంతర ప్రాప్తులు.

ప్ర:- ధీరుడెవడు?

ఉ:- బాల్య, యౌవనాదులందువలె మరణ, దేహాంతరప్రాప్తులు సంభవించినపుడును ఏ మాత్రము దుఃఖింపనివాడు.

అ॥ ఆ బంధుమిత్రాదులవలన గలుగు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములు అనిత్యములనియు, వానిని లక్ష్యపెట్టవలదనియు చెప్పుచున్నాడు -

14. మాత్రాస్పర్శాస్తు కౌన్తేయ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః
ఆగమాపాయినోఽనిత్యాస్తాం స్తితిక్షస్వ భారత.

టీక:– కౌన్తేయ = ఓ అర్జునా! మాత్రాస్పర్శాస్తు = ఇంద్రియములయొక్క శబ్దాది విషయ సంయోగములన్ననో, శీతోష్ణ సుఖదుఃఖదాః = శీతము, ఉష్ణము, సుఖము, దుఃఖము – వీనినిచ్చునవియు ఆగమాపాయినః = రాకడపోకడలు గలవియు, అనిత్యాః = అస్థిరములును (అయియున్నవి), తాన్ = వానిని, భారత = భరతకులమందు బుట్టిన ఓ యర్జునా! తితిక్షస్వ = ఓర్చుకొనుము.

తా:– ఓ అర్జునా! ఇంద్రియములయొక్క శబ్దస్పర్శాది విషయసంయోగములు ఒకపుడు శీతమును, ఒకపుడు ఉష్ణమును, ఒకపుడు సుఖమును మఱియొకపుడు దుఃఖమును గులుగజేయుచుండును. మఱియు నవి రాకడపోకడలు గలవియై, అస్థిరములై యున్నవి. కాబట్టి వానిని ఓర్చుకొనుము.

వ్యాఖ్య:– జగత్తు మిథ్యయను జ్ఞానము లేనివారు బాహ్యపదార్థముల సంయోగముచే ఇంద్రియములకు గలుగు శీతోష్ణ, సుఖదుఃఖాది వికారములను సత్యము లనుకొని తమ యందు వాని నధ్యారోపించుకొని బాధనొందుచున్నారు. కాని ఈ వికారములన్నియు ప్రకృతిసంబంధములే యనియు, ఆత్మ అకర్తయు, నిర్లేపుడునని యెఱుంగువానికి అట్టిబాధ యుండదు. కావున సమబుద్ధిచే వీనిని సహించుకొనవలయునని భగవానుడర్జునునకు బోధించుచున్నారు.

''సుఖదుఃఖదాః'' – శబ్దాది విషయములవలన కలుగు సుఖము కేవలసుఖము కాదు. దుఃఖమిశ్రితసుఖము. ఏలయనిన కేవల సుఖమైనచో మరల దుఃఖము కలుగగూడదు. కాని అట్లు లేదు. ఒకింత సుఖమునవి కలుగజేసినను వెనువెంటనే అపరిమితదుఃఖము కాచుకొనియేయుండును. కనుకనే వానిని 'సుఖదాః' అని చెప్పక 'సుఖదుఃఖదాః' అని భగవానుడు వర్ణించిరి.

''ఆగమాపాయినః'' – రాకడపోకడలు కలవి. ప్రాపంచిక సుఖములు తటస్థించినపుడు ఎవరును మురిసిపోరాదు. ఏలయనిన అవి రాకడమాత్రమే కలిగియున్నవి కావు. పోకడ యున్ను కలిగియున్నవి. చుట్టములవలె వచ్చును. మరల పోవును. అవి అనిత్యములు. కావున వానియెడల ప్రీతి, మమకారము, ఆసక్తి కలిగియుండగూడదు. అట్టివాడే ధీరుడని మున్ముందు చెప్పబోవుదురు. ఆ తళుకుబెళుకు సుఖములపై ఆశ గలిగి వానివెంట పరుగిడువాడు దుఃఖమునే ఆహ్వానించువాడై సంసారగర్తమున పడిపోవును. కావున అట్టి క్షణికసుఖములకై ప్రాకులాడక శాశ్వతాత్మసుఖమునకై యత్నించవలెను.

''తాం స్తితిక్షస్వ'' తితిక్ష అనగా ఓర్పు. శీతోష్ణాదులు సంభవించునపుడు సమభావముగల్గి వానిని ఓర్చుకొనవలెను. 'తితిక్ష' అనునది శమదమాదిసద్గుణములలో నొకటి.

ప్ర:– శబ్దస్పర్శాదివిషయములయొక్క స్వభావ మెట్టిది?

ఉ:– అవి (1) శీతోష్ణ, సుఖదుఃఖదాయకములు (2) రాకడపోకడలు కలవి (3) అనిత్యములు

ప్ర:– ఆ శీతోష్ణాదులు తటస్థించినపు డేమిచేయవలెను?

ఉ:– సమదృష్టితో వానిని సహించుకొని, ధైర్యముగ నుండవలెను.

అ॥ అట్లు విషయజనిత సుఖదుఃఖాదులందు సమదృష్టి గలిగియుండువాని కెట్టి ఫలితము చేకూరునో వచించుచున్నాడు –

15. యం హి న వ్యథయన్త్యేతే పురుషం పురుషర్షభ
సమదుఃఖసుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే.

టీక:– పురుషర్షభ= పురుషశ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా! ఏతే= శబ్దస్పర్శాదివిషయములు, సమదుఃఖసుఖమ్ = సుఖదుఃఖములను సమముగ జూచునట్టి, ధీరమ్ = ధైర్యశాలియగు, యం పురుషమ్ = ఏ మనుజుని, న వ్యథయన్తి = బాధింపవో (చలింపజేయవో), సః హి = అతడు గదా, అమృతత్వాయ = మోక్షముకొఱకు, కల్పతే = తగియున్నాడు.

తా:– పురుషశ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా! ఎవనిని ఈ శబ్దస్పర్శాదులు బాధింపవో (చలింపజేయవో), సుఖదుఃఖములందు సమభావముగల అట్టి ధీరుడే మోక్షమున కర్హుడగును.

వ్యాఖ్య:– ''పురుషర్షభ'' – (పురుష శ్రేష్ఠ). ''ఇంద్రియములను జయించి, విషయాదులచే చలింపక, సుఖదుఃఖాదులందు సమభావముగల్గి (లౌకిక శ్రేష్ఠత్వముతోబాటు) పారమార్థిక శ్రేష్ఠత్వమునుగూడ సంపాదింపుము ఓ అర్జునా!'' అని హెచ్చరించుటకు కాబోలు పురుషర్షభ అను సంబోధన వాడబడినది.

''సమదుఃఖసుఖం ధీరమ్'' – సుఖదుఃఖములందు సమానత్వము గలిగి యుండుటయే ధీరత్వము. ఆత్మయందు స్థితుడై సుఖదుఃఖముల రెండిటిని మనోవికారములుగ వీక్షించువాడే అట్టి ధీరుడు. దుఃఖమెట్లు ఒకానొక మనోవికారమో, సుఖమున్ను అట్టిదియే. కావున మనస్సునకు సాక్షియగు ఆత్మయందు నిలుకడగలిగియుండు ధీరులగు మహనీయులు, ఆ రెండిటిని సమముగనే వీక్షింతురు (జనకుని యాస్థానమున శుకునివలె)

''సోఽమృతత్వాయ కల్పతే'' – మోక్షమునకు అమృతత్వమని పేరు కలదు. ఈనామరూపదృశ్య ప్రపంచమంతయు మృతస్వరూపము; జననమరణములతోను, వినాశముతోను గూడినది. ఆత్మస్థితిరూపమోక్షము మరణరహితమైనది. కావున మోక్షమనగా ఆకాశమందో, స్వర్గమందో కల ఒకానొక వస్తువుకాదు. అమృతత్వపదవియే మోక్షము. మృత్యురహితమగు ఆత్మస్థితియే మోక్షము. అద్దానిని పొందినవాడు మరల మృత్యువాతబడడు. మరల జన్మింపడు. (యద్గత్వా ననివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ).

మోక్షార్హతకై భగవానుడిచట ఒకానొక జాతినిగాని, మతమునుగాని, కులమునుగాని పేర్కొనలేదు. ఎవరు ఇంద్రియనిగ్రహము, విషయరాహిత్యము, సుఖదుఃఖసమభావము గలిగియుందురో అట్టి ధీరులే మోక్షమునకు అర్హులని వచించిరి. ఆహా! గీతలో ఎట్టి ఉదాత్తభావములు ప్రకటింపబడినవో చూడుడు!

ప్ర:– మోక్షమనగా నేమి?

ఉ:– మరణరహితమగు శాశ్వత ఆనందపదవియే మోక్షము.

ప్ర:– దానినెవరు పొందగలరు?

ఉ:– శబ్దస్పర్శాదివిషయములచే చలింపనివారు, సుఖదుఃఖములందు సమభావము గలిగి యున్నవారు నగు ధీరులే మోక్షము నొందగలరు.

ప్ర:– ధీరులనగా నెవరు?

ఉ:– శబ్దాది విషయములను జయించినవారు, సుఖదుఃఖాదులందు సమభావము కలవారు ధీరులనబడుదురు.

అ॥ ఏది సద్వస్తువో, ఏది అసద్వస్తువో విశదీకరించుచున్నాడు –

16. నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః
ఉభయోరపి దృష్టోఽన్తస్త్వనయో స్తత్త్వదర్శిభిః.

టీక:– అసతః = లేనిదానికి, భావః = ఉనికి, నవిద్యతే = లేదు, సతః = ఉన్నదానికి, అభావః = లేమి, నవిద్యతే = లేదు, అనయో = ఈ, ఉభయోరపి = రెండింటియొక్క, అన్తఃతు = నిశ్చయమన్ననో, తత్త్వదర్శిభిః = జ్ఞానులచేత, దృష్టః = చూడబడినది.

తా:– అసత్యములై (నామరూపాత్మకములై, నశించు స్వభావముగలవియై) నట్టి దేహాదులకు ఉనికిలేదు, సత్యమైనట్టి ఆత్మకు లేమిలేదు. తత్త్వజ్ఞానులగువారీ రెండింటి యొక్క నిశ్చయమును బాగుగ తెలిసికొనియున్నారు.

వ్యాఖ్య:– ''తత్త్వదర్శిభిః'' – 'దర్శిభిః' అని చెప్పుట వలన తత్త్వమును ప్రత్యక్షముగ చూచినవారని అర్థము. కేవలము నోటితో పలుకువారుకాదు (''తత్త్వవాదిభిః'' కాదు). సత్యమును కరతలామలకముగ గాంచినవారని అర్థము. అట్టి జ్ఞానులకు నిత్యానిత్యవస్తుపరిజ్ఞానము లెస్సగ యుండును. అనగా ఏదికలదో, ఏదిలేదో వారికి బాగుగ తెలియును.ఈ దేహాదిదృశ్యజాతమంతయు నశించునదికావున పరమార్థముగ లేనిది. అట్టి లేనిదానికి ఉనికి ఏకాలమందును ఉండనేరదు. ఒకవేళ కనుపించినను అది ఎండమావులవలె ఆభాసమేయగును. ఆత్మయో, సత్యమగు వస్తువు. దానికి లేమి ఏకాలమందును ఉండనేరదు. ఈ యథార్థస్థితిని జ్ఞానులుమాత్ర మెఱుగగలరు. తదితరులు ఈ సత్యమును తెలిసికొనలేక, లేనిదానికి ఉనికి కల్పించియు, ఉన్నదానికి లేమి కలించియు నానాబాధల నొందుచున్నారు.

(1) ఉన్నభగవంతుడు (ఆత్మ) లేడనుట ఒక దోషము.

(2) లేని జగత్తు ఉన్నదనుట మఱియొక దోషము.

మొదటి దానిని అసంభావన యనియు, రెండవ దానిని విపరీతభావన యనియు నందురు. అసంభావనచే సత్యవస్తువు వారికి దూరమైపోవుటచే నిత్యానందము వారినుండి పలాయనమై పోవుచున్నది. విపరీతభావనచే అసత్యవస్తువు దరికిజేరుటచే దుఃఖము చెంతకు వచ్చుచున్నది.

అట్టిదుఃఖము అంతము కావలెననిన ఉన్నదానిని ఉన్నట్లుగను, లేనిదానిని లేనట్లుగను చూచిన చాలును. ఇదియే శాంతికి మార్గము. దుఖరాహిత్యమునకు బాట. తత్త్వజ్ఞులీకీలకమును గ్రహించి తమ తమ జీవితములను కృతార్థమొనర్చుకొనిరి. అజ్ఞానులిద్దానిని తెలిసికొనలేక సంసారచక్రమున తగుల్కొని దుఃఖముల నొందుచున్నారు.

ఈ శ్లోకమునందు ''బ్రహ్మసత్యం, జగన్మిథ్య'' యను పరమసత్యము ఉద్ఘాటింపబడినది.

ప్ర:- తత్త్వజ్ఞాను లెట్టి యనుభవము గలిగియుందురు?

ఉ:- నామరూపాత్మకమగు దృశ్యప్రపంచమును లేనిదానినిగను, సచ్చిదానందపరమాత్మను కలదానినిగను వారు చూచుచుందురు.

అ॥ పైన దెల్పిన సత్, అసత్తుల రెండిటిలో సద్వస్తువునుగూర్చి చెప్పుచున్నాడు –

17. అవినాశి తు తద్విద్ధి యేన సర్వమిదం తతమ్
వినాశమవ్యయస్యాస్య న కశ్చిత్కర్తుమర్హతి.

టీక:– ఇదంసర్వమ్ = ఈ సమస్త ప్రపంచమున్ను, యేన = దేనిచేత (ఏ పరమాత్మచేత), తతమ్ = వ్యాపించబడియున్నదో, తత్ తు = దానిని, అవినాశి = నాశము లేనిదానినిగా, విద్ధి = ఎఱుంగుము, అస్య = ఈ, అవ్యయస్య = నశింపని సత్పదార్థమునకు, వినాశమ్ = నాశమును, కర్తుమ్ = కలుగజేయుటకు, కశ్చిత్ = ఎవడును, న అర్హతి = తగడు.

తా:– ఓ అర్జునా! ఈ సమస్త ప్రపంచమున్ను ఏపరమాత్మచేత వ్యాపింపబడి యున్నదో, అది నాశరహితమై యున్నదని యెఱుంగుము. అవ్యయమగు అట్టి ఆత్మకు వినాశము నెవడును కలుగజేయజాలడు.

వ్యాఖ్య:– సమస్త చరాచరవస్తువులు హృదయస్థమగు ఆత్మచేతనే వ్యాపింపబడి యుండుటచే–

(1) సర్వజీవులను ఆత్మరూపములుగ దలంచి వాని యెడల ప్రేమ, దయ, కరుణ గలిగియుండవలెను.

(2) భగవంతుడగు ఆత్మ అతిసమీపమున నుండుటచే ఏ కాలమందును పాపము చేయరాదు.

(3) తన వాస్తవస్వరూపమగు ఆత్మ నెవడును నశింపజేయజాలడు. కనుక సాధకుడు మహాధైర్యసంయుతుడై ఆనందముతో నిరంతరము అట్టిఆత్మనుగూర్చి మననము చేయుచు స్వాత్మసంస్థితుడై మెలగవలెను.

ప్ర:- ఆత్మ యెట్టిది?

ఉ:- (1) సమస్త ప్రపంచమును వ్యాపించియున్నది (2) నాశరహితమైనది (3) అద్దాని వినాశము నెవడును చేయజాలడు.

అ॥ ఇట్లు సద్వస్తువును గూర్చి వివరించి ఇక, అసద్వస్తువునుగుఱించి తెలుపుచున్నాడు –

18. అన్తవన్త ఇమే దేహా నిత్యస్యోక్తాశ్శరీరిణః
అనాశినోఽప్రమేయస్య తస్మాద్యుధ్యస్వ భారత.

టీక:– నిత్యస్య = నిత్యుడును, అనాశినః = నాశనము లేనివాడును, అప్రమేయస్య = ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే దెలిసికొనబడనివాడునగు, శరీరిణః = దేహియైన ఆత్మయొక్క, ఇమేదేహాః = ఈ శరీరములు, అన్తవన్తః = వినాశము కలవిగా, ఉక్తాః = చెప్పబడినవి, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, భారత = ఓ అర్జునా! యుధ్యస్వ = యుద్ధము చేయుము.

తా:– ఓ అర్జునా! నిత్యుడును, నాశరహితుడును, అప్రమేయుడునగు దేహి (ఆత్మ) యొక్క ఈ దేహములు నాశవంతములుగ జెప్పబడినవి. (ఆత్మయో శాశ్వతుడు). కాబట్టి (ఆత్మనుగూర్చికాని, దేహమునుగూర్చికాని శోకమును వదలి) నీవు యుద్ధము చేయుము.

వ్యాఖ్య:– ''అన్తవన్త ఇమే దేహాః'' = దేహములు అంతము (చావు) కలవి. తాను దేహముకాదు దేహి;

శరీరము కాదు శరీరి. దేహములు నశించును. కాని దేహియగు ఆత్మ నశింపడు. నాశవంతములగు ఇట్టి దేహముల నెన్నటికిని నమ్మరాదు. దానితో తాదాత్మ్యము నొందరాదు. నిత్యుడైన ఆత్మనే నమ్ముకొని, ఆతడే తానని భావించవలెను.

''శరీరిణః'' - అని చెప్పుటవలన, ఆత్మ దూరమునలేడు, శరీరముననే వ్యాపించియున్నాడని స్పష్టమగుచున్నది. కావున శరీరభావమువీడి శరీరిభావము గలిగియుండవలెను.

''తస్మాద్యుధ్యస్వ'' - 'ఆత్మ నశింపడు కావునను, నీవు దేహముకావు కనుకను ఇక దుఃఖమునువీడి ధైర్యముతో నీ విధ్యుక్తకర్మము నాచరింపుమ'ని భావము. జ్ఞానముతో గూడి కర్మ నాచరింపుమని భగవాను డిచట అర్జునునకు హితబోధ చేయుచున్నాడు.

ప్ర:- దేహముయొక్క స్వభావమేమి?

ఉ:- అది నాశవంతమైనది.

ప్ర:- దేహియగు ఆత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:- (1) నిత్యుడు (2) నాశరహితుడు (3) అప్రమేయుడు

అ॥ ఆత్మయొక్క స్వరూప స్వభావముల నింకను వివరించి చెప్పుచు ఆతడెన్నడును చంపబడడని తెలియజేయుచున్నాడు -

19. య ఏనం వేత్తి హన్తారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్
ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే.

టీక:- యః = ఎవడు, ఏనమ్ = ఈ (శరీరమందలి) ఆత్మను, హన్తారమ్ = చంపువానినిగ, వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాడో, యశ్చ = ఎవడు, ఏనమ్ = వీనిని, హతమ్ = చంపబడినవానినిగ, మన్యతే = తలంచునో, తౌ ఉభౌ = ఆ యిద్దఱును, న విజానీతః = తెలిసినవారుకారు, అయమ్ = ఈ ఆత్మ, న హన్తి = చంపుటలేదు, న హన్యతే చ = చంపబడుటయు లేదు.

తా:- ఎవడీ యాత్మను చంపువానినిగ నెఱుగునో లేక ఎవడు చంపబడువానినిగ భావించునో, వారిరువురును వాస్తవమెఱిగినవారు కాదు. యథార్థముగ ఈ యాత్మ దేనిని చంపుటలేదు, దేనిచేతను చంపబడుట లేదు.

వ్యాఖ్య:- కఠోపనిషత్తునందు ఈ శ్లోకమును పోలిన శ్లోకమే యొకటి గలదు★. (1) ఆత్మ చంపువాడు కాదు అని చెప్పుటవలన కర్తృత్వాదు లాత్మకు లేవని తెలియుచున్నది. ఆత్మ చేయువాడుకాదు, చేయించువాడు కాదు. కర్తృత్వాదులు బుద్ధికేగాని బుద్ధికి సాక్షియగు ఆత్మకు గావు. ఆత్మకు కర్తృత్వమాపాదించువాడు వెఱ్ఱివాడేయని గీత నుడువుచున్నది.

(2) ఆత్మ చంపబడువాడు కాదు - అని చెప్పుటవలన శాశ్వతుడని, నిర్వికారుడని స్పష్టపడుచున్నది. కావున

★ హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతమ్
ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే. (కఠ. ఉ. 11-19)

సాధకుడు 'తానాత్మస్వరూపుడనియు, మరణరహితుడనియు, మరణము దేహమునకేయనియు, తాను దేహసాక్షియై, నిత్యనిరంజనుడై వెలుగొందుచుండువాడ'నియు భావన చేయుచుండవలెను.

ప్ర:- ఆత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:- అతడు చంపువాడు కాదు, చంపబడువాడు కాదు (అకర్త, అవినాశి).

అ॥ ఆత్మ యేల చంపబడడో స్పష్టీకరించుచు అతడు నిర్వికారుడని వచించుచున్నాడు-

20. న జాయతే మ్రియతే వా కదాచి
న్నాయం భూత్వా భవితా వా న భూయః
అజో నిత్యశ్శాశ్వతోఽయం పురాణో
న హన్యతే హన్యమానే శరీరే.

టీక:- *అయమ్* = ఈఆత్మ, *కదాచిత్* = ఎప్పుడును, *నజాయతే* = పుట్టుటలేదు, *నమ్రియతేవా* = చచ్చుటయులేదు, *నభూత్వా* = (ఇదివఱకు) లేకుండి, *భూయః* = మరల, *భవితావాన* = (క్రొత్తగా) కలుగువాడునుకాదు, (లేక), (*భూత్వా* = ఉండి, *భూయః* = మరల, *నభవితాన* = లేకుండువాడు కాదు) *అయమ్* = ఇతడు, *అజః* = పుట్టుకలేనివాడు, *నిత్యః* = మరణములేనివాడు, *శాశ్వతః* = ఎల్లప్పుడునుండువాడు, *పురాణః* = అనాదియైనవాడు, *శరీరే హన్యమానే (సతి)* = శరీరము చంపబడినను, *నహన్యతే* = చంపబడుట లేదు.

తా:- ఈ ఆత్మ ఎప్పుడును పుట్టుట లేదు. ఇదివఱకు లేకుండి మరల క్రొత్తగా కలుగువాడు కాదు. (ఉండి మరల లేకుండువాడును కాదు). ఈతడు జనన మరణములు లేనివాడు; శాశ్వతుడు, పురాతనుడు. శరీరము చంపబడినను ఈతడు చంపబడుటలేదు.

వ్యాఖ్య:- ఈ శ్లోకమును బోలినది కఠోపనిషత్తునందు గలదు★. గీత ఉపనిషత్సారమనుట కీవాక్యములే నిదర్శనము.

శరీరము నశించినను ఆత్మ నశింపడని చెప్పినందువలన శరీరముకంటె వేఱై ఆత్మ సాక్షిగ నున్నాడని స్పష్టమగుచున్నది. కావున మనుజుడు నశించు శరీరముతో తాదాత్మ్యమునొందక నశింపని ఆత్మయే తానని నిరంతరము భావించుచుండవలెను. దానిచే అపరిమితధైర్యము, ఆనందము కలుగును. నిర్భయత్వము జనించును. మరణ భయము పటాపంచలై పోవును.

ప్ర:- ఆత్మయొక్క స్వరూప మెట్టిది?

ఉ:- (1) అతడు పుట్టుక చావులు లేనివాడు (2) ఎల్లప్పుడును ఉండువాడు (3) స్థిరమైనవాడు (4) శాశ్వతుడు (5) పురాణపురుషుడు (6) శరీరము నశించినను నశింపనివాడు.

★ న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చి న్నాయం కుతశ్చిన్న బభూవ కశ్చిత్,
అజో నిత్యశ్శాశ్వతోఽయం పురాణో న హన్యతే హన్యమానే శరీరే. (కఠ. ఉ. 11-18)

అ|| ఆత్మ ఒకరిని చంపువా డెందులకుకాడో వివరించుచున్నాడు.

21. వేదావినాశినం నిత్యం య ఏనమజమవ్యయమ్
కథం స పురుషః పార్థ కం ఘాతయతి హన్తి కమ్.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునుడా!, యః = ఎవడు, ఏనమ్ = ఈ ఆత్మను, అజమ్ = పుట్టుకలేనివానిగను, అవ్యయమ్ = క్షయములేనివానిగను, అవినాశినమ్ = నాశరహితునిగను, నిత్యమ్ = నిత్యునిగను, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, సఃపురుషః = ఆ మనుజుడు, కథం = ఎట్లు, కమ్ = ఎవనిని, ఘాతయతి = చంపించును?, కమ్ = ఎవనిని, హన్తి = చంపును?

తా:– ఓ అర్జునా! ఈ యాత్మ నెవడు జననమరణములు లేనివానిగను, నాశరహితునిగను, నిత్యునిగను ఎఱుంగునో, అట్టి వాడెట్లు ఒకనిని చంపించగలడు, తాను చంపగలడు?

వ్యాఖ్య:– ఆత్మ నిత్యుడు కావున నెవరును చంపలేరు, చంపించలేరని భావము.

అ|| దేహము లనిత్యములు, దేహియగు ఆత్మ నిత్యుడను విషయమును ఉపమానముద్వారా తెలియజేయుచున్నాడు –

22. వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ
నవాని గృహ్ణాతి నరోఽపరాణి
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా
న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ.

టీక:– నరః = మనుజుడు, జీర్ణాని = శిథిలములైన (చినిగిపోయిన), వాసాంసి = వస్త్రములను, విహాయ = విడిచి, అపరాణి = ఇతరములైన, నవాని *(వాసాంసి)* = క్రొత్తవస్త్రములను, యథా = ఏ ప్రకారముగ, గృహ్ణాతి = గ్రహించుచున్నాడో, తథా = ఆప్రకారముగనే, దేహీ = ఆత్మ, జీర్ణాని = శిథిలములైన, శరీరాణి = దేహములను, విహాయ = విడిచి, అన్యాని = ఇతరములైన, నవాని *(శరీరాణి)* = క్రొత్తశరీరములను, సంయాతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– చినిగిపోయిన పాతబట్టలను విడిచి మనుజుడు ఇతరములగు క్రొత్తబట్టల నెట్లు ధరించుచున్నాడో, అట్లే దేహియగు ఆత్మయు శిథిలములైన పాతశరీరములను వదలి ఇతరములగు క్రొత్తశరీరములను ధరించుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– గీతయందు భగవానుడు కొన్ని చక్కటి ఉపమానములద్వారా బోధచేయుచు పోవుదురు. దృష్టాంతములచే సామాన్యునకు గూడ విషయము లెస్సగ బోధపడుచుండును. ఇచ్చోట అట్టి ఉపమానమే ఒకటి ప్రయోగింపబడినది.

చాకలివానికి మురికిబట్టలు వేయునపుడెవరును దుఃఖించుట లేదు. చెట్లఆకులు శిశిరఋతువునందు

రాలిపోవునపుడెవరును ఆవేదనము నొందుటలేదు. ఏలననిన, క్రొత్తక్రొత్తవి తిరిగి వచ్చుచుండునను ధైర్యము కలదు. మరణమున్ను అంతియేయని భగవాను డిచట తెలుపుచున్నాడు. శిథిలదేహపరిత్యాగమే మరణము. జీవుడు తన జీర్ణదేహమును వదలి నూతన శరీరమును గ్రహింపబోవుచున్నాడు. కనుక మరణ మనునది దుఃఖింపవలసిన విషయముకాదని శ్రీకృష్ణమూర్తి సెలవిచ్చుచున్నారు. అయితే జ్ఞామును సంపాదించి కర్మసంక్షయమొనర్చుకొని, మరల జన్మగాని, మరణముగాని లేకుండ చేసికొనుటయే సర్వోత్తమమని భగవానుడు మున్ముందు తెలుపుదురు.

'శరీరాణి' అని బహువచనము ప్రయోగింపబడుటచే (జ్ఞానాగ్నిచే కర్మసంచయము దగ్ధము కావింపబడనిచో) జీవు డనేక జన్మలు ఎత్తవలసి యుండునని స్పష్టమగుచున్నది.

''జీర్ణాని'' అను పదమునకు 'శిథిలమైన ప్రారబ్ధముకల దేహము' అని అర్థము చెప్పవలసియుండును. ఏలననిన, వార్ధక్యమందే అందఱును మరణించుటలేదు. యౌవనబాల్యములందుగూడ మరణించుచున్నారు. అపుడు వారి దేహములు నవీనములుగ నుండునే కాని శిథిలములుగ నుండవు. 'దేహీ' అని చెప్పుటవలన మరణము దేహమునకేకాని దేహియగు ఆత్మకు కాదని స్పష్టపడుచున్నది. ఉపాధులు మారుచున్నను వానికి సాక్షియగు ఆత్మ కొంచెమైనను మారక (అచలో ఽయం సనాతనః అనునట్లు) నిశ్చలముగ నున్నది, అదియే జీవుని వాస్తవస్వరూపము కాని దేహముకాదు.

అ॥ ఆత్మను పంచభూతము లెవ్వియు బాధింపలేవని నుడువుచున్నాడు -

23. నైనం ఛిన్దన్తి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః
న చైనం క్లేదయన్త్యాపో న శోషయతి మారుతః.

టీకా:— ఏనమ్ = ఈ ఆత్మను, శస్త్రాణి = ఆయుధములు, న ఛిన్దన్తి = ఛేదింపజాలవు, పావకః = అగ్ని, ఏనమ్ = ఈ ఆత్మను, న దహతి = కాల్చజాలదు, ఆపఃచ = నీరున్ను, ఏనమ్ = ఈ ఆత్మను, నక్లేదయన్తి = తడుపజాలదు, మారుతః = గాలి, న శోషయతి = ఎండింపజాలదు.

తా:— ఈఆత్మను ఆయుధము లెవ్వియును ఛేదింపజాలవు. అగ్ని దహింపజాలదు, నీరు తడుపజాలదు, గాలి యెండింపజాలదు.

వ్యాఖ్య:— జీవునకు (1) శరీరము (2) మనస్సు (3) ఆత్మ - అనుమూడు కలవు. వీనిలో ఒకదానికంటె మఱియొకటి అతిసూక్ష్మముగనుండును. స్థూలపంచభూతములు (శస్త్ర జలాదులు) స్థూలమగు శరీరమునే బాధింపగలవుగాని సూక్ష్మమగు మనస్సునుగాదు. అట్టిచో అతిసూక్ష్మమగు ఆత్మ నెట్లు అయ్యవి బాధించగలవు?

పరమార్థదృష్టియందు చూచినచో స్థూల సూక్ష్మ దేహములు రెండును ఆత్మయందు రజ్జుసర్పమువలె కల్పింపబడినవేయగును. కల్పితవస్తువు, లేక ఆరోపితవస్తువు, అధిష్ఠానము నొకింతైనను బాధింపజాలదు. మృగతృష్ణాజలము ఊషరక్షేత్రమును తడుపజాలదుకదా! ఆత్మయొక్క యిట్టిస్వభావమును మననము చేయుచుండినచో జీవునకు అపరిమిత ధైర్యము చేకూరగలదు.

అ॥ ఆత్మయొక్క అట్టి అవినాశిత్వమునే తిరిగి ప్రతిపాదించుచున్నాడు -

24. అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవచ నిత్యస్సర్వగతస్థాణురచలోఽయం సనాతనః.

టీక:– అయమ్ = ఈ ఆత్మ, అచ్ఛేద్యః = ఛేదింపజాలడు, అయమ్ = ఈ ఆత్మ, అదాహ్యః = కాల్చబడజాలడు, *(మఱియు)* అక్లేద్యః = తడుపబడజాలడు, అశోష్యః ఏవచ = ఎండింపబడజాలడున్ను, అయం = ఈ ఆత్మ, నిత్యః = నిత్యుడు, సర్వగతః = అంతటను వ్యాపించియున్నవాడు, స్థాణుః = స్థిరస్వరూపుడు, అచలః = చలనములేనివాడు, సనాతనః = అనాదియైనవాడు.

తా:– ఈ ఆత్మ ఛేదింపబడజాలడు, దహిపబడజాలడు, తడుపబడజాలడు, ఎండింపబడజాలడు. ఇతడు నిత్యుడు, సర్వవ్యాపి, స్థిరస్వరూపుడు, నిశ్చలుడు, పురాతనుడు.

వ్యాఖ్య:– పంచభూతములు పాంచభౌతికవస్తువునే బాధింపగలవు. ఆత్మయో పంచభూతాత్మకము కాదు. కావున వాని ప్రభావమేమియు అతనిపై బడజాలదు.

''నిత్యః, సర్వగతః'' – అను రెండు పదములచే ఆత్మ కాలమునకు, దేశమునకు అతీతుడని వివరింపబడినది. ఎల్లకాలములందుండువాడు నిత్యుడు; ఎల్లదేశములందుడువాడు సర్వగతుడు. దేశకాలముల రెండిటియందును వ్యాపించియుండి ఆత్మ వాని కతీతుడై వర్తించుచున్నాడు. ప్రపంచములోని ప్రతివస్తువున్ను కాలమునకు లోబడియున్నది. కాలము గ్రహింపని పదార్థమేదియు జగత్తునలేదు. బ్రహ్మాండములన్నియు కాలగర్భమున విలీనములై పోవుచున్నవి. ఈ ప్రకారముగ కాలమన్నిటిని మ్రింగివేయుచుండ, అట్టికాలమును ఆత్మ మ్రింగివేయుచున్నాడు. కనుకనే యాతనికి 'అంతకాంతకుడు' అను పేరు గలదు. ఆతడు నిత్యుడు. అట్లే సర్వవ్యాపకుడున్ను. సమస్త చరాచరప్రాణికోట్లయం దాతడు 'సత్తాసామాన్యరూపము'న వెలుగొందుచున్నాడు. ఈ సత్య మెఱిగినచో నిక పాపముచేయుటకు జీవు డెట్లు సాహసించగలడు? సర్వసాక్షియగు పరమాత్మ సర్వత్ర వ్యాపించి సమస్తమును వీక్షించుచుండ నాతని సన్నిధియందు పాపము నెవరైన చేయగలరా? కావున ఇట్టి సత్యములను బాగుగ మననము చేయుచు చిత్తమున కళంకమెద్దియు రాకుండ చూడవలెను.

ఆత్మ సర్వవ్యాపి యగుటవలన నాతడు వేఱొకచోటికి పోవుట సంభవింపదు. అతడు లేనిచోటు ఉండినగదా కదిలివెళ్ళుటకు? కాబట్టి స్థాణువని యతడు పేర్కొనబడెను. మఱియు సనాతనుడని వర్ణింపబడెను. ఆత్మ సనాతనుడు కనుక ఆత్మతత్త్వ విచారణమే వాస్తవమగు సనాతనధర్మ మగును. సనాతనముకానట్టి క్షణిక ప్రాపంచిక వస్తుజాలమును గూర్చిన విచారణచే ముక్తి యెన్నటికిని చేకూరదు. కావున ఆత్మవిచారణారూపమగు సనాతనధర్మమునే జీవుడాశ్రయించవలసియుండును.

ప్ర:– ఆత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:– ఛేదింపబడనివాడు, దహింపబడనివాడు, తడుపబడనివాడు, ఎండింపబడనివాడు, నిత్యుడు, సర్వవ్యాపకుడు, నిశ్చలుడు, సనాతనుడు.

అ॥ ఈ ప్రకారముగ ఆత్మ శాశ్వతుడని యెఱింగి దుఃఖమును పారద్రోలవలెనని వచించుచున్నాడు.

25. అవ్యక్తోఽయమచిన్త్యోఽయమవికార్యోఽయముచ్యతే తస్మాదేవం విదిత్వైనం నానుశోచితుమర్హసి.

టీక:– అయమ్ = ఈ ఆత్మ, అవ్యక్తః = ఇంద్రియములకు గోచరింపనివాడు, అయమ్ = ఈ ఆత్మ, అచిన్త్యః = మనస్సుచే చింతింపనలవికానివాడు, అయమ్ = ఈ ఆత్మ, అవికార్యః = వికారమునొందింపబడనివాడు, (ఇతి = అని) ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు, తస్మాత్ = అందువలన, ఏనమ్ = ఈ ఆత్మను, ఏవమ్ = ఈ ప్రకారముగ, విదిత్వా = తెలిసికొని, అనుశోచితుం = దుఃఖించుటకు, న అర్హసి = తగవు.

తా:– ఈ ఆత్మ ఇంద్రియములకు గోచరముకానివాడు, మనస్సుచే చింతింపశక్యము కానివాడు, వికారములు బొందింపదగనివాడునని చెప్పబడుచున్నాడు. కావున ఈ ప్రకారముగ తెలిసికొని నీవు దుఃఖింపతగవు.

వ్యాఖ్య:– స్థూలపంచభూతాత్మక పదార్థమైనచో అది నేత్రముల కగుపించును. కాని ఆత్మ అట్టివాడు కాడు. కాబట్టి నేత్రాదుల కగోచరుడు. అట్లే సూక్ష్మపంచభూతాత్మకవస్తువైనచో మనస్సునకు గోచరించును. కాని ఆత్మ అట్టివాడు కాడు. కావున మనస్సున కగోచరుడు. మనస్సు లయించినపుడు శేషించువస్తువే ఆత్మ. మనస్సును శుద్ధమొనర్చుటద్వారా అద్దానిని అధిష్ఠానమందు లయింపజేయునపుడు మిగులునదియే ఆత్మ. ఈ ప్రకారముగ మనోవిలయముచే లభించువస్తువు మనస్సున కెట్లుగోచరింపగలదు? కావుననే ఆత్మ అచింత్యుడని యిట వర్ణింబడెను. మఱియు ప్రపంచములోని సమస్త దృశ్యపదార్థములున్ను పుట్టుట, పెరుగుట మున్నగు ఆఱు విధములగు వికారములకు లోనగుచుండును. ఆత్మ అట్టి దృశ్యవస్తువు కాదు. దృగ్రూపుడు. దేశకాలాతీతుడగు సచ్చిదానందరూపసర్వసాక్షి. మఱియు కార్యము వికారమొందుచు ఎన్నిటికైనను తన కారణమందు లయించును. ఆత్మయో కార్యము కాదు. సర్వకారణములకును కారణము. కాబట్టి వికారమే అట సంభవింపదు.

''తస్మాదేవం విదిత్వైనం నానుశోచితు మర్హసి'' – శోకమునకు మూలము స్వస్వరూపమునుగూర్చిన జ్ఞానము లేకుండుటయే. తాను దేహమనియు, మనస్సనియు తలంచి వానితో జీవు డెపుడు తాదాత్మ్యమునొందునో వెనువెంటనే దుఃఖ మాతనిని ఆశ్రయించును. కాని తాను వాస్తవముగ దేహముకాని, మనస్సుకాని కాడనియు, నిర్వికారుడగు ఆత్మయే యనియు సద్గురువులద్వారా, సచ్ఛాస్త్రములద్వారా యెఱింగినపుడిక దుఃఖమున కాస్కారమెచట? కనుకనే శ్రీకృష్ణమూర్తి అర్జునున కట్టి ఆత్మజ్ఞాన మొంది దుఃఖరహితుడవు కమ్మని యిట బోధించుచున్నారు.

దీనిని బట్టి యీ తాపత్రయాత్మకమగు మహాభయంకరమైన సంసారదుఃఖమునందుపడి తల్లడిల్లుచుండు జనులకు తద్దుఃఖనివారణోపాయము ఒక్క ఆత్మజ్ఞానమే (స్వస్వరూపానుభవమే) అని భగవద్వాక్యముద్వారా స్పష్టమగుచున్నది. కావున ఆత్మనుగూర్చియే సర్వులును అన్వేషింపవలెను★. ఆత్మజ్ఞానమొకటియే ఈ సంసార గాఢాంధకారమున వెలుగునిచ్చు దివ్వె.

ప్ర:– ఆత్మయొక్క లక్షణములను ఇంకను వివరించి చెప్పుడు?

ఉ:– అతడు (1) ఇంద్రియముల కగోచరుడు (2) మనస్సుచే చింతింపనలవికానివాడు (3) నిర్వికారుడు.

ప్ర:– శోకనివారణమున కుపాయమేమి?

ఉ:– ఈ ప్రకారముగ ఆత్మనెఱింగి, అట్టి ఆత్మానుభూతి నొందుటయే శోకరాహిత్యమునకు హేతువు.

★ ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్య శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః (బృ - ఉ)

అ॥ ఇక జీవదృష్టిననుసరించి చూచినను ఆత్మనుగూర్చి శోకించుట తగదని వచించుచున్నాడు -

26. అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్
తథాపి త్వం మహాబాహో నైవం శోచితు మర్హసి.

టీక:- మహాబాహో ! = గొప్ప బాహువులు కల ఓ అర్జునా!, అథచ = ఒకవేళ, ఏనమ్ = ఈ ఆత్మను, నిత్యజాతమ్ వా = ఎల్లప్పుడును పుట్టుకగలవానిగ గాని, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడును, మృతమ్ = మరణముగలవానిగగాని, మన్యసే = తలంతువేని, తథా౽పి = అట్లైనను, ఏవమ్ = ఈ రీతిగ, శోచితుమ్ = దుఃఖించుటకు, త్వమ్ = నీవు, న అర్హసి = తగవు.

తా:- ఓ అర్జునా! ఒకవేళ ఈ ఆత్మ (దేహముతోబాటు) నిరంతరము పుట్టుచు చచ్చుచు నుండువాడని తలంచినను, అట్టిస్థితియందుగూడ నీ వీప్రకారము శోకించుట తగదు.

వ్యాఖ్య:- ''మహాబాహో'' - ''ఓ అర్జునా! నీవు గొప్ప బాహుబలము (భౌతికబలము) కలవాడవు. అది చాలదు. ఆధ్యాత్మికబలముకూడ నుండవలెను. అదిలేనందువలననే నీవు శోకించుచున్నావు. నీ బాహుబలము నీ మానసికవ్యథను పోగొట్టజాలకున్నది. కాబట్టి భౌతికశక్తితోబాటు ఆత్మశక్తిని (Spiritual energy) కూడ సంపాదింపుము'' అని తెలుపుటకు కాబోలు 'మహాబాహో' అను పద మిచ్చోట వాడబడినది.

శ్రీ కృష్ణపరమాత్మ అర్జునుని ఊరడించు నిమిత్తము పై (ఆత్మ) స్థితినుండి దిగివచ్చి సామాన్య జనులుతలంచు 'జీవదృష్టి' ని తాత్కాలికముగగైకొని ఆ స్థితియందును దుఃఖమున కవకాశములేదని వచించుచున్నారు.

'అథచ' - 'ఒకవేళ' అని తెలిపినందువలన ఇది సిద్ధాంతపక్షముకాదనియు, సామాన్య జనుల దృష్టిననుసరించి చెప్పబడిన విషయమే యనియు స్పష్టమగుచున్నది. ఆత్మ దేహముతోబాటు పుట్టుచు చచ్చుచు నుండినగూడ శోకమునకు తావులేక యుండ, ఇక వాస్తవముగ పుట్టక, చావక నున్నపు డద్దాని విషయమై వేఱుగ చెప్పవలెనా యని భావము.

27. జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ
తస్మాదపరిహార్యే౽ర్థే న త్వం శోచితు మర్హసి.

టీక:- జాతస్య = పుట్టినవానికి, మృత్యుః = చావు, ధ్రువోహి = నిశ్చయముగదా!, మృతస్య = చచ్చినవానికి, జన్మచ = పుట్టుకయు, ధ్రువం = నిశ్చయము, తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, అపరిహార్యే = తప్పింపశక్యముకాని, అర్థే = (ఈ) విషయమందు, త్వమ్ = నీవు, శోచితుమ్ = దుఃఖించుటకు, న అర్హసి = తగవు.

తా:- (ఒకవేళ నీవీ యాత్మను చావుపుట్టుకలుకలవానినిగ తలంచెదవేని అత్తఱి) పుట్టినవానికి చావుతప్పదు. చచ్చినవానికి పుట్టుక తప్పదు. తప్పనిసరియగు ఆ విషయమున నీవిక శోకించుట యుక్తముకాదు.

వ్యాఖ్య:- ఇదియు పైనదెలిపిన సామాన్యులదృష్టి ననుసరించి చెప్పినదేయగును. యథార్థముగ ఆత్మకు పుట్టుకగాని చావుగాని లేవు.

''అపరిహార్యేర్థే'' - ఆత్మజ్ఞానము నొందనంతవఱకును ఈ జననమరణములు అపరిహార్యములే (తప్పింప

శక్యముకానివే) యగును. ఆత్మజ్ఞానము కలిగినపిమ్మట ఇక ఆ సంసారచక్రపరిభ్రమణము (చావుపుట్టుకలు) ఆగిపోవును. అత్తఱి అవి 'పరిహార్యము' లగును. కావున శ్రీ కృష్ణపరమాత్మ కర్మసంచయము క్షయింపని సామాన్యులనుగూర్చియే ఈ శ్లోకమున చెప్పియుందురని గ్రహించునది. అట్లుకానిచో 'న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్..' మున్నగుశ్లోకములకు, ఆ పరమసత్యములకు వ్యాఘాతము సంభవించును. ఇచట భగవానుడు సామాన్యజనునిదృష్టిని గైకొని అట్టి దృష్టియందే ఆత్మ శోకింపరానపుడు, ఇక జ్ఞానదృష్టియందు వేఱుగ చెప్పవలెనా యని తెలిపినట్లూహించవలెను.

28. అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమధ్యాని భారత
అవ్యక్త నిధనాన్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా.

టీక:– భారత = ఓ అర్జునా!, భూతాని = ప్రాణులు (ప్రాణుల శరీరములు), అవ్యక్తాదీని = ఆదియందు (పుట్టుకకు పూర్వము) కంటి కగపడని స్వరూపము గలవియు, వ్యక్తమధ్యాని = మధ్యమందు (పుట్టినపిదప) అగపడు రూపము గలవియు, అవ్యక్తనిధనాన్యేవ = మరణించిన పిదప (అంతమందు) అగపడని స్వరూపము గలవియే (భవన్తి = అగుచున్నవి), తత్ర = ఆ విషయమున, *(ఇక)* పరిదేవనా = దుఃఖము, కా = ఏల?

తా:– ఓ అర్జునా! ప్రాణికోట్లన్నియు పుట్టుకకు పూర్వము కనబడకయు పుట్టిన పిదప (దేహముతో గూడి) కనబడుచును, మరణించినపిదప మరల కనబడకయు నుండుచున్నవి. అట్టివాని విషయమై శోకింపనేల? (మొదట కనబడక, మరల కనబడి, తిరిగి అంతరించిపోవు భ్రాంతిరూపములైన ఈ దేహముల కొఱకై దుఃఖింపనేలయని భావము. లేక, ఆదియందు ఏ అవ్యక్తరూపముగల్గియున్నవో, అట్టి అవ్యక్తరూపమునే తిరిగి అంత్యమున ధరించుచుండ నిక దానికై శోకింపనేల? అనియు చెప్పవచ్చును.)

వ్యాఖ్య:– ప్రాణులకు పుట్టుటకుపూర్వ మీదేహములతో సంబంధములేదు. మరణించిన పిదపయు లేదు. మధ్యకాలములో మాత్రము కలదు. ఆద్యంతములందు లేనిదియై మధ్యకాలమునమాత్ర మగుపడునది మిథ్యావస్తువేయగును★. అది భ్రాంతి మాత్రమే. స్వప్నజగత్తు నిద్రకుపూర్వము లేదు, నిద్ర ఉడిగిన పిదప లేదు, మధ్యమాత్రము కలదు. అట్టిది మిథ్యామాత్రమే యెట్లుగుచున్నదో అట్లే మధ్యకాలమునమాత్ర మగపడు ఈ దేహాది దృశ్యపదార్థములున్ను ఎండమావులవలె అసత్యములు, భ్రాంతిరూపములునగును. అట్టివానికొఱకై ఇక దిగులేల? అని భగవానుడు ప్రశ్నించుచున్నాడు.

ఈ ప్రకారముగ అనేక యుక్తులద్వారా శ్రీకృష్ణమూర్తి అర్జునుని శోకమును పరిహరించుటకు యత్నించుచున్నాడు – ఇంతవఱ కాతడు బోధించినయుక్తులు సంక్షేపముగ నిచట వివరింపబడుచున్నవి–

(1) ఆత్మ శాశ్వతము. ఈ బంధ్వాదులందఱు ఆత్మస్వరూపులు. కాబట్టి వారికొఱకై దుఃఖింపవలదు.

(2) ఆత్మ నిర్వికారమైనది. అది చినిగిన వస్త్రములవలె పాతశరీరములను తొలగించివేసి నూతన శరీరములను ధరించుచుండును. కావున ఆ శరీరములకై శోకింపనవసరములేదు.

★ యన్నాదౌ యచ్చ నాస్త్యన్తే తన్మధ్యే భాతమప్యసత్
అతో మిథ్యా జగత్సర్వమితి వేదాన్తడిణ్డిమః. (శ్రీ శంకరాచార్యులు)

ఏది మొదట లేదో, చివఱను లేదో, అది మధ్యలో కనిపించినను లేనిదేయగును. కాబట్టి సృష్టికి పూర్వము లేనిదియు, ప్రళయానంతరమున్ను లేనిదియునగు ఈ జగత్తంతయు మధ్యలో ఇపుడు కనుపించినను మిథ్యయేయని వేదాంతభేరి పలుకుచున్నది.

(3) ఒకవేళ ఆత్మ ఎల్లపుడు పుట్టుచు చచ్చుచు నున్నదని యనుకొనినను చచ్చినది మరల పుట్టును గావున దానికై దుఃఖింపనక్కఱలేదు.

(4) ఈ శరీరములు పుట్టకపూర్వము లేవు. చచ్చినపుడప లేవు. మధ్య మాత్రము కొంతసేపు అగపడుచున్నవి. కావున అవి భ్రాంతిమాత్రములె. అట్టివానికై శోకించుట తగదు.

అ॥ ఈ ప్రకారముగ ఆత్మనుగూర్చిగాని, దేహమునుగూర్చిగాని శోకింప పనిలేదని అనేకవిధములుగ జెప్పి అట్టి అద్భుతమగు ఆత్మస్వరూపమును సాక్షాత్కరించుకొనువారు చాల అరుదని వచించుచున్నాడు -

29. ఆశ్చర్యవత్పశ్యతి కశ్చిదేన
మాశ్చర్యవద్వదతి తథైవ చాన్యః
ఆశ్చర్యవచ్చైనమన్యశ్శృణోతి
శ్రుత్వాప్యేనం వేద న చైవ కశ్చిత్.

టీక:– కశ్చిత్ = ఒకానొకడు, ఏనమ్ = ఈ ఆత్మను, ఆశ్చర్యవత్ = ఆశ్చర్యమైనదానివలె, పశ్యతి = చూచుచున్నాడు, తథైవ = అటులనే, అన్యఃచ = మఱియొకడు, ఆశ్చర్యవత్ = ఆశ్చర్యమైనదానినివలె, ఏనమ్ = ఈ ఆత్మను, వదతి = చెప్పుచున్నాడు, అన్యఃచ = ఇంకొకడు, ఏనమ్ = ఈ ఆత్మను, ఆశ్చర్యవత్ = ఆశ్చర్యమైనదానినివలె, శృణోతి = వినుచున్నాడు, శ్రుత్వాపి = వినియును, ఏనమ్ = ఈ ఆత్మను, కశ్చిత్ చ = (వారిలో) ఎవడును, నవేద ఏవ = ఎఱుంగుటయే లేదు (సాక్షాత్తుగ అనుభూత మొనర్చుకొనుట లేదు.)

తా:– ఈ ఆత్మను ఒకానొకడు ఆశ్యర్యమైనదానినివలె చూచుచున్నాడు. మఱియొకడు ఆశ్చర్యమైనదానినివలె (దీనినిగూర్చి) చెప్పుచున్నాడు. అట్లే వేఱొకడు అశ్చర్యమైన దానినివలె దీనినిగూర్చి వినుచున్నాడు. అట్లు వినియు, చూచియు, చెప్పియుగూడ ఒకడును దానిని సరిగా తెలిసికొనుటలేదు (సాక్షాత్తుగ అనుభవించుటలేదు.)

వ్యాఖ్య:– అధ్యాత్మవిద్య మౌఖికవర్ణన (Theory) లతో పరిసమాప్తముకాదు. అది ఆచరణపూర్వకమైన విజ్ఞానము (Practical Science). దానిని గూర్చిన ప్రతి విషయముకూడ ప్రత్యక్షముగ అనుభూతమొనర్చుకొనినమాత్రమే పూర్ణముగ తెలియును. కాని అట్టి యనుభూతి లభించుటకు బహుజన్మార్జిత పుణ్యపరిపాకము, చిత్తనైర్మల్యము, వాసనారాహిత్యము అవసరములు. కనుకనే సాధనచతుష్టయసంపత్తి లెస్సగ గలవానికి మాత్రమే బ్రహ్మజ్ఞానమునందు ప్రవేశము కలుగుచున్నది. తక్కినవా రొకవేళ బ్రహ్మజ్ఞానమును, ఆత్మవిచారణను జేపట్టినను పూర్ణఫలితములను బొందజాలక యుందురు. హృదయక్షేత్రము సత్త్వగుణప్రధానమైయున్నచో, రజస్తమస్సులు తొలగి పరిశుద్ధముగానుండినచో నిర్మలదర్పణమందు వస్తువు చక్కగ ప్రతిబింబించునట్లును, ఉతికిన గుడ్డయందు రంగు బాగుగ ప్రవేశించునట్లును, మెత్తటి నేలయందు విత్తనము శీఘ్రముగ మొలకెత్తునట్లును, బ్రహ్మసాక్షాత్కారము శీఘ్రముగ లభించగలదు. ఆ ప్రకారముగ

చిత్తశుద్ధికలవారు లోకమున అరుదుగ నుండుటవలననే ఆత్మానుభూతి నొందినవారును చాల అరుదుగా నున్నారని భగవానుడు వచించుచున్నాడు★.

'కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మాన మైక్షత్ ఆవృత్త చక్షురమృతత్వమిచ్ఛన్' ఇంద్రియనిగ్రహముగలిగి, బాహ్యవిషయములనుండి చిత్తమును మరలించి, అంతర్ముఖుడై మోక్షమును గూర్చి తీవ్రతరాభిలాషతో గూడి యత్నించు ఏ ఒకానొక ధీరుడు మాత్రమే ప్రత్యగాత్మను సాక్షాత్కరించుకొనగలడని కఠోపనిషత్తు పలుకుచున్నది.

ఆత్మ ఒకానొక దృశ్యవస్తువువలె చూడబడునదికాదు, వినబడునదికాదు, చెప్పబడునది కాదు. అది ఇంద్రియాతీతమైనది. అతిసూక్ష్మమై, హృదయగుహయందు దాగియున్నది. నిష్కామకర్మ, భక్తి, వైరాగ్యము, ధ్యానము, అమానిత్వాది సద్గుణములు మున్నగు సాధనములద్వారా హృదయమును వినిర్మల మొనర్చుకొని ఆత్మవిచారణద్వారా అద్దానిననుభూతమొనర్చుకొనవలయును. ఇచట 'వేదనచైవకశ్చిత్' అనుదానికి 'ఎవరును తెలిసికొనుటలేదు' అని అర్థముకాదు. తెలిసికొనువారు చాల అరుదని మాత్రమే యర్థము. ఆత్మ దృశ్యవస్తువులకంటె సర్వవిధముల విలక్షణమైనది కనుక దానిని అందఱును ఆశ్చర్యముగ చూచుచున్నారు.

ఈ శ్లోకమునకు మఱియొక అర్థమునుగూడ చెప్పవచ్చును - ఆత్మనుగూర్చి చూచువాడు, వినువాడు, చెప్పువాడు (ఆత్మానుభవము పొందినవాడు) లోకములో అత్యాశ్చర్యకరమైనవాడు. అట్టివాడు మహాదుర్లభుడు.

అ॥ ఇంతదనుక ఆత్మనుగూర్చి విచారణసల్పి ఇక ఆ విచారణను ఉపసంహరించుచు, ఆత్మ నిత్యుడు కావున ఎవరును ఎవరికొఱకును శోకింప బనిలేదని మరల కట్టకడకు వచించుచున్నారు -

30. దేహీ నిత్యమవధ్యోఽయం దేహే సర్వస్య భారత
తస్మాత్సర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితుమర్హసి.

టీక:- భారత = ఓ అర్జునా!, సర్వస్య = సమస్త ప్రాణులయొక్కయు, దేహే = దేహమునందు (ఉన్న), అయమ్ దేహీ = ఈ ఆత్మ, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడును, అవధ్యః = చంపబడనివాడు, తస్మాత్ = అందువలన, సర్వాణి = సమస్తములైన, భూతాని = ప్రాణులను గుఱించి, త్వమ్ = నీవు, శోచితుమ్ = దుఃఖించుటకు, న అర్హసి = తగవు.

తా:- అర్జునా! సమస్త ప్రాణికోట్లయొక్కయు దేహములందు వసించియున్న ఈ ఆత్మ యెన్నడును చంపబడడు. కావున ఏ ప్రాణినిగూర్చియు నీవు శోకింపదగదు.

వ్యాఖ్య:- దేహము చంపబడినను, దేహములలోనున్న ఆత్మ చంపబడడు. 'దేహి' అని చెప్పబడినందువలన, ఆత్మ దేహమునందేయుండి, దేహమునకు సాక్షిగా వెలయుచున్నాడని అర్థము.

'నిత్యం' అని పేర్కొనుటవలన ఈసత్యమేదియో యొక కాలమున వర్తించునది కాదనియు, ఎల్లపుడును ఆత్మ అవధ్యుడే అనియు తెలియుచున్నది.

★ ఇట్టిభావమే కఠోపనిషత్తునందును తెలుపబడినది -
శ్రవణాయాపి బహుభిర్యో న లభ్యః
శృణ్వన్తోఽపి బహవో యం న విద్యుః
ఆశ్చర్యో వక్తా కుశలోఽస్య లబ్ధా
ఆశ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలానుశిష్టః. (కఠోపనిషత్తు - 1-2-7)

ఈ శ్లోకమునందు 'సర్వ' శబ్దప్రయోగము రెండుసార్లు చేయబడినది - 'సర్వస్య 'సర్వాణి భూతాని' అని. దీనినిబట్టి సమస్త ప్రాణులయొక్క దేహములందును - ఆ దేహము ఏ జాతికి జెందినను, మతమునకు జెందినను, స్త్రీయైనను, పురుషుడైనను, జంతువైనను, స్థావరమైనను సరియే - ఆత్మ వసించుచున్నాడనియు, సర్వులయందును సమానముగ వర్తించుచున్నాడనియు స్పష్టమగుచున్నది. సామాన్యజనులు దేహము మరణించునపుడుకాని, రోగగ్రస్తమగునపుడుకాని, బాధనొందునపుడుకాని, తామే మరణించుచున్నామనియు, బాధనొందుచున్నామనియు తలంచి దుఃఖించుచుందురు. అట్లు తలంచుట చాల పొరబాటని భగవాను డీశ్లోకముద్వారా వెల్లడించుచున్నారు. దేహము బాధింపబడినను, మరణించినను దేహమందలి ఆత్మయగు తాను వాస్తవముగ ఏ మాత్రము బాధింపబడుటలేదు, మరణించుటలేదు. ఈ సత్యము చరాచరప్రాణికోట్లన్నిటియొక్క దేహములకున్ను వర్తించును. కాబట్టి ఇక శోకమునకు తావే లేదని భగవానుడు స్పష్టపఱచుచున్నాడు. దీనిని బట్టి శోకము పోవుటకు ఉపాయము తాను దేహముకాదనియు, దేహియగు ఆత్మయే యనియు తలంచుటమాత్రమే యగును. దేహభావనచే దుఃఖము, ఆత్మభావనచే దుఃఖరాహిత్యము జీవులకు కలుగుచుండును. కావున తాను ఆత్మయనియే విజ్ఞుడు నిరంతరము భావనచేయుచుండవలెను.

''భారత'' - 'భా' అనగా ప్రకాశము, 'రతః' = ఆసక్తికలవాడు - ఓ అర్జునా ! ఇట్టి ఆత్మజ్ఞానప్రకాశమునందే నీవు సదా నిరతుడవై యుండుము. దేహాభిమాన రూప తమస్సునందు మునుగకుము అని 'భారత' అను సంబోధనచే అర్జునుడు హెచ్చరింపబడియుండవచ్చును.

ప్ర:- దేహముయొక్కయు, దేహి (ఆత్మ) యొక్కయు స్వభావములను వివరింపుము?

ఉ:- దేహము వధింపబడును, నశించును. దేహియగు ఆత్మ వధింపబడడు, నశింపడు.

ప్ర:- శోకము తొలగుటకు ఉపాయమేమి?

ఉ:- దేహముతో తాదాత్మ్యము నొందక తాను ఆత్మయే యని భావనచేయుటవలన శోకము తొలగిపోవును.

అ॥ ఇంతదనుక సాంఖ్యయోగానుసారము ఆత్మయొక్క నిత్యత్వమును బోధించి, ఇక నిపుడు ఏడుశ్లోకములద్వారా క్షత్రియధర్మము ననుసరించియైనను నీవు దుఃఖించుట తగదని భగవాను డర్జునునకు బోధించుచున్నాడు -

31. స్వధర్మమపి చావేక్ష్య న వికమ్పితు మర్హసి
ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధా చ్ఛ్రేయో ఽన్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే.

టీక:- చ = మఱియు, స్వధర్మమ్ = స్వకీయ (క్షత్రియ) ధర్మమును, అవేక్ష్య అపి = చూచియైనను, వికమ్పితుమ్ = చలించుటకు, న అర్హసి = తగవు, క్షత్రియస్య = క్షత్రియునకు, ధర్మ్యాత్ = ధర్మయుతమైన, యుద్ధాత్ = యుద్ధముకంటె, అన్యత్ = ఇతరమైన, శ్రేయః = మేలు, న విద్యతే హి = లేదుగదా!

తా:- మఱియు ఓ అర్జునా! స్వకీయమగు క్షత్రియ ధర్మమును విచారించుకొనినను యుద్ధమునకు వెనుదీయుట నీకు సరియైనదికాదు. ఏలయనిన, క్షత్రియునకు ధర్మయుద్ధముకంటె శ్రేయస్కరమైనది మఱియొకటి లేదుకదా!

వ్యాఖ్య:- కర్తవ్యనిర్వహణయందు, స్వధర్మాచరణయందు, ధర్మమునకు విరుద్ధము కాని

కార్యములందు శ్రీకృష్ణున కెంతప్రీతియో ఈ శ్లోకమువలన తెలియుచున్నది. శరీరమున్నంతవఱకును ప్రతివారును ఏదియో యొక కార్యమును చేయవలసియే యున్నది. అట్టితఱి స్వధర్మానుకూలమైన కార్యమును నిష్కామముగ నాచరించుటవలన మనుజునకు ఉత్తమశ్రేయము లభించుటయేకాక చిత్తశుద్ధిద్వారా మోక్షమున్ను సంప్రాప్తమగుచున్నది. ఇచట 'ధర్మ్యాత్' అని చెప్పుటవలన ధర్మయుద్ధమునే క్షత్రియు డాశ్రయింపవలెనుగాని అధర్మయుద్ధమును గాదని స్పష్టీకరింపబడినది.

32. యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వారమపావృతమ్
సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ లభన్తే యుద్ధమీదృశమ్.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా! యదృచ్ఛయా = తనంతతాను (కోరకుండ), ఉపపన్నమ్ = సంప్రాప్తమైనదియు, అపావృతమ్ = తెఱవబడిన, స్వర్గద్వారమ్ చ = స్వర్గద్వారమున్నునగు, ఈదృశమ్ = ఇట్టి, యుద్ధమ్ = యుద్ధమును, *(యే)* క్షత్రియాః = ఏ క్షత్రియులు, లభన్తే = పొందుచున్నారో, *(తే = వారు)* సుఖినః = సుఖవంతులు (ధన్యులు)

తా:– ఓ అర్జునా! అప్రయత్నముగనే లభించినట్టియు, తెఱవబడిన స్వర్గద్వారమువంటిదియు (స్వర్గమును గలుగజేయునదియు) నగు ఇట్టి యుద్ధమును ఏ క్షత్రియులు పొందుదురో వారు నిక్కముగ సుఖవంతులే యగుదురు.

వ్యాఖ్య:– 'పార్థ' – అర్జునుని 'పార్థా' అని సంబోధించుచు శ్రీకృష్ణమూర్తి అర్జునుని తల్లియగు పృథ (కుంతీదేవి) యొక్క క్షాత్రధర్మనిర్వహణమునుగూర్చిన సందేశము నాతనికి జ్ఞాపకము చేయుచున్నట్లున్నది. యుద్ధమునకు పూర్వము కుంతీదేవి హస్తినాపురమునుండి శ్రీకృష్ణునిద్వారా అర్జునున కీ క్రింది సందేశమును బంపెను – ''దేని నిమిత్తము క్షత్రియమాత కుమారుని కనుచున్నదో అట్టిసందర్భ మిపుడేతెంచినది''★.

బాహ్యయుద్ధము క్షత్రియులకు మాత్రము కలదు. అంతర్యుద్ధము (కామక్రోధాదులతో, రాగద్వేషాదులతో, దుష్టవాసనలతో పోరు) ప్రతివారికిని కలదు. బాహ్యయుద్ధమును ధర్మపూర్వకముగ నాచరించుచో స్వర్గము లభించును. అంతర్యుద్ధమున గెలుపొందువారికి మోక్షము సంప్రాప్తించును (మోక్షద్వారమపావృతమ్). నిజమగు క్షత్రియవీరులు యుద్ధమెపుడువచ్చునా యని ఉవ్విళ్లూరుచుందురు. అట్లే తీవ్రముముక్షువులు మాయతో, అజ్ఞానముతో ఎపుడు యుద్ధముచేతుమా యని కాచుకొనియుందురు. క్షత్రియులకు యుద్ధమందువలె వీరికి అవిద్యతో పోరుసల్పుటయందు పరమప్రీతి.

33. అథ చేత్త్వమిమం ధర్మ్యం[1] సంగ్రామం న కరిశ్యసి
తతస్స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్వా పాపమవాప్స్యసి.

టీక:– అథ = ఇక, త్వమ్ = నీవు, ఇమమ్ = ఈ, ధర్మ్యమ్ = ధర్మయుక్తమైన, సంగ్రామమ్ =

★ ఏతద్ధనఞ్జయో వాచ్యో నిత్యోద్యుక్తో వృకోదరః
యదర్థం క్షత్రియా సూతే తస్య కాలో ఉయమాగతః (మహాభారతము ఉ–137-910)
కుంతీదేవి – ఓ కృష్ణా! దేనినిమిత్తము క్షత్రియమాత కొమరుని గనుచున్నదో, అట్టి సందర్భమిపు డేతెంచినదని అర్జునునితోను, నిరంతరము యుద్ధసన్నద్ధుడగు భీమునితోను జెప్పుము.

1. అథచేత్త్వం ధర్మ్యమిమం – పాఠాన్తరము.

యుద్ధమును, న కరిష్యసిచేత్ = చేయకుందువేని, తతః = అందువలన, స్వధర్మమ్ = స్వధర్మమును, కీర్తించ = కీర్తిని, హిత్వా = విడిచి, పాపమ్ = పాపమును, అవాప్స్యసి = పొందగలవు.

తా:– ఇక నీవు ధర్మయుక్తమగు ఈ యుద్ధమును చేయకుందువేని, దానిచే నీవు స్వధర్మమును నిరసించినవాడవై, కీర్తిని బోగొట్టుకొని పాపమును బొందగలవు.

34. అకీర్తిం చాపి భూతాని కథయిష్యన్తి తేఽవ్యయామ్
సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిరిచ్యతే.

టీక:– అపిచ = మఱియును, భూతాని = ప్రాణులు (జనులు), తే = నీ యొక్క, అవ్యయామ్ = చిరకాలముపఱకు మాయకుండునట్టి, అకీర్తిమ్ = అపకీర్తిని, కథయిష్యన్తి = చెప్పుకొనగలరు, సంభావితస్య = గౌరవింపబడినవానికి, అకీర్తిః = అపకీర్తి, మరణాత్ చ = చావుకంటెను, అతిరిచ్యతే = అధికమైనదగుచున్నది.

తా:– మఱియు లోకులు నీయొక్క అపకీర్తిని చిరకాలముపఱకు చెప్పుకొనుచుందురు. గౌరవముగ బ్రతికినవానికి అపకీర్తి చావుకంటెను అధికమైనది.

వ్యాఖ్య:– చేయరానిపని చేసినపుడు, చేయవలసినపని చేయనపుడు లోకమున అపకీర్తి వ్యాపించును. చేయవలసిన ధర్మయుద్ధమును చేయనందుచే అర్జునుడు అపకీర్తి పాలగునని శ్రీ కృష్ణమూర్తి హెచ్చరించుచున్నారు. గౌరవస్థునకు అపకీర్తి మరణము కంటెను బాధాకరమైనది. ఏలయనిన, మరణ మొక్క శరీరమునే బాధించును. అపకీర్తియో తరతరములు బాధించును.

అంతరార్థము:– జీవుడు ఆత్మస్వరూపుడు. మహాగౌరవనీయుడగు వ్యక్తి. ఆతడు ఇంద్రియ మనంబులకు లోబడినచో అపకీర్తిపాలగును. కావున ఆత్మస్మృతిని బడసి, మాయను, ఇంద్రియాదులను జయించి అట్టి అపకీర్తి రాకుండ కాపాడుకొనుట యతని కర్తవ్యము.

35. భయాద్రణాదుపరతం మంస్యన్తే[2] త్వాం మహారథాః
యేషాం చ త్వం బహుమతో భూత్వా యాస్యసి లాఘవమ్.

టీక:– చ = మఱియు, యేషామ్ = ఎవరిలో, త్వమ్ = నీవు, బహుమతఃభూత్వా = గౌరవింపబడినవాడవై, లాఘవమ్ = చులకనను (అగౌరవమును), యాస్యసి = పొందగలవో, (తే = అట్టి), మహారథాః = మహారథులు, త్వామ్ = నిన్ను, రణాత్ = యుద్ధమునుండి, భయాత్ = భయమువలన, ఉపరతమ్ = మఱలినవానినిగా, మంస్యన్తే = తలంతురు.

తా:– మఱియు ఇంతవఱకు ఏ మహారథులందు నీవు ఘనముగా భావింపబడుచుంటివో, వారెల్లరు నిన్నిపుడు చులకనజేసి భయముచే యుద్ధమునుండి మఱలిన వానినిగ దలంతురు.

2. మన్యన్తే –– పాఠాంతరము

36. అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూన్ వదిష్యన్తి తవాహితాః నిన్దన్తస్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం ను కిమ్.

టీక:– తవ= నీయొక్క, అహితాః= శత్రువులు, తవ= నీయొక్క, సామర్థ్యమ్= సామర్థ్యమును, నిన్దన్తః = దూషించుచున్నవారై, బహూన్= అనేకములయిన, అవాచ్యవాదాంశ్చ = అనరాని మాటలనుగూడ, వదిష్యన్తి= పలుకగలరు, తతః = అంతకంటె, దుఃఖంతరమ్ = మిగుల దుఃఖకరమైనది, కిమ్ ను =ఏమి కలదు?

తా:– (ఇంతియేకాక అత్తటి) శత్రువులు నీయొక్క సామర్థ్యమును దూషించుచు పెక్కు దుర్భాషణములనుగూడ పలుకగలరు. దానిని మించిన దుఃఖ మేమి కలదు?

అ॥ ధర్మయుద్ధమువలన ఇహపరలోకములందు గలుగు శ్రేయమును వచించుచున్నాడు-

37. హతో వా ప్రాప్స్యసే [1] స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీమ్ తస్మాదుత్తిష్ఠ కౌన్తేయ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః.

టీక:– కౌన్తేయ = ఓ అర్జునా! హతో వా = (నీవు) చంపబడినవాడవైతివేని, స్వర్గమ్ = స్వర్గమును, ప్రాప్స్యసే= పొందగలవు, జిత్వావా = జయించితివేని, మహీమ్ = రాజ్యమును, భోక్ష్యసే = అనుభవింపగలవు, తస్మాత్= అందువలన, యుద్ధాయ = యుద్ధముకొఱకు, కృతనిశ్చయః = చేయబడిన నిశ్చయము కలవాడవై, ఉత్తిష్ఠ = లెమ్ము.

తా:– అర్జునా! ఒకవేళ నీవీ ధర్మయుద్ధమందు శత్రువులచే చంపబడినచో స్వర్గమును బొందెదవు. అట్లుకాక నీవే జయించినచో భూలోకరాజ్యము ననుభవించెదవు. ఈ ప్రకారముగ రెండువిధముల మేలే. కావున లెమ్ము, యుద్ధమునకు సంసిద్ధుడవుకమ్ము.

వ్యాఖ్య:– ఈ శ్లోకము ముముక్షువులకు ప్రాణమువంటిది. ఇదియొక మహామంత్రము. సాధనయందు నిరాశ, అధైర్యము, నిరుత్సాహము కలిగినపుడెల్ల దీనిని పఠించుచుండినచో మహాధైర్యము చేకూరగలదు. ఏలననిన, ధర్మపూర్వకమైన బాహ్య యుద్ధమున శూరుడు జయించినచో రాజ్యమును, మరణించినచో స్వర్గమును ఎట్లు పొందునో, అట్లే అవిద్య (మాయ)తో నొనర్చుసంగ్రామమున, ఆత్మానాత్మయుద్ధమున సాధకుడు విజయము నొందినచో మోక్షమును, మరణము నొందినచో ఉత్తమలోకప్రాప్తిని బడయుచున్నాడు. కావున రెండువిధముల నాతనికి శ్రేయమే కలుగుచున్నది. ఆధ్యాత్మికసాధన పూర్తికాకమునుపే ఒకవేళ మధ్యలో ముముక్షువునకు మరణము సంభవించినచో అత్తటి యాతనికి దుర్గతి యేమాత్రమున్ను గలుగదనియు, ఉత్తమలోకములందు సుఖముల ననుభవించి మరల భూలోకమునం దుత్తమవంశముననో లేక యోగులయొక్క కులముననో జన్మించి తానిదివఱలో వదలిపెట్టిన సాధనను తిరిగి కొనసాగించునని భగవానుడు మున్ముందు (6 వ అధ్యాయమున) చెప్పబోవును. కావున ముముక్షువు తన ఆధ్యాత్మిక సాధనను, ప్రకృతితోటి తన సంగ్రామమును ఏమాత్రము సడలింపక కృతనిశ్చయుడై ముందునకు సాగిపోవలెనని అర్జునుని నెపమున లోకమున కంతకును శ్రీకృష్ణమూర్తి హెచ్చరిక చేయుచున్నారు.

---

1. ప్రాప్స్యసి - పాఠాంతరము

''కృతనిశ్చయః'' - అని చెప్పబడినందువలన లక్ష్య మనుభూతమగువఱకును సాధనను ఏమాత్రము వదలరాదను దృఢనిశ్చయము గలిగియుండవలెనని స్పష్టమగుచున్నది. దృఢమైననిశ్చయము, పట్టుదల లేనివారిని మాయ క్రిందకు త్రోసివేయును. కావున జాగరూకులై యుండవలెను.

'తస్మాదుత్తిష్ఠ' ★ - 'లెమ్ము' అని భగవాను డర్జునునకు ధైర్యమును బోధించుచున్నారు. సంసారక్షేత్రమున అనేక దుఃఖములందు, తాపత్రయములందుబడి క్షణికసుఖములకై దేవులాడుచు నానాయాతనల నొందుచున్న మానవాళి కిచ్చి ధైర్యోద్బోధక వాక్యములు, ప్రోత్సాహజనకములగు బోధలు ఎంతేని అవసరములై యున్నవి.

అ॥ కార్యముల నేప్రకార మాచరించినచో మనుజుడు పాపమునొందడో వచించుచున్నాడు -

38. సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయౌ
తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాపమవాప్స్యసి.

టీక:– సుఖదుఃఖే = సుఖదుఃఖములను, లాభాలాభౌ = లాభనష్టములను, జయాజయౌ = జయాపజయములను, సమేకృత్వా = సమానములుగాదలంచి, తతః = అటు పిమ్మట, యుద్ధాయ = యుద్ధముకొఱకు, యుజ్యస్వ = సిద్ధపడుము, ఏవమ్ (చేత్) = ఇట్లు చేసితివేని, పాపమ్ = పాపమును, న అవాప్స్యసి = పొందవు.

తా:– సుఖదుఃఖములందును, లాభనష్టములందును, జయాపజయములందును సమబుద్ధిగలిగి యుద్ధమునకు సంసిద్ధుడవగుము. ఇట్లు చేసితివేని నీవు పాపమును పొందకుందువు.

వ్యాఖ్య:– ఈ శ్లోకమున భగవానుడు కర్మరహస్యమును బోధించుచున్నారు. కర్మము చేయుచును ఏవిధమైన పాపముచేతను అంటబడకుండు విధానమును తెలుపుచున్నారు. అదియే సమభావము (Balance of mind). సుఖదుఃఖాదులందు సమబుద్ధిగలిగి కర్మ నాచరింపవలయును. దానిచే మనుజుడు పాపస్పర్శలేకుండును. సుఖము తటస్థించి నపుడు పొంగిపోయి గర్వించక, దుఃఖము కలిగినపుడు క్రుంగిపోయి విచారపడక సమస్థితిని కాపాడుకొనవలెను. సమచిత్తమందు ఆత్మ చక్కగ ప్రతిబింబించును. అట్టివాడిక పాపము నెట్లు పొందగలడు? కర్మమార్గము తక్కువనియు, కర్మ బంధహేతువనియు, జన్మకారకమనియు కొందఱు తలంచుదురు. కాని భగవాను డట్లు చెప్పలేదు. సమబుద్ధిగలిగి కర్మ నాచరించినచో ఆ కర్మవలన పాపమెన్నటికిని చేకూరదని గీతాచార్యులు ఘోషించుచున్నారు. 'కర్మయందు దోషములేదు. కర్మచేయు విధానమందు గలదు' అని సాధకులు గుర్తెఱిగి ఆ కర్మను సమబుద్ధితో నాచరింపవలెను.

''తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ'' - అని చెప్పుటవలన కర్మరంగమున ప్రవేశించుటకు ముందు కర్మనెట్లు చేయవలెనో ఆ పద్ధతి తెలిసికొని యుండవలెనని స్పష్టపడుచున్నది.

తతః = అటుపిమ్మట, - యుద్ధముచేయుము అని భగవానుడు పలికిరి. దేనికి పిమ్మట? సుఖదుఃఖాదులందు సమభావమును అలవాటుచేసికొని ఆపిమ్మట. అట్టి సమత్వమును ముందుగా

★ ఉత్తిష్ఠత, జాగ్రత, ప్రాప్యవరాన్నిబోధత. (కఠోపనిషత్తు)
లెండు, మేలుకొనుడు, మహనీయుల నాశ్రయించి జ్ఞానమునొందుడు!

నభ్యసింపకయే కర్మక్షేత్రమున దిగినచో పతనమొందిపోవును. కర్మయొక్క ఒడుదుడుకులచే చంచలత్వమొందును. మఱియు పాపమును సంపాదించును. కర్మమునకు తోడుగ జ్ఞానము తప్పక ఉండవలెను. అపుడే అది రాణించును. అందువలననే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అర్జునునకు తొలుదొల్తనే జ్ఞానముపదేశించి, ఆపిదప కర్మను బోధించిరి.

ప్ర:- కర్మము నెపుడాచరించవలెను?

ఉ:- సుఖదుఃఖాదులందు సమబుద్ధిని బడసినవెనుక.

ప్ర:- కర్మము చేయుచు పాపమంటకుండ నుండుట కుపాయమేమి?

ఉ:- చిత్తమందు సుఖదుఃఖాదులయెడల సమభావమును కుదుర్చుకొని కర్మచేసినచో పాపమంటదు.

అ॥ ఇంతవఱకు సాంఖ్యయోగమునుగూర్చి బోధించి ఇక కర్మయోగము నొకింత చెప్పుటకు ప్రారంభించుచున్నాడు -

39. ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిర్యోగే త్విమాం శ్రుణు
బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ కర్మబన్ధం ప్రహాస్యసి.

టీక:- పార్థ = ఓ అర్జునా! సాంఖ్యే = ఆత్మతత్త్వవిషయమునందు, ఏషా = ఈ ప్రతిపాదింపబడిన, బుద్ధిః = జ్ఞానము, తే = నీకు, అభిహితా = చెప్పబడినది, యయా బుద్ధ్యా = ఎట్టి వివేకముతో, యుక్తః = కూడినవాడవై, కర్మబన్ధమ్ = కర్మబంధమును, ప్రహాస్యసి = వదలగలవో, *(తామ్ = అట్టి)* యోగేతు = కర్మయోగవిషయమందలి, ఇమామ్ = ఈ చెప్పబోవు బుద్ధిని (నిశ్చయమును), శృణు = వినుము.

తా:- ఓ అర్జునా! ఇంతవఱకు సాంఖ్యశాస్త్రమున జెప్పబడిన ఆత్మతత్త్వనిశ్చయమును దెలిపియుంటిని. ఇక యోగశాస్త్రమందలి కర్మయోగసంబంధమైన వివేకమును నీకు దెలుపబోవుచున్నాను. అద్దాని నెఱింగినచో నీవు కర్మబంధమునుండి లెస్సగ విముక్తుడవు కాగలవు. కాబట్టి శ్రద్ధతో నాలకింపుము.

వ్యాఖ్య:- కర్మచేసినను బంధింపబడక నుండవలెననిన, ఆ కర్మ యెట్లు చేయవలెనో దానిని గూర్చిన వివేక మవసరము. అట్టి వివేకమునే 'బుద్ధి' అని యిట పేర్కొనిరి. అట్టి బుద్ధితోగూడి కర్మనాచరించినచో జీవుడు కర్మబంధమున తగుల్కొనడు. బంధమును గలుగజేయుకర్మ అత్తఱి మోక్షమునకు హేతువుగ పరిణమించిపోవును. కావున భగవానుడు తెలుపబోవు అట్టి 'బుద్ధి'ని, అట్టి కర్మయోగరహస్యమును ప్రతివారును హస్తగతమొనర్చుకొని బంధవిముక్తులు కావలయును.

అ॥ కర్మయోగముయొక్క మహిమను వర్ణించుచున్నారు -

40. నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే
స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్.

టీక:- ఇహ = (మోక్షమార్గమగు) ఈ కర్మయోగమునందు, అభిక్రమనాశః = ప్రారంభించినది నిష్ఫలమగుట, న అస్తి = లేదు, ప్రత్యవాయః = దోషమున్ను (లేక విరుద్ధఫలితమున్ను), న విద్యతే = లేదు, అస్య

ధర్మస్య = కర్మయోగమనెడు ధర్మముయొక్క, స్వల్పమపి = లేశమైనను, మహతః = గొప్పదైన, భయాత్ = భయమునుండి, త్రాయతే = రక్షించుచున్నది.

తా:– ఈ కర్మయోగము ప్రారంభింపబడినది నిష్ఫలమెన్నటికిని కానేరదు. పూర్తి యగుటకు ముందుగా ఏకారణముచేనైనను మధ్యలో నిలిచిపోయినను దోషము లేదు. ఈ కర్మయోగానుష్ఠానమను ధర్మము ఒకింతైనను గొప్పదైన (జననమరణ ప్రవాహరూపమైన) సంసారభయమునుండి రక్షించుచున్నది.

వ్యాఖ్య:– బుద్ధితో (వివేకముతో) గూడిన ఈ కర్మయోగము అనగా నిష్కామ కర్మయోగమును (ఆధ్యాత్మిక సాధనను) ప్రారంభించుట వ్యర్థముకానేరదు. అది తప్పక సత్ఫలమును గలుగుజేయును ఒకవేళ ఏదైన అవాంతరములచే మధ్యలోనిలిచి పోయినను దోషములేదు. విత్తనమును నేలలో నాటినపిదప చివరివఱకు దానిని జలాదులచే పోషించిన మాత్రమే ఫలితము చేతికి వచ్చును. మధ్యలో ఎపుడైన జలసేచనమును మానివేసినచో ఆ మొలక ఎండిపోయి ఫలమునివ్వదు. అట్టిది కాదీ నిష్కామకర్మయోగము. ఎంతచేసిన అంత ఫలమొసంగునేకాని దానివలన దోషమెన్నటికిని కలుగదు.

''త్రాయతే మహతో భయాత్''– వివేకముతో గూడిన ఈ కర్మాచరణము, లేక నిష్కామకర్మయోగము ఒకింత కావింపబడినను మహాభయమునుండే జీవుని కాపాడునని వచింపబడినది. ప్రపంచములో అన్ని భయములకంటె గొప్పభయమేది? మరణభయము. జననమరణరూప సంసారభయము. అద్దాని నీ నిష్కామకర్మానుష్ఠానము తొలగించివేయుచున్నది.

చిన్న నిప్పురవ్వయైనను ఘోరకంటకావృతమహారణ్యమును భస్మీభూతమొనర్చునట్లును, చిన్న ఓడయైనను విశాలమహాసముద్రమును దాటించునట్లును ఈ పరమార్థసాధనయు ఒకింతైనను ఘోరసంసారవిపత్తునుండి జీవుని కాపాడుచున్నది. కాబట్టి సాధకు లిక దిగులు నొందవలసినపనిలేదు. పూర్ణస్థితిని మొట్టమొదట పొందలేక పోయినను తమ సాధనను విడువక ఆచరించుచుండవలెను. చిన్న పూజయైనను, చిన్న మంత్రమైనను, ఒక్క పుణ్యకార్యమైనను, దానిని గట్టిగ పట్టుకొని, దానియందు పరిపూర్ణవిశ్వాసముంచి ఆచరించుచుండినచో క్రమముగ నదియే సంసారసముద్రతరణోపాయమై విలసిల్లును. ఔషధము ఒకింతైనను, పథ్యానుసారముగ చక్కగ సేవించినచో భయంకరమగు రోగమునుగూడ మాన్పునుగదా!

కర్మయోగమను ధర్మము స్వల్పమైనను మహాసంసారభయమునుండి జీవుని పరిరక్షించునని భగవాను డీశ్లోకమున సెలవిచ్చిన విషయము సాధకలోకమున కెంతయో అశ్వాసమును గలుగజేయుచున్నది. ఏలననిన ''ఈ అనంత సంసారసాగరము నెట్లీదగలమా, ఈ ఘోరతమస్సు నెట్లు దాటగలమో, అయ్యో! మేము అన్ని ధర్మముల నాచరింపలేమే, నిరంతరము సాధనచేయలేమే. అది ఆ ఋషులకే, ఆ మునీశ్వరులకే చెల్లును, మాబోటి సామాన్యులు అంత తపస్సు నెట్లు చయగలరు?'' అని యీ ప్రకారముగ చింతించుచుండ జనులకు ధైర్యము నొసంగి మోక్షప్రాప్తికి, సంసారభయవినాశమునకు చక్కని వరప్రసాదమును భగవాను డిచట నొసంగినారు కావున భగవద్వాక్యములపై విశ్వాసముంచి నిష్కామకర్మయోగమను ఆధ్యాత్మికధర్మమును ఒకింతైనను ఆచరించి జనులు బంధవిముక్తులగుదురుగాక!

ప్ర:– నిష్కామకర్మమను ధర్మముయొక్క ప్రాశస్త్యమును వివరింపుడు?

ఉ:– (1) దానిని ప్రారంభించినచో నిష్ఫల మెన్నటికిని కాదు. (2) కొంత ఆచరించి మధ్యలో నిలిపినను దోషము లేదు (3) కొద్దిగ ఆచరించినను గొప్ప సంసారభయమును తొలగించును.

ప్ర:– సంసారభయమునుండి తప్పించుకొనుటకు ఉపాయమేమి?

ఉ:- వివేకయుక్తమగు కర్మాచరణము (నిష్కామ కర్మానుష్ఠానము).

అ॥ ఉత్తమ కర్మయోగియొక్క స్థిరచిత్తమునకును, భోగాసక్తుల చంచలమానసమునకు గల భేదమును
పుచున్నాడు -

. వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేకేహ కురునన్దన
బహుశాఖా హ్యనన్తాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినామ్.

టీక :- కురునన్దన= ఓ అర్జునా!, ఇహ= ఈకర్మయోగముయొక్క అనుష్ఠానమందు, వ్యవసాయాత్మికా నిశ్చయముతో గూడినట్టి, బుద్ధిః = బుద్ధి, ఏకా = ఒక్కటియే, అవ్యవసాయినామ్ = యములేనివారలయొక్క, బుద్ధయః = బుద్ధులు , బహుశాఖాః = పలువిధములుగ పించియున్నవిగను, అనన్తాశ్చహి= అనంతములుగనున్నవిగదా!

తా:- అర్జునా! ఈ కర్మయోగానుష్ఠానమున నిశ్చయముతోగూడిన బుద్ధి ఒక్కటియే. యములేనివారలయొక్క బుద్ధులు పలువిధములుగను, అనంతములుగను నున్నవి.

వ్యాఖ్య:- దైవమందు (ఆత్మయందు) నిశ్చయము గల్గియున్నబుద్ధి ఒక్కటియే అయియున్నది. యనిన, అది ఆ దైవమును తప్ప అన్యమును కాంక్షింపదు. అది శాఖోపశాఖలుగ విస్తరింపదు. దైవమను యమందే ఏకాగ్రముగ నుండును అట్టి నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధిగలవారు చేయు ప్రతికార్యమున్ను, భావనయు దైవోన్ముఖముగ నుండును. ఫలాపేక్షలేక ఈశ్వరార్పణముగ వారు కార్యములను ముచుందురు. అట్టి దైవలక్ష్యము లేనివారు అనేక ప్రాపంచిక వస్తువులను ఆశ్రయించి, దృశ్యపదార్థములపైకి గిడుచు, వాని ప్రాప్తియే తమ గమ్యముగ భావించి చంచల బుద్ధిగలిగియుందురు. అట్టివారి బుద్ధి న్ముఖముగ నుండదు. డొంకపైతీగెవలె బహుశాఖలుగ విస్తరించి, ప్రపంచవస్తువులపైబడి పెక్కు ఫలము గోరుచు, భోగములను కాంక్షించుచు అనేక కర్మకాండలలో చిక్కుకొని తత్ఫలితముగ ఏకాగ్రతలేనిదై ంచును. భిన్నభిన్నములగు సూర్యకిరణములు భూతద్దముద్వారా ఏకోన్ముఖములు కాగా క్రిందనున్న తమునుగూడ భస్మముచేసివేయగల్గును. అవియే వేఱువేఱుగ నున్నపుడు అట్టిశక్తిని గలిగియుండవు. ధముగనే నిశ్చయాత్మకమగు ఏకాగ్రబుద్ధియందును అఖండశక్తి విరాజిల్లును. ప్రాపంచికమానవుడు అనేక యవిషయములందు ప్రసరించిన మనస్సుగలవాడై కోరికలను తీర్చుకొనుటయందే తనశక్తినంతయు బోయుచుండును. అట్టివాని చిత్తము చంచలముగను బహుశాఖాయుతముగను నుండుటచే శాంతిలేక డిల్లుచుండును. కావున వివేకవంతుడై దైవమందు (మోక్షమందు) నిశ్చయముగల్గియున్నట్టి బుద్ధినే లంబించి, బహుశాఖాత్మకమగు అనిశ్చయాత్మక బుద్ధిని త్యజించివేయవలయును.

అ॥ నిశ్చయాత్మక బుద్ధిలేనివారి స్వభావమును వర్ణించుచున్నాడు -

. యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదన్త్యవిపశ్చితః
వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతివాదినః.

. కామాత్మానః స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్
క్రియావిశేషబహులాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి.

**44. భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాఽపహృతచేతసామ్
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిస్సమాధౌ న విధీయతే.**

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా! వేదవాదరతాః = వేదమునందు ఫలమును దెలిపెడి భాగములందు (అర్థవాదములందు) ప్రీతిగలవారును, నాన్యదస్తీతివాదినః = అందు జెప్పబడిన స్వర్గాదులకంటె అధికమైన ఫలము వేఱొకటి లేదని వాదించువారును, కామాత్మానః = కోరికలతో నిండిన మనస్సుగలవారును, స్వర్గపరాః = స్వర్గమునం దాసక్తి గలవారును (అగు), అవిపశ్చితః = అవివేకులు (తత్త్వము తెలియని అల్పజ్ఞులు), జన్మకర్మఫలప్రదామ్ = జన్మమును, కర్మమును, దాని ఫలమును ఇచ్చునట్టియు, భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి = భోగములను, ఐశ్వర్యములను సంపాదించుటకు, క్రియావిశేషబహులాం = వివిధకర్మకలాపములతో గూడినదియు, పుష్పితామ్ = ఫలప్రదము కాని కేవల పుష్పములవలె చూపులకు మాత్రము రమ్యమైయుండునదియు (అగు), యామ్ ఇమామ్ = ఏ యీ, వాచమ్ = వాక్యమును, ప్రవదన్తి = విశేషించి చెప్పుచున్నారో, తయా = దానిచేత, అపహృత = అపహరింపబడిన, చేతసామ్ = మనస్సుగలవారును, భోగైశ్వర్యప్రసక్తానామ్ = భోగములందు, ఐశ్వర్యములందు మిక్కుటమగు ఆశకలవారు నగువారికి, వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః = నిశ్చయమైనబుద్ధి (ఏకాగ్ర బుద్ధి), సమాధౌ = దైవధ్యానమందు (సమాధినిష్ఠయందు), న విధీయతే = కలుగనేరదు.

తా:– ఓ అర్జునా! వేదమునందు ఫలమునుదెలుపు భాగములం దిష్టముకలవారును, అందుజెప్పబడిన స్వర్గాది ఫలితములకంటె అధికమైనది వేఱొకటియెద్దియు లేదని వాదించువారును, విషయవాంఛలతో నిండిన చిత్తముకలవారును, స్వర్గాభిలాషులునగు అల్పజ్ఞులు, జన్మము, కర్మము, తత్ఫలము నొసంగునదియు, భోగైశ్వర్యసంపాదనకై వివిధకార్యకలాపములతో గూడినదియు, ఫలశూన్యమైనదియునగు ఏ వాక్యమును చెప్పుచున్నారో అద్దానిచే నపహరింపబడిన చిత్తముకలవారును (అవాక్యమునునమ్మి దృశ్య వ్యామోహమందు పడువారును) భోగైశ్వర్యప్రియులునగు జనులకు దైవధ్యానమందు (సమాధి నిష్ఠయందు) నిశ్చయమైన (ఏకాగ్రమైన) బుద్ధి కలుగనే కలుగదు.

వ్యాఖ్య:– పుష్పితాం వాచమ్ – ఫలప్రదముకాని వాక్యములు – లోన ఫలము లేనట్టి మోదుగ, బంతి, మున్నగు పుష్పములను బోలినవి. పైకి సొగసుగా గన్పించి లోన సత్తువలేనివి. మోక్షమనుఫలము నివ్వనట్టి కామ్యకర్మాదులంగూర్చిన వాక్యములని భావము.

''ప్రవదన్తి'' – 'వదన్తి' అని చెప్పక 'ప్రవదన్తి' అని చెప్పుటచే సారహీనములగు తమ వాక్యములను వారు అధికముగ పలుకుచుందురని అర్థము (Empty Vessels make much noise)

''అవిపశ్చితః'' – అవివేకులు, అల్పజ్ఞులు – కామ్యకర్మాదులను చేయువారు స్వర్గాది భోగముల నభిలషించువారు, తెలివితక్కువవారని యిట చెప్పబడినది. అట్టి వారిని తెలివికలవారిలో భగవంతుడు జమకట్టలేదు. కావున ఎంతటి మహాపండితుడైనను, వేదవేత్తయైనను, కామ్యబుద్ధిగలిగి, స్వర్గాదిభోగముల నపేక్షించువాడైనచో పరమార్థ దృష్టియం దాతడు వట్టి అవివేకియే యగును. అట్టివారి కనువిప్పుకొఱకై భగవానుడీ వాక్యములను చెప్పుచున్నాడు. మఱియు స్వర్గాదులనుగూర్చి అచటి భోగములను గూర్చి భగవానున కెట్టి యభిప్రాయముకలదో ఈ శ్లోకములందు వెల్లడియగుచున్నది.

''వేదవాదరతాః'' - వేదములలో ఫలమును దెలిపెడి అర్థవాదములు కొన్ని కలవు - 'ఈ ప్రకారము చేసినచో ఈ యాస్వర్గభోగములు కలుగును' - అని. అట్టివానిని పట్టుకొని వారు ప్రేలాడుదురు. వేదవేదాంతములలో మోక్షప్రాప్తికై యుపదేశింపబడిన బోధలెన్నియో కలవు. వాని నన్నింటిని వదలివేసి, కామ్యకర్మవిభాగమునే పట్టుకొని 'ప్రపంచమున ఇది తప్ప మఱియొకటి యేదియు లేనేలేద'ని వారు వాదించుదురు. వేదమునందు మూడు విభాగములు కలవు - (1) కర్మకాండ (2) ఉపాసనాకాండ (3) జ్ఞానకాండ అని. ఈ శ్లోకములందు తెలుపుబడిన అవివేకులు మొదటి కర్మకాండనే పట్టుకొని, అందును స్వర్గాదిఫలములనుగూర్చి చెప్పు భాగమునే స్వీకరించి, తక్కిన రెండిటిని వదలివేయుదురు. వారి పద్ధతి సరికాదని గీతాచార్యులు బోధించుచున్నారు.

''కామాత్మానః'' - కోరికలే స్వరూపముగ గలవారు, ఒంటినిండా కోరికలు కలవారని అర్థము. దారేషణ, ధనేషణ, పుత్రేషణలతో గూడి కామపిశాచమునకు తమ హృదయమున నెలవొసంగువారు. ఆ ప్రకారము ఉండరాదు. హృదయమున భగవంతునకు తావీయవలెనేకాని కామాది దుష్టప్రవృత్తులకుగాదు. దైవాత్ములు, కరుణాత్ములు, పరమాత్ములు కావలెనేకాని కామాత్ములు, క్రోధాత్ములు కాగూడదు.

''స్వర్గపరాః'' - వారు మోక్షపరులుకాదు. స్వర్గపరులు. అధ్యాత్మక్షేత్రమున స్వర్గమున కాధిక్యత యొసంగబడదు. పైగా స్వర్గాది సుఖములనుగూడ తృణీకరించిన వానికే మోక్షము లభించునని అట చెప్పబడినది. కాబట్టి సమాన్యులదృష్టిలో స్వర్గము అధికముగ తోచవచ్చునుగాని జ్ఞానులదృష్టియందుగాదు. ఏలననిన స్వర్గమున్ను ఒకానొక లోకమే. సృష్టి స్థితి లయములు దానికిన్ని కలవు. అయితే అచటి భౌతికవస్తువులు ఒకింత నాణ్యముగ నుండవచ్చును. దానివలన ప్రయోజనమేమి? అవి శాశ్వతములుకావుగదా! పైగా పుణ్యము క్షయించినచో మరల క్రిందపడిపోవలసినదే కదా!★. కావున విషయభోగములలో ముంచి జీవునియందు మృగప్రవృత్తిని రేకెత్తించి మోక్షమున కాతనిని దూరునిగ జేయునట్టి ఆ స్వర్గసీమవలన మనుజునకు కలుగు పరమపురుషార్థ మేదియును లేదు. విజ్ఞులద్దానిని ఆశింపరు; పైగా దానిని బంధకరముగ భావింతురు. భగవానుడుకూడ ఇచట ఆ స్వర్గాసక్తులను తీవ్రముగ విమర్శించి చెండాడిరి. కాబట్టి వైరాగ్యశీలురును, మోక్షకాంక్షులునగు వారెవరును వానిజోలికి పోరాదు.

''జన్మకర్మఫలప్రదామ్'' - కామ్యకర్మలు జన్మరాహిత్యము నెన్నటికిని కలుగజేయ జాలవు. కర్మ, జన్మ - జన్మ, కర్మ అను సంసారచక్రమున అవి జీవుని పడవేయును. కనుకనే భగవానుడు గీతయందు నిష్కామకర్మనే ప్రోత్సహించిరిగాని కామ్యకర్మను గాదు. కాబట్టి జన్మకర్మరూపములగు దారుణ ఫలితములను గలుగజేయు ఆ కామ్యకర్మలను ముముక్షువు లాశ్రయింపరాదు.

''క్రియావిశేషబహులాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి'' - స్వర్గాది భోగములను, ఐశ్వర్యములను అభిలషించి వానికొఱకై అనేక యజ్ఞయాగాదుల నాచరించుచు, కర్మకాండయందు వారు మునిగిపోవుదురు. వారు యత్నించునది శాశ్వత దైవసుఖము కొఱకుగాదు, క్షణిక ప్రాపంచిక సుఖముకొఱకు.

''తయాఽపహృతచేతసామ్'' - కామకర్మనిరతులు చెప్పు తియ్యనిమాటలచే జనుల చిత్తము లీడ్వబడుచున్నవి. వానిచే వారు మోసపోవుచున్నారు. కావున అట్టివారి సహవాసము చేయరాదు. సత్పురుషులయొక్క, సాధుపుంగవులయొక్క, విరాగులయొక్క సాంగత్యము చేసినచో చిత్తము దైవోన్ముఖముగ ప్రవర్తించును.

★ క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తి

''వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః సమాధౌ న విధీయతే'' – అట్టి భోగైశ్వర్యప్రసక్తి వలన కలుగు నష్టమేమియనిన, అది కలవారికి ధ్యానమందు, దైవచింతనయందు మనస్సు నిలుకడను బొందదు. చిత్తము బహిర్ముఖమగును. అట్టివారికి సమాధిస్థితి ఎన్నడును సిద్ధించదు. గాలి వీచుచున్నపుడు దీపమెట్లు మహాచంచలముగా నుండునో వారి చిత్తమున్ను అట్లుండును. దానిచే అశాంతి, అశాంతిచే సుఖవియోగము వారికి కలుగును. కావున మోక్షమునకు అత్యావశ్యకమైనట్టి ధ్యాననిష్ఠ చక్కగ జరుగుటకొఱకై చిత్తమును విషయభోగములపైకి పరుగిడనీయక చూడవలయును.

ప్ర. భోగైశ్వర్య ప్రసక్తి వలన కలుగు నష్టమేమి?

ఉ:- దానిచే దైవధ్యానమందు మనస్సు నిలువదు.

అ॥ విషయములం దాసక్తిని త్యజించి ఆత్మానుభవమును బొందులాగున ప్రేరేపించుచున్నాడు –

45. త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున
నిర్ద్వన్ద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్.

టీక:– అర్జున = ఓ అర్జునా!, వేదాః = వేదములు (వాని పూర్వభాగమైన కర్మకాండము), త్రైగుణ్యవిషయా, = త్రిగుణాత్మకములగు విషయములను తెలుపునవి, (*త్వమ్ = నీవు*), నిస్త్రైగుణ్యః = త్రిగుణములను విడిచినవాడవును (లేక త్రిగుణములవలన గలుగు విషయాశను త్యజించినవాడవును), నిర్ద్వన్ద్వః = సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములు లేనివాడవును, నిత్యసత్త్వస్థః = నిరంతరము శుద్ధసత్త్వము నాశ్రయించినవాడవును, నిర్యోగక్షేమః = యోగక్షేమములు లేనివాడవును, ఆత్మవాన్ = ఆత్మజ్ఞానివియు, భవ = కమ్ము.

తా:– ఓ అర్జునా! వేదములు (అందలి పూర్వభాగమగు కర్మకాండము) త్రిగుణాత్మకములగు (సంసార) విషయములను తెలుపునవిగానున్నవి. నీవు త్రిగుణములను వదలినవాడవును, ద్వంద్వములు లేనివాడవును, నిరంతరము శుద్ధసత్త్వము నాశ్రయించిన వాడవును, యోగక్షేమములదృష్టి లేనివాడవును, ఆత్మజ్ఞానివియు కమ్ము!

వ్యాఖ్య:– ''త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః'' – పై శ్లోకములందలి సందర్భమునుబట్టి చూచినచో కర్మకాండకు, యజ్ఞయాగాదులకు సంబంధించిన వేదభాగము (పూర్వభాగము) ను గూర్చియే యిచట ప్రస్తావింపబడినదని స్పష్టమగుచున్నది. వేదముయొక్క ఉత్తరభాగము త్రిగుణాతీతమగు పరబ్రహ్మమునుగూర్చియే వచించినది. దృశ్యప్రపంచమంతయు త్రిగుణములతో గూడినది. అది అల్పమైనది. దృక్స్వరూపమగు ఆత్మయొకటియే త్రిగుణాతీతమైనది. అది సర్వోత్తమమైనది. గుణములకు లోబడియున్న వానికే ఈ బంధము, ఈ బాధలు, ఈ జన్మములు, కర్మములు. గుణములనుదాటి ఆత్మయందు స్థితిగల్గియున్న జ్ఞానికి నివియేవియు నుండవు. కనుకనే భగవాను డర్జునుని గుణాతీతుడుగ, ఆత్మవంతుడుగ కమ్మని ఆనతిచ్చిరి.

''నిత్యసత్త్వస్థః'' – ఇచట తెలుపబడిన సత్త్వము త్రిగుణములలోని సత్త్వము కాదు. త్రిగుణములను దాటుమనిచెప్పి మరల ఒకానొక గుణము నాశ్రయింపుమని ఎన్నటికిని బోధింపరు. కావున ఇచట 'సత్త్వము' నకు విశుద్ధసత్త్వస్థితి లేక ఆత్మస్థితి యని అర్థము చెప్పుకొనుట మంచిది. 'జ్ఞచిత్తం సత్త్వముచ్యతే' (ఆత్మజ్ఞానియొక్క

బ్రహ్మాకారమగు చిత్తము సత్త్వమనబడును) అని శ్రీ వసిష్ఠమునీంద్రులు తెలిపియున్నారు. 'నిత్యసత్త్వస్థః' అని చెప్పబడినందున ఏదియో ఒకానొకకాలమందుగాక నిరంతరము సత్త్వము నాశ్రయించి, ఆత్మస్థితుడై యుండవలెనని భావము.

''నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్'' - యోగమనగా లేనివస్తువును బొందుట, క్షేమమనగా దానిని కాపాడుట - ఈ రెండును లేకుండుమని భగవానుడు తెలిపెను. ఏలననగా ఆత్మయందున్న వానికి సమస్త పదార్థములు పొందబడినట్లే యగును గాన ఇక నాతడు దేనిని వాంఛింపవలెను? ఆత్మవంతుడై (ఆత్మవాన్) యుండుమని భగవదాజ్ఞ. 'ధనవాన్, సౌందర్యవాన్, అధికారవాన్, ...' అని చెప్పక 'ఆత్మవాన్' అని చెప్పుటవలన ప్రపంచములోని సమస్తపదార్థములకంటెను, పదవులకంటెను ఆత్మస్థితియే సర్వోత్తమమైనదని సూచితమగుచున్నది.

ప్ర:- ఏ ప్రకారము వర్తించవలసినదిగా శ్రీ కృష్ణు డర్జునునకు బోధించెను?

ఉ:- (1) త్రిగుణములను దాటిపోవలెను (2) ద్వంద్వములు లేకుండవలెను (3) నిరంతరము విశుద్ధసత్త్వమందు (ఆత్మయందు) స్థితిగల్గియుండవలెను. (4) యోగక్షేమములదృష్టి యుండరాదు (5) ఆత్మజ్ఞానియై వర్తించవలెను.

అ॥ ఆత్మజ్ఞానియొక్క మహిమను పేర్కొనుచున్నాడు -

46. యావానర్థ ఉదపానే సర్వతస్సంప్లుతోదకే
తావాన్సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః.

టీక:- ఉదపానే = బావి మొదలగు వానియందు, యావానర్థః = ఎంతటి ప్రయోజనము కలదో, సర్వతస్సంప్లుతోదకే = అంతటను నీటితో నిండియున్న జలప్రవాహమునందు, తావాన్ *(+ అర్థః)* = అంతటి ప్రయోజనము (యథా + భవతి) ఎట్లుకలుగుచున్నదో - దానియం దెట్లు ఇమిడియున్నదో, సర్వేషువేదేషు = సమస్తవేదములందును (వేదోక్తములైన సమస్తకర్మములలోను) (యావానర్థః = ఎంత ప్రయోజనముగలదో) (తావాన్ అర్థః = అంతప్రయోజనము) విజానతః = ఆత్మస్వరూపనిశ్చయానుభవముగల, బ్రాహ్మణస్య = బ్రహ్మనిష్ఠునకు, (తథా భవతి = ఆ ప్రకారమే కలుగుచున్నది - బ్రహ్మానందమునం దిమిడియున్నది.)

తా:- స్నానపానాదుల కుపయుక్తమగు స్వల్పజలముగల బావి మొదలగువాని యందెంత ప్రయోజనముకలదో, అంతప్రయోజనము అంతటను నీటితో నిండియున్న మహత్తర జలప్రవాహమునం దిమిడియున్న చందమున, వేదములందు జెప్పబడిన సమస్త కర్మములందును ఎంత ప్రయోజనము కలదో అంత ప్రయోజనము పరమార్థతత్త్వము నెఱిగిన బ్రహ్మనిష్ఠునకు బ్రహ్మానందమున నిమిడియున్నది.

మఱియొక అర్థము:- స్నానపానాదులవిషయమై అంతటను నీటితో నిండియున్న చెఱువు మొదలగువానియందు మనుజున కెంతటి ప్రయోజనము కలదో అంతటి ప్రయోజనమే సమస్తములైన వేదములందును అనుభవజ్ఞుడైన బ్రహ్మనిష్ఠునకు కలదు.

వ్యాఖ్య:- చిన్న చిన్న బావులందు స్నానపానాదుల కెంత ప్రయోజనము కలదో అంత ప్రయోజనము సర్వత్ర జలముతో నిండిన తటాకమం దంతర్భూతమైయున్నది. అట్లే వేదములందు జెప్పబడిన సమస్తకర్మకాండయొక్క ఫలము, ఆత్మానుభవముగల బ్రహ్మజ్ఞానియం దంతర్భూతమైయున్నది. కాబట్టి అట్టి

బ్రహ్మనిష్ఠుడు వేదములందలి ఆ కామ్యకర్మాదిఫలముల నెన్నటికిని అపేక్షింపడు 'శతే పంచాశత్' న్యాయము ననుసరించియు (నూటియందు యాభై యిమిడియున్న చందమున), ఏనుగుపాదమునందు తక్కిన అన్ని ప్రాణులయొక్క పాదములు ఇమిడియున్నట్లును, ఆత్మసుఖమునందు ఇతరములగు సమస్తసుఖములున్ను ఇమిడియున్నవి. కాబట్టి ఆత్మానుభవముగల జ్ఞాని వేదోక్తములగు స్వర్గాది కామ్యకర్మలఫలములకై దేవులాడడు. ఇచట 'జానతః' అని చెప్పక 'విజానతః' అని చెప్పినందువలన పైపైజ్ఞానము (Superficisl knowledge) చాలదనియు, అనుభవజ్ఞానముండవలెనని స్పష్టమగుచున్నది.

ఈ శ్లోకమును రామానుజులు మొదలగువారు మఱియొక విధముగ వ్యాఖ్యానించిరి – దప్పికగొనినవానికి మహాతటాకమునగల జలమంతటితోను ప్రయోజనములేదు. నాలుగు దోసిళ్ళు నీళ్లు మాత్రము చాలును. రోగి అన్ని ఔషధములను తినబనిలేదు. ఏ ఒక్క ఔషధమైనను చక్కగ సేవించినచాలును. ఆకలిగలవాడు అన్నపురాసుల నన్నింటిని భుజించనక్కఱలేదు. గుప్పెడు మెతుకులు తినినచాలును. అట్లే వివేకవంతునకు సమస్తవేదములలోను బ్రహ్మప్రాప్తికి అవసరమైన ఏకొన్ని సాధనలనో చక్కగ అనుష్ఠించి, అనుభూతమొనర్చుకొనిన చాలును. తక్కిన కామ్యకర్మాదులన్నిటితో నతనికి ప్రయోజనమేమియునులేదు. వేదములందు అనేక మంత్రములు, ఉపాసనలు, కర్మలు చెప్పబడినప్పటికిని భవరోగము నశించి మోక్షధామముచేరుటకు సాధకునకు ఏ ఒక్కమంత్రమో, ఉపాసనయో, ధ్యానమో సక్రమముగ ననుష్ఠించినచాలును. 'అన్నిటిని మేము చేయలేదే' యని యెవరును దిగిలునొంద పనిలేదని భగవానుడిచట భక్తులకు ఆశ్వాస మొసంగుచున్నారు.

అ॥ ఇక కర్మయోగముయొక్క పద్ధతిని భగవానుడు తెలుపుచున్నాడు –

47. కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన
మా కర్మఫలహేతుర్భూర్మాతే సఙ్గోఽస్త్వకర్మణి.

టీక:– **తే** = నీకు, కర్మణ్యేవ = కర్మమునందే, అధికారః = అధికారము (అస్తి = కలదు), కదాచన = ఒకప్పుడును, ఫలేషు = (వాని) ఫలములందు, (అధికారః = అధికారము) మా = వలదు, కర్మఫలహేతుః = కర్మఫలములకు కారణమైనవాడవు, మాభూః = కాకుము, అకర్మణి = కర్మలుచేయకుండుటయందు, తే = నీకు, సఙ్గః = ఆసక్తి, మా అస్తు = కలుగుకుండునుగాక!

తా:– (అర్జునా!) నీకు కర్మనుచేయుటయందే అధికారము కలదు. కర్మఫలముల నాశించుటయం దేనాడును నీకధికారము లేదు. కర్మఫలములకు నీవు కారణభూతుడవుకాకుము, మఱియు కర్మలు మానుటయందును నీకాసక్తి కలుగకుండుగాక!

వ్యాఖ్య:– అర్జునా ! కర్మలుచేయుటయే నీవంతు. ఫలమునుగోరుటకాదు. అని భగవాను డిచట తెలిపిరి. అనగా ఫలాభిసంధిరహితముగ, ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో, కర్తృత్వరహితముగ కర్మల నాచరింపుమని భావము. 'కదాచన' అని చెప్పినందు వలన ఏకాలమందును అట్టి ఫలమును వాంఛింపకుమని భగవానుడు శాసించినట్లెరి. ఫలమునుగోరి చేయు కర్మలచే చిత్తశుద్ధి కలుగదు. చిత్తశుద్ధి కలుగనిచో ఆత్మజ్ఞాన మంకురింపదు. ఆత్మజ్ఞానము లేనిచో మోక్షము చేకూరదు. కాబట్టి మోక్షప్రాప్తికి నిష్కామకర్మ అత్యంత అవశ్యకమైయున్నది.

''మాతేసఙ్గోఽస్త్వకర్మణి'' – కర్మలయొక్క ఫలమును కోరవలదని చెప్పిరిగదా యని అసలు కర్మలే మానెదవేమో, అట్లెన్నటికిని చేయరాదని భగవానుడు చెప్పుచున్నాడు. ఏలయనగా, అది సోమరితనము

క్రిందకు వచ్చును. అది తమోగుణము. ఏ కర్మయు చేయక నుండుట గొప్పతనము కాదు. నిద్రలో ఎవరును ఏకర్మయు చేయరు. గోడ ఏకర్మను చేయదు. వానికి గొప్పతనమేమియు రాలేదు. కావున తమోగుణజన్యమగు అకర్మణ్యత్వమును దూరముగ పారద్రోలుమని భగవానుడు శాసించుచున్నారు. సోమరుల కీవాక్యమొక గొడ్డలిపెట్టుగ తయారైనది. కొందఱు సమాధినిష్ఠ యను పేరిట కేవలము తమస్సునందే కాలము గడుపుచున్నారు. అట్టివారు ఇహపరములకుగూడ చెడినవారగుదురు. వారు లేచి ఏదియో యొక సత్కార్యమును చేయుటమేలు. కర్మచేయక ఎవడును ఉండలేడు - కావున ఏదియోయొక కర్మను చేయవలెను. దానినే నిష్కామముగ నాచరింపుడని భగవాను డానతిచ్చుచున్నాడు. అట్లు చేసినచో అపారమగు మేలు చేకూరగలదు, గీతయొక్క ప్రధానాశయములలో ఈ అనాసక్తియోగమొకటి. అకర్మణ్యుడై రథమున చతికిలబడిన అర్జునుని కర్మవీరునిగ తయారుచేసిన బోధ లివియే. కావున ఇట్టి నిష్కామకర్మతత్త్వమును బాగుగ తెలిసికొని జనులు తమ జీవితములను సంస్కరించుకొనవలసియున్నది.

ప్ర:- మనుజునకు దేనియం దధికారము కలదు?

ఉ:- కర్మలు చేయుటయందే అధికారము కలదు, గాని ఫలము లాశించుటయందు గాదు.

ప్ర:- దేనిని త్యజించవలెను?

ఉ:- కర్మఫలమును, అకర్మణ్యత్వమును (ఏపనిని చేయకుండుటను) రెండిటిని వదలవలెను.

ప్ర:- కాబట్టి ఫలితాంశమేమి?

ఉ:- కర్మలను చేయుచు ఫలమును వదలవలెను.

48. యోగస్థః కురు కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా ధనంజయ
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే.

టీక:- *ధనంజయ*= ఓ అర్జునా!(*త్వమ్* = నీవు) *యోగస్థః*= యోగనిష్ఠయందుండి, *సఙ్గం*= (నేను, నాది యను) అభిమానమును, ఆసక్తిని, *త్యక్త్వా* = విడిచి, *సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః* = ఫలము నొందినను నొందకపోయినను, *సమోభూత్వా* = సమముగ నున్నవాడవై, *కర్మాణి* = కర్మములను, *కురు* = చేయుము, *సమత్వం* = (అట్టి) సమబుద్ధియే, *యోగః (ఇతి)* = యోగమని, *ఉచ్యతే* = చెప్పబడుచున్నది.

తా:- ఓ అర్జునా! నీవు యోగనిష్ఠయందుండి, సంగమును త్యజించి, కార్యము ఫలించినను, ఫలించకపోయినను సమానముగ నున్నవాడవై కర్మలను జేయుము. అట్టి సమత్వబుద్ధియే యోగమనబడును.

వ్యాఖ్య:- యోగనిష్ఠయందుండి కర్మలను జేయుమని భగవంతు డాజ్ఞాపించిరి. యోగమనగా నేమి? కార్యముయొక్క సిద్ధి, అసిద్ధులందు సమభావము గలిగియుండుటయే యోగమని యిట పేర్కొనబడినది. అయితే అట్టి నిర్వికారస్థితి యెట్లు చేకూరగలదు? సమత్వబుద్ధిని (Equilibrium of mind) కాపాడుకొనుట ఎట్లు? మనస్సును దాటి ఆత్మయందు నిలుకడకలిగినపుడు మాత్రమే అట్టి స్థితి చేకూరగలదు. అదియే యోగస్థితి. మనస్సు ఆత్మలయొక్క కలయికయే యోగము. జీవ పరమాత్మలయొక్క సంయోగమే యోగము. అట్టి యోగస్థితియందే ఈనిర్వికారసమస్థితి ఉదయించును. గావున దానికిన్ని యోగమను పేరిచట పెట్టబడెను. కావున యోగమునందుండి అనగా ఆత్మయందు నిలుకడగలిగి దృశ్యముతో సంగము (Attachment) ను

త్యజించి ఫలముయొక్క ప్రాప్తాప్రాప్తములందు సమభావముగల్గి కార్యములను జేయుమని భగవాను డానతిచ్చుచున్నాడు.

కార్యములను ప్రారంభించుటకు ముందుగా 'యోగస్థుడు' కావలెను. అనగా యోగమునందుండుటను నేర్చుకొనవలెను. దైవబుద్ధిని, ఆత్మబుద్ధిని బాగుగ అలవఱచుకొనవలెను. లేకున్న ఆ కార్యములు బంధకరములుగ పరిణమించును. అట్లు యోగమునందుండుటను అభ్యసింపక కర్మలను జేయుటవలన, అనేకులకు లాభాలాభములందు, జయాపజయములందు, సిద్ధ్యసిద్ధ్యులయందు చిత్తవికారము (చిత్తచాంచల్యము) కలుగుటచే అశాంతికి లోనగుచున్నారు. దీనినిబట్టి కర్మాచరణకు పూర్వము జ్ఞానవిచారణ, ఆత్మచింతన తప్పకనుండవలెననియు, అపుడే కర్మ నిర్దుష్టముగ, నిష్కామముగ, నిర్లేపముగ సంభవించుననియు స్పష్టమగుచున్నది. ఇక్కారణముననే గీతయందు కర్మ యోగమునకు ముందు సాంఖ్యయోగము (జ్ఞానము) ఉపదేశింపబడెను.

ప్ర:- యోగమనగా నేమి?

ఉ:- సమత్వబుద్ధియే యోగ మనబడును.

ప్ర:- కర్మల నేప్రకార మాచరించవలయును?

ఉ:- (1) యోగనిష్ఠయందుండి (2) సంగమును (ఆసక్తిని, అభిమానమును) వదలి (3) కార్యము సిద్ధింపకున్నను సమభావము గలిగి - కర్మల నాచరించవలెను.

అ॥ కామ్యకర్మనువీడి సమత్వబుద్ధితో గూడిన కర్మను అవలంబించులాగున బోధించుచున్నాడు -

49. దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగాద్ధనంజయ
బుద్ధౌ శరణమన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః.

టీక:- ధనంజయ = ఓ అర్జునా!, బుద్ధియోగాత్ = సమత్వబుద్ధితో గూడిన నిష్కామ కర్మముకంటె, కర్మ = ఫలాపేక్షతో గూడిన కామ్యకర్మము, దూరేణ = మిక్కిలి, అవరంహి = తక్కువగదా! (కాబట్టి) బుద్ధౌ = (ఆ) సమత్వ బుద్ధియందు, శరణమ్ = ఆశ్రయమును, అన్విచ్ఛ = అభిలషింపుము, ఫలహేతవః = ఫలమును గోరువారు, కృపణాః = అల్పులు (దీనులు).

తా:- ఓ అర్జునా! (పైన దెల్పిన) సమత్వబుద్ధితో గూడిన నిష్కామకర్మకంటె ఫలాపేక్షతో గూడిన కామ్యకర్మ చాల తక్కువైనది గదా! కావున సమత్వరూపమైన అట్టి నిష్కామకర్మానుష్ఠానబుద్ధినే నీ వాశ్రయింపుము. ఫలమును గోరువారు అల్పులు (దీనులు).

వ్యాఖ్య:- అర్జునుని సంబోధించుటకు 'ధనంజయ' అను పదమిచట వరుసగా రెండు శ్లోకములందు ప్రయోగింపబడుట గమనింపదగినది. భౌతికధనమునే కాక, జ్ఞానధనమును, యోగధనమును గూడ జయింపుము ఓ అర్జునా! అని సూచించుటయగును.

గీతయందు మున్ముందు కొన్నిచోట్ల బుద్ధియోగమను పదము జ్ఞానయోగమను అర్థమున నుపయోగింపబడును. ఇచట సమత్వబుద్ధితో గూడిన నిష్కామకర్మయోగమను అర్థమున నిపుడు ప్రయోగింపబడినది కామ్యకర్మ జననమరణములకు హేతువైనది. నిష్కామకర్మ చిత్తశుద్ధిద్వారా మోక్షమునకు

హేతువైనది. కాబట్టి ఈ రెండిటికిని సంబంధమే లేదు. కామ్యకర్మ మిక్కిలి అల్పమైనది. దానిని గోరువారు దీనులు, అల్పులు (కృపణాః ఫలహేతవః). వారు జననమరణరూపమగు సంసారప్రవాహమున గొట్టుకొనిపోవుదురు. అట్టి దీనత్వమును, కృపణత్వమును ఎవరును ఆశ్రయించరాదని భగవాను డిచట హెచ్చరించుచున్నారు. మానవులైపుట్టి ఈశ్వరుడిచ్చిన బుద్ధిశక్తులను దుర్వినియోగపఱచి విషయాదులయం దాసక్తి గలిగి, ఫలాభిలాషతో కర్మలజేయుచు కృపణులైవర్తించుట అత్యంతశోచనీయము. కావున అట్టి దీనత్వమును పారద్రోలి 'బుద్ధౌశరణమన్విచ్ఛ' అని భగవానుడు సెలవిచ్చినట్లు విజ్ఞుడు సమత్వబుద్ధియుక్తమగు నిష్కామకర్మమునే ఆశ్రయించవలయును. కామ్యకర్మములను త్యజించివేయవలెను. తన బుద్ధినే తాను శరణుబొంది తరించవలెను. బుద్ధిని సమత్వయుతముగ, నిష్కామభావముతో గూడినదానినిగ నొనర్చి అట్టి తన బుద్ధినే ఆశ్రయించినచో అదియే జన్మతరణమునకు హేతువుగా నగునని భగవాను డిచట తెలుపుచున్నారు.

ప్ర:- ఫలమునుగోరి చేయు కర్మయెట్టిది?

ఉ:- మహానికృష్టమైనది. (నిష్కామకర్మయే సర్వోత్తమమైనది).

ప్ర:- మనుజుడు దేనిని శరణుబొందవలెను?

ఉ:- తన బుద్ధిని సమత్వముతోను, నిష్కామభావముతోను గూడినదానినిగ జేసికొని అట్టి బుద్ధినే శరణుబొందవలెను.

ప్ర:- ఫలాభిలాషతో కర్మలుజేయువా రెట్టివారు?

ఉ:- అతిదీనులు (కృపణులు). వారు సంసారసముద్రమున గొట్టుకొనిపోవుచుందురు.

అ॥ అట్టి సమత్వబుద్ధితో నాచరించు నిష్కామకర్మమునకు ఫలమును దెల్పుచు దానిని ఆశ్రయించవలసినదిగా తిరిగి బోధించుచున్నాడు -

50. బుద్ధియుక్తో జహాతీహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే
తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్.

టీక:- బుద్ధియుక్తః = సమత్వబుద్ధితో గూడినవాడు, ఉభే సుకృతదుష్కృతే = పుణ్యాపాపముల రెండిటిని, ఇహ = ఈ లోకమందే (ఈ జన్మయందే), జహాతి = విడుచుచున్నాడు, తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, యోగాయ = సమత్వబుద్ధిసహిత నిష్కామకర్మయోగముకొఱకు, యుజ్యస్వ = సిద్ధపడుము, కర్మసు = కర్మలయందు, కౌశలమ్ = నేర్పు, *యోగః (ఇతి)* = యోగము (అని), ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

తా:- సమత్వబుద్ధి గలవాడు పుణ్యాపాపముల రెండింటిని ఈ జన్మయందే తొలగించుకొనుచున్నాడు. కావున నట్టి సమత్వబుద్ధియుక్తమగు నిష్కామకర్మయోగముకొఱకు యత్నింపుము. కర్మలయందలి నేర్పరి తనమే యోగమనబడును.

వ్యాఖ్య:- బుద్ధియుక్తుడనగా సమత్వబుద్ధితో గూడి అనాసక్తముగ, నిష్కామముగ కర్మలనాచరించువాడు. అట్టి వానికి పుణ్యముగాని, పాపముగాని అంటదు. ఏలననిన ఆసక్తితో, ఫలాభిలాషతో కర్మలను జేయువారికే పుణ్యాపాపముల సంబంధముండును. అనాసక్తముగ, ఫలాభిలాషారహితముగ

జేయువారికి ఆ పుణ్యపాపముల సంబంధమేమియు నుండదు★ వారు బంధవిముక్తులై వెలయుదురు. అయినను మహనీయులగువారు నిష్కామబుద్ధితో పుణ్యకార్యములను లోకహితార్థ మాచరించుచునే యుందురు. గీతయందును భగవాను డచటచట పుణ్యకార్యములను ప్రోత్సహించుచువచ్చిరి @.

సాధకుడు పాపకార్యములను వదలివైచి పుణ్యకార్యములను జేబట్టవలెను. ఆ పుణ్యకార్యములను అనాసక్తముగ నిష్కామబుద్ధితో నాచరించుచు కర్మబంధనమునుండి విడుదలను పొందవలెను. ఇచట ఈ దృష్టితోనే సమబుద్ధిగల నిష్కామకర్మయోగి పుణ్యపాపముల రెండిటిని విడుచుచున్నాడని చెప్పబడినది. కేవల నిర్వికల్పసమాధియందు మాత్రము మనుజుడు ఆత్మస్థితుడై ఇంద్రియములచే ఏ కర్మయు చేయజాలకుండును. తక్కిన సమయములందు పుణ్యకార్యములను అనాసక్తముగ మహనీయులాచరించుచునే యుందురు. కావున తక్కినవారుకూడ తమ చిత్తశుద్ధికొఱకును, ఆత్మజ్ఞానోదయము కొఱకును పుణ్యకార్యములను, దైవకార్యములను వదలక నిష్కామబుద్ధితో అచరించుచుండవలెను. ఆత్మోన్నతి కిదియే మార్గము.

''కౌశలమ్'' - సమత్వబుద్ధితో గూడి కామ్యకర్మలనుండి మనస్సును తొలగించుకొను సామర్థ్యమే యోగము. ఈ ప్రకారము కర్మలయందు నేర్పరితనముగలిగి యుండుటయే యోగమని చెప్పబడుచున్నది. కర్మలనుచేయుచు వానియందు తగుల్కొనక, బంధనమును బొందక నుండగల సామర్థ్యమే యోగము. అనగా సమత్వబుద్ధితో గూడి నిష్కామముగ, అనాసక్తముగ, కర్మల నాచరింపగల్గు దక్షతయే యోగమని యిట పేర్కొనబడినది.

ప్ర:- యోగమనగా నేమి?

ఉ:- కర్మలు చేయుటయందలి నేర్పరితనమే యోగము (అనగా నేర్పుతో అనాసక్తముగ కర్మల నాచరింపగల్గు సామర్థ్యమే యోగము).

51. కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః
జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్.

టీక:– బుద్ధియుక్తాః = సమత్వబుద్ధితో గూడిన, మనీషిణః = వివేకవంతులు, కర్మజమ్ = కర్మములవలన గలిగిన, ఫలమ్ = ఫలమును, త్యక్త్వా = విడిచి, జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః = జన్మమనెడి బంధమునుండి విడువబడినవారలై, అనామయమ్ = దుఃఖరహితమగు, పదమ్ = స్థానమును, గచ్ఛన్తిహి = పొందుచున్నారు గదా!

తా:– సమత్వబుద్ధితో గూడిన వివేకవంతులు కర్మముల నొనర్చుచున్నను వాని ఫలమును త్యజించివైచి జననమరణరూపమను బంధమునుండి విడుదలను బొందినవారై దుఃఖరహితమగు మోక్షపదవిని బొందుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– మనీష యనగా ప్రజ్ఞ. బుద్ధియు, ప్రజ్ఞయు కలవాడు కర్మఫలమును త్యజించునని యిచట

★ యజ్ఞాయాచరతః కర్మ సమగ్రం ప్రవిలీయతే (4-23)

@ (1) యేషాం త్వన్తగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణామ్ (7-28)
(2) యజ్ఞదానతపః కర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్ (18-5)

చెప్పబడినది. దీనినిబట్టి కర్మలనాచరించుటకు పూర్వము వివేకము అత్యావశ్యకమని తేలుచున్నది. కర్మలను సకామముగ, సంగముతో నాచరించుటవలన కలుగునష్టము, నిష్కామముగ, నిస్సంగముగ నాచరించుటవలన కలుగు శ్రేయము బాగుగనెఱింగియుండువాడే (అట్టి ప్రజ్ఞాశీలుడే, కర్మరహస్యమును తెలిసికొనినవాడే) కర్మఫలములను త్యజించి ఉత్తమపదమును బొందగలడు. వివేకము వలననే మనుజుడు కర్మలను నిష్కామముగ, అనాసక్తముగ నాచరింపగలడు. కనుకనే యిచట బుద్ధియుక్తులు, మనీషులు మాత్రమే కర్మఫలత్యాగసమర్థులగుదురని వచింపబడినది.

నిష్కామకర్మద్వారా చిత్తము శుద్ధముకాగా, అట్టి నిర్మలచిత్తమున ఆత్మజ్ఞాన ముదయించుటచే వారు జన్మబంధరహితులగుచున్నారు. దీనినిబట్టి కర్మమార్గము మోక్షమున కెట్లుపకరించుచున్నదో యిచట స్పష్టీకరింపబడినదగును. కర్మలచే మోక్షము కలుగునాయని కొందఱు సందేహింపవచ్చును. కాని భగవానుడే దానికిచట సరియైన సమాధానమొసంగిరి. కర్మలను ఫలాభిలాషారహితముగ, అనాసక్తముగ నాచరించువారు నిర్మల, నిరుపద్రవ, భవబంధరహితమోక్షపదమును తప్పక నొందగల్గుదురని గీతాచార్యులు వచించిరి.

''జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః'' ఈ ప్రపంచమున ప్రతివారున్ను బంధన మెట్లు తొలగునాయని విచారించుచున్నారు. అట్టి బంధవిముక్తికి భగవాను డిచట సులభోపాయమును వచించుచున్నారు. 'ఓ జీవులారా! మీరు బంధవిముక్తులై, నిరామయమగు మోక్షపదవిని బొందదలంతురేని కర్మలను నిష్కామముగ, ఈశ్వరార్పణ బుద్ధితో నాచరింపుడు. దానివలన చిత్తశుద్ధిగలిగి, ఆత్మజ్ఞాన ముదయించి మీరు తప్పక మోక్షధామము నలంకరించగలర'ని శ్రీకృష్ణమూర్తి భక్తుల కాశ్వాసమొసంగుచున్నారు.

''మనీషిణః'' - ఒకనికి ప్రజ్ఞకలదా, లేదా యని తెలిసికొనుటకు ఉపాయము పాండిత్యప్రకర్షను పరీక్షించుటగాదు. అతని ఆచరణమున నిష్కామభావము, అనాసక్తి యున్నవా లేవా యని చూచుటయే యగును. కర్మరహస్యమెఱిగి లోకమున అనాసక్తముగ వ్యవహరించువాడే వాస్తవముగ ప్రజ్ఞావంతుడుగాని లౌకికపాండిత్య ధురంధరత్వము కలవాడు కాదు.

''పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్'' - ప్రపంచమున అనేక గొప్పపదవులు కలవు. చక్రవర్తి పదవి, దేవేంద్రపదవి మున్నగునవి. కాని అవి యెంత గొప్పవైనను సంసార చక్రాంతర్గతములే యగును. పుట్టుక, చావు, దుఃఖముయొక్క లవలేశమైనను లేనిదియై, బంధరహితమైనట్టి ఒకానొక పదవి కలదు. అదియే ఆత్మ పదవి. బ్రహ్మపదవి. దానిని పొందుటయే ప్రతిజీవియొక్క లక్ష్యము. అద్దానిని పొందుటకు మార్గమేది? భగవానుడే ఆ మార్గము నిట సూచించినాడు. ఫలాభిసంధిరహితముగ కర్మల నాచరించుచు చిత్తశుద్ధిని, తద్ద్వారా ఆత్మజ్ఞానమును బడయుటయే ఆ మార్గము. కావున విజ్ఞులద్దాని ననుసరించి తరించుదురుగాక!

ప్ర:- ప్రజ్ఞాశీలుర (బుద్ధిమంతుల) లక్షణమేమి?

ఉ:- నిష్కామకర్మాచరణము.

ప్ర:- అట్టి నిష్కామకర్మాచరణముచే వారు దేనిని పొందుదురు?

ఉ:- జన్మబంధరహితులై వారు నిరామయమగు మోక్షపదమునుబొందుదురు.

ప్ర:- పరమాత్మపద మెట్టిది?

ఉ:- (1) జన్మబంధములేనిది (2) నిరామయము (దుఃఖవర్జితము) అయినది.

అ॥ అట్టి మోక్షస్థితిని జను లెపుడు పొందగలరో నిరూపించుచున్నాడు -

52. యదా తే మోహకలిలం బుద్ధిర్వ్యతితరిష్యతి
తదా గన్తాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ.

టీక:– యదా= ఎప్పుడు, తే= నీయొక్క, బుద్ధిః= బుద్ధి, మోహకలిలమ్= అజ్ఞానమనుమాలిన్యమును, వ్యతితరిష్యతి = దాటగలదో, తదా = అప్పుడు, శ్రోతవ్యస్య = వినదగిన బోధయందును, శ్రుతస్యచ = వినినబోధయందును, నిర్వేదమ్ = విరక్తిని, గన్తాసి = పొందగలవు.

తా:– అర్జునా! నీబుద్ధి యెపుడు అజ్ఞానమను మాలిన్యమును దాటివేయునో (తొలగించుకొని పరిశుద్ధమగునో) అపుడిక వినవలసినదానిని గూర్చియు, వినినదానిని గూర్చియు, నీవు విరక్తిని గలిగియుందువు.

వ్యాఖ్య:– జీవునిలక్ష్యము మోహమునుదాటి ఆవలకు పోవుటయే. ఆ మోహమునకే అజ్ఞానము, మాయ, ప్రకృతి మున్నగుపేర్లు కలవు. తమస్సునకు ఆవల పరమాత్మ కలడు. 'తమసస్తు పారే' అను వేదవాక్య మీ సత్యమునే బోధించుచున్నది. ప్రకాశరూపమగు ఆ పరమాత్మను జేరవలెననిన, అడ్డుగానున్న మోహము (తమస్సు)ను దాటవలసియున్నది. నిష్కామకర్మాచరణద్వారా, శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనరూప ఆత్మ విచారణద్వారా, అక్కార్యమును సాధించవలెను. ఈ ప్రకారముగ బుద్ధి యెపుడీ అజ్ఞానమాలిన్యమును దాటిపోవునో, ఆవలగల పరమాత్మ సాన్నిధ్యమును జేరునో, అపుడిక ధ్యేయవస్తువునందే యది రమించుచుండును. గావున శ్రవణాదులం దాసక్తిలేక యుండును. అయితే యిది సాధ్యవస్తువును (ఆత్మను) బొందినవారిని గూర్చి చెప్పినదేకాని సాధకుల నుద్దేశించి చెప్పినది కాదని యెఱుంగవలెను. సాధకులు శాస్త్రశ్రవణాదులను తప్పక చేసియే తీరవలెను.

''మోహకలిలమ్'' – అని చెప్పినందువలన జనుల హృదయములందు అజ్ఞానమను మురికి చేరియున్నదనియు, దానిని ప్రయత్నపూర్వకముగ నిష్కామకర్మాచరణాదుల ద్వారా ఆత్మవిచారణద్వారా తొలగించుకొని ఆత్మసాక్షాత్కారము నొందవలయుననియు స్పష్టపడుచున్నది.

53. శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా
సమాధా వచలా బుద్ధి స్తదా యోగ మవాప్స్యసి.

టీక:– శ్రుతివిప్రతిపన్నా = నానావిధ శ్రవణాదులచే కలతజెందియున్న, తే= నీయొక్క, బుద్ధిః= బుద్ధి, యదా = ఎప్పుడు, నిశ్చలా = చలింపనిదై, సమాధౌ = పరమాత్మధ్యానమందు, అచలా = స్థిరముగ, స్థాస్యతి = నిలిచియుండునో, తదా = అప్పుడు, యోగమ్ = యోగమును (భగవదైక్యమును, ఆత్మసాక్షాత్కారమును), అవాప్స్యసి = పొందగలవు.

తా:– నానావిధములగు శ్రవణాదులచే కలతజెందియున్న నీబుద్ధి యెపుడు చలింపనిదై పరమాత్మధ్యానమందు స్థిరముగ నిలిచియుండునో, అపుడు నీ వాత్మసాక్షాత్కారమును బొందగలవు.

వ్యాఖ్య:– వేదములందు 'ఈ ఫలమునకై ఈ కర్మను జేయుము' – అని యీప్రకారముగ జెప్పబడిన అర్థవాదరూపములైన వాక్యము లనేకములను వినుట వలన బుద్ధి ఒకదానియందును స్థిరత్వమునుబొందక కలతజెందియుండును. అట్టి బుద్ధి యెపుడు వానిని త్యజించి, తత్త్వవిచారణచే అజ్ఞానమాలిన్యమును దాటి,

ఇహలోక పరలోక భోగాదులం దాసక్తిని వదలి, విక్షేపమును పారద్రోలి, పరమాత్మధ్యానమందే స్థిరముగ నెలకొనియుండునో, అపుడే మనుజుడు ఆత్మసాక్షాత్కారమును (జీవన్ముక్తిని) బొందగలడని యిచట వచింపబడినది. అట్టి స్థితియే 'యోగ'మని పేర్కొనబడినది. ఇచట తెలుపబడిన 'యోగ' శబ్దమునకు ఐక్యము, జీవాత్మపరమాత్మల కలయిక, అని యర్థము. బుద్ధి ఆత్మయందు విలీనమగుటయే ఈ యోగము. అనేక బోధలు వినివిని కలతనొందియున్న బుద్ధి తుట్టతుదకు విచారణచే దృశ్యవిషయములనుండి మఱలి, బుద్ధికిసాక్షిగానున్న ఆత్మయం దెపుడు నిశ్చలముగ ధ్యానమగ్నమైయుండునో, అపుడు ఉప్పుకల్లు సముద్రమునందు కలియునట్లు, ఆత్మయందు విలీనమై పరమశాంతిని, ఆనందమును బొందును. అపుడే యోగము (ఐక్యము) సిద్ధించినట్లగును – అని భగవానుడిచట సెలవిచ్చిరి.

చిత్తము చపలముగానున్నచో ధ్యానముగాని, యోగముగాని సంభవింపవని యిచ్చోట స్పష్టముగా నిరూపింపబడినది. కనుకనే 'నిశ్చలా' అచలా' అను రెండు విశేషణములు చేర్చబడినవి. చేయి వణకుచున్నచో, లేక దారపుకొన సన్నగలేనిచో సూది రంధ్రమున ఆ దార మెట్లు ప్రవేశింపదో, అట్లే ఏకాగ్రత, నిర్విషయత్వము లేనిచో బుద్ధి (మనస్సు) ఆత్మయందు ప్రవేశింపదు.

కాబట్టి సాధకుడు (1) శ్రవణము ఒకింత చేసి మనననిదిధ్యాసనములు మిక్కుటముగ జేయవలెను. మఱియు శ్రవణముతోనే పని పూర్తిచేయరాదు. మననాదులను గూడ జరుపవలెను. కొద్దిగ విని యెక్కువగ ఆచరించవలెను. (2) ఇంకను, దృశ్యవిషయములనుండి, భోగములనుండి చిత్తమును మరల్చి, అంతర్ముఖమొనర్చి ఆత్మయందు స్థాపితము చేయవలెను. చిత్తమేకాగ్రత గలిగియుండవలెను; చపలత్వమును వీడి ధ్యేయాకారమందే నెలకొని యుండవలెను.

మనుజుడు ఆత్మసాక్షాత్కారము నెపుడు పొందగలడను ప్రశ్న కీశ్లోకమున జవాబు చెప్పబడినది. ఆత్మానుభూతికి కాలనియమము లేదు. ఎపుడు చిత్తము విషయవిముఖత్వమును, ఏకాగ్రతను బొందగల్గునో, అపుడే మోక్షస్థితిని అది బడయగల్గును. కనుకనే యదా (ఎప్పుడు), తదా (అప్పుడు) అను రెండుపదము లిచట ఉపయోగింపబడినవి.

ప్ర:– జీవబ్రహ్మైక్యరూపమగు యోగము మనుజున కెపుడు సిద్ధించును?

ఉ:– బుద్ధియెపుడు నిశ్చలమై, నిర్విషయమై, ఆత్మధ్యానమందు స్థిరముగ నుండునో అపుడే జీవబ్రహ్మైక్యరూపయోగము సిద్ధించును.

అ॥ స్థిరబుద్ధియుతుడగు జీవన్ముక్తునిగూర్చి భగవానుడు పలికిన యా వాక్యములను విని, అట్టి స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణము లేవియో తెలిసికొనవలెనను అభిలాషజనింప అర్జునుడీ క్రిందివిధముగ ప్రశ్నించుచున్నాడు

అర్జున ఉవాచ :–

54. స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిమ్.

అర్జున ఉవాచ = అర్జునుడు చెప్పెను –

టీక:– కేశవ = ఓ కృష్ణా!, సమాధిస్థస్య = సమాధియందున్న, స్థితప్రజ్ఞస్య = స్థిరబుద్ధిగలవానియొక్క,

భాషా = లక్షణము, కా = ఏది?, స్థితధీః = స్థిరబుద్ధిగలవాడు, కిమ్ = ఏమి, ప్రభాషేత = పలుకును?, కిమ్ = ఏరీతిగ, ఆసీత = ఉండును, కిమ్ = ఎట్లు, వ్రజేత = సంచరించును?

తా:– అర్జునుడు అడిగెను – ఓ కృష్ణా! సమాధియందున్న స్థితప్రజ్ఞుడగు జీవన్ముక్తునియొక్క లక్షణమేమి? ఆతడెట్లు మాట్లాడును? ఏరీతిగ నుండును? ఎట్లు సంచరించును?

వ్యాఖ్య:– సమాధినిష్ఠయందుండు యోగియొక్క అనగా ఆత్మజ్ఞానియగు జీవన్ముక్తునియొక్క లక్షణములెవ్వియో ఈ సందర్భమున అర్జునుడు తెలిసికొన దలంచెను. కొందఱు వేషధారులు పైకి డాంబికముగ సమాధినిష్ఠయందున్నట్లు నటించుదురు. కావున నిజమగు సమాధినిష్ఠులను కనిపెట్టుటకు మార్గము లోకమునకు కావలసియున్నది. దైవవశాత్తు అర్జునుడే తత్సంబంధమగు ప్రశ్నను అడిగివైచెను. ఒక వ్యక్తి సరియైన ఆధ్యాత్మికపంథాలో నడుచుచున్నాడో, లేదో, ఆతడు నిజమైన యోగియో లేక మోసగాడో కనిపెట్టుటకు అర్జునుడు తెలిసికొనగోరిన యీమూడు గుర్తులు చాలును – (1) అతనివాక్కు, (2) అతని నివాసము, (3) అతని నడక. ప్రతివానికి వానివాని గుణము వాని క్రియలందు ప్రతిబింబించును. అజ్ఞానియొక్క ప్రతికార్యమందును తమోగుణము, రజోగుణము, అపవిత్రత గోచరించును. బ్రహ్మజ్ఞానియొక్క నిత్యవ్యవహారమందు దైవత్వము, శాంతి, పవిత్రత ఉట్టిపడుచుండును. కావున స్థితప్రజ్ఞుడగు మహనీయునియొక్క లక్షణములు, స్వరూపస్వభావములు, దైనందిన జీవితరహస్యములు తెలిసికొనినచో, అవిచూచి తక్కిన వారున్ను ఆ మార్గమున నడిచి తరించవచ్చునను ఉద్దేశ్యముతో అర్జును డీప్రశ్నను వైచెను.

స్థిత + {ప్రజ్ఞః ధీః}–అనగా ప్రజ్ఞను, లేక బుద్ధిని ఆత్మయందు స్థిరముగ నెలకొల్పినవాడని అర్థము. తక్కినవారు అస్థితప్రజ్ఞులు. వారి బుద్ధి, ప్రజ్ఞ ఆత్మయందు (దైవమందు) ఉండక దృశ్యమందు (విషయములందు) గలదని యర్థము. కావున విజ్ఞుడగువాడు స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణముల నెఱింగి వాని నాచరణయందుంచుకొని భవబంధమునుండి విముక్తిని బొందవలయును. స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములను గూర్చిన ఈ భాగము (శ్లో 54 నుండి – 72 వఱకు) గీతయందు మహాప్రాముఖ్యత గలదియై యున్నది. గాంధిమహాత్ముడు ప్రతిదినము ఈ భాగమునంతను పారాయణము చేయుచుండెడివాడు.

ప్ర:– స్థితప్రజ్ఞుని ఏయే లక్షణములను అర్జునుడు తెలిసికొనగోరెను?

ఉ:– (1) అతని భాష (2) అతని నివాసము (3) అతని నడవడిక – వీనిని తెలిసికొనగోరెను.

అ॥ అర్జునుని ప్రశ్నకు సమాధానమొసంగుచు శ్రీకృష్ణభగవానుడు 18 శ్లోకముల ద్వారా స్థితప్రజ్ఞుడగు జ్ఞానియొక్క లక్షణములను వివరించుచున్నాడు –

శ్రీ భగవానువాచ :–

55. ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థ మనోగతాన్
ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే.

శ్రీ భగవానువాచ = శ్రీ కృష్ణభగవాను డిట్లు పలికెను –

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, యదా = ఎప్పుడు, మనోగతాన్ = మనస్సునందుండెడు, సర్వాన్ =

సమస్తములైన, కామన్ = కోరికలను, ప్రజహాతి = బొత్తిగ వదలివేయుచున్నాడో, ఆత్మన్యేవ = ఆత్మయందే, ఆత్మనా = ఆత్మచే (ఆత్మనవలంబించిన మనస్సుచే), తుష్టః = సంతుష్టిని బొందినవాడై (భవతి = ఉండుచున్నాడో), తదా = అప్పుడు, స్థితప్రజ్ఞః (ఇతి) = స్థితప్రజ్ఞుడని (నిశ్చలమైన బుద్ధిగలవాడని), ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా:– శ్రీభగవానుడు ఇట్లు చెప్పెను - ఓ అర్జునా! ఎప్పుడు మనుజుడు తన మనస్సునందున్నట్టి కోరికలన్నిటిని సంపూర్ణముగ వదలివేయునో, మఱియు ఆత్మయందే ఆత్మచే (నిర్మల చిత్తముతో) నిరంతరము సంతుష్టిని బొందుచుండునో, అప్పుడాతడు స్థితప్రజ్ఞుడని చెప్పబడును.

వ్యాఖ్య:– అనేకులు తమ గురువులయొద్దకేగి 'అయ్యా! మాకు మోక్షమెప్పుడు లభించును? ఈ సంసారబాధ మాకెప్పుడు తొలగును?' అని ప్రశ్నించుచున్నారు. అప్పుడు గురువులు ఈ శ్లోకమున భగవానుడు చెప్పిన సమాధానమునే చెప్పుచున్నారు. జనులయొక్క మోక్షప్రాప్తికి సరియైన మహూర్తము వారివారి చేతులలోనే యున్నది. 'యదా = ఎప్పుడు నీవు సాధన చేయుదువో, తదా = అప్పుడు నీవు మోక్షమును బొందుదువు' అని ముక్తసరిగ నిచట చెప్పివేయబడినది. ఈ శ్లోకమందు తెలుపబడిన యోగ్యత ఏ క్షణమందు జీవునకు లభించినో ఆక్షణమందే యాతనికి ముక్తి కరతలామలకమగును. కావున తన కింకనుశాంతి కలుగలేదే, దుఃఖము శమించలేదేయని పెద్దలను, శాస్త్రములను విమర్శించిన లాభములేదు. తాను చేయవలసిన సాధన సక్రమముగ చేయవలెను.

ఆ సాధన యెట్టిదనగా – ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ –

(1) మొట్టమొదట తనయందున్న కోరికలన్నిటిని సంపూర్ణముగ వదలివేయవలెను. ఇచట 'జహాతి' (విడుచుచున్నాడు) అని చెప్పక, 'ప్రజహాతి' అని చెప్పుట వలన కోరికలను నిశ్శేషముగ వదలవలెననియు, 'సర్వాన్' అని ప్రయోగించుటవలన ఏ ఒక్కటియు మిగులకుండ అన్నికోరికలను విడనాడవలెననియు స్పష్టమగుచున్నది. వాసన, అగ్ని, ఋణము, రోగము, శత్రువు, రాగము, వైరము, విషము మున్నగు వస్తువులు ఒకింత శేషించియున్నను మహోపద్రవము కలుగును. గాన వానిని సంపూర్ణముగ తొలగించివేయవలెనని శాస్త్రములు వక్కాణించుచున్నవి★. అసంపూర్ణముగ అన్ని కోరికలను త్యజించినను, సంపూర్ణముగ కొన్ని కోరికలను వదలినను ఎక్కువ ఫలితము చేకూరదనియు, సంపూర్ణముగ అన్నిటిని త్యజించివేయునపుడే అభిలషితఫలమగు మోక్షము చేకూరుననియు తెలుపుటకే భగవాను డీశ్లోకమున 'ప్రజహాతి' 'సర్వాన్' అను రెండుపదములను ప్రయోగించినారు.

కోరికలు మనస్సుయొక్క మారుమూలలందు దాగుకొని యుండును. వాసనారూపమున అవి లోన జితించియుండును. కనుకనే 'మనోగతాన్' అని చెప్పబడినది. దోషముగాని, బంధనముగాని బయటలేదు. మనస్సునందే కలదు. కాబట్టి మనస్సను అగాధ అంధకారకుహరమున వివేకమను దీపముయొక్క సహాయమున ఏ యే కోరికలున్నవో చక్కగా వెతికి వానిని ఏరిపారవేయవలెను. అన్నములో రాతిబెడ్డలను. పార్కులో కలుపుమొక్కలను, ఉద్యానవనమున కంటకములను, కూరచెట్లలో చీడపురుగులను ఏరి దూరముగ పారవేయునట్లు, మనస్సునందలి కోరికలన్నిటిని సంపూర్ణముగ తొలగించివేయవలెనని భగవాను డిచట తెలుపుచున్నారు. ఈ కోరికలు అనేక జన్మల నుండియు జీవుని వెంటాడుచు ఘనవాసనారూపముగ పరిణమించి

★ వాసనాయాస్తథా వహ్నేః ఋణవ్యాధిద్విషామపి
స్నేహవైర విషాణాం చ శేషః స్వల్పోఽపి బాధతే.

కారణదేహమున చక్కగ రూఢిపడి, వేళ్ళు తన్నుకొని, జననమరణములను గలుగజేయుచున్నవి. కాబట్టి వాసనారహితముగ, మూలముతో గూడ వాని నన్నింటిని పెకలించి దూరముగ పార వేయవలెను. ఒక్కటి శేషించియుండినను ప్రమాదమే. ఏలననిన, కొందఱు దాదాపు అన్నికోరికలను విడనాడి చివరకు ఏ ఒక్కదానియందో మమత్వము పెట్టుకొని క్రమముగ మరల బంధనమునబడి దిగజారిపోవుచున్నారు. అగ్నియంతయు చల్లారి ఒక్క మిణుగురు శేషించినను కాలక్రమమున అది మహాదారుణముగ పరిణమించగలదు గదా! కనుకనే భగవానుడు 'సమస్తవాంఛలయొక్క సంపూర్ణత్యాగమునే' యిచట బలపఱచినవారైరి. ఇట్టి త్యాగమున ఆత్మవిచారణ, వివేకవైరాగ్యాదులు సహాయభూతములుగ నుండగలవు.

(2) ఇక రెండవ సాధన – 'ఆత్మన్యేవాత్మనాతుష్టః' – తన ఆత్మయందే తాను సంతుష్టుడైయుండుట. తుష్టి, ఆనందము ఎచట లభించును? అను ప్రశ్న కిచట సమాధాన మొసంగబడినది. ఆనందము బయటలేదు. దృశ్యములో లేదు. శబ్దస్పర్శాది విషయములలో లేదు. భూనభోంతరాళములను గాలించినను, చతుర్దశభువనములను అంగుళము అంగుళము కాగడాపెట్టి వెతికినను తుష్టి, ఆనందము లభింపనేరవు. ఆనందము బయటదొఱకు వస్తువుకాదు. అది తన ఆత్మయందే (తనయందే) లభించును. మనస్సునందుగల ఇచ్ఛాదిమాలిన్య మెపుడు రహితమగునో, అపుడు స్వతస్సిద్ధముగ వెలయుచున్న ఆత్మానందము జీవునకు ద్యోతకమగును. ఇదియే వేదాంతమందలి కీలకము. బ్రహ్మానందము క్రొత్తగా తయారుచేసి తెచ్చుకొను పదార్థము కాదు. ఆ యానందము స్వతః తనయందు ఉండనే యున్నది. కాని అనాది అజ్ఞానముచే మరుగు పడియున్నది. ఇప్పుడు వివేక, వైరాగ్యాదులచే మనస్సునకు పట్టి యున్న ఆ కామాదులను బూజును తుడిచి వేయగా లోననున్న సహజ ఆత్మానందము ప్రస్ఫుటమగుచున్నది. పాచిని తొలగించినచో స్వచ్ఛమగు జలము బయటపడునట్లును, దుమ్మును తుడిచినచో అద్దముయొక్క నిర్మలస్వరూపము బహిర్గతమగునట్లును, దృశ్య దోషములు, వాసనలు, కోరికలు సంపూర్ణముగ తొలగినపిమ్మట దృక్స్వరూపమైన స్వయంప్రకాశపరమాత్మ బయల్ప డును. కనుకనే ఈ శ్లోకమున ప్రథమపాదమున సర్వకామనారాహిత్యమును సాధనచెప్పి, రెండవపాదమున 'ఆత్మసంతుష్టి, ఆత్మానందము' అను సాధ్యమును భగవానుడు వచించెను. సాధనచేసినచో సాధ్యము లభించునని భావము.

ఈ ప్రకారముగ కోరికలన్నిటిని పూర్ణముగ విడనాడి, నిరంతరము ఆత్మయందే సంతుష్టిని బొందువాడు స్థితప్రజ్ఞుడు, జీవన్ముక్తుడు, జ్ఞాని అని చెప్పబడినది. ఈ గుర్తులచే ఒకడు పూర్ణస్థితిని బొందినది లేనిది బాగుగ తెలిసికొనవచ్చును. జీవన్ముక్తుని ముఖమున సదా తుష్టి, ఆనందము తాండవించుచుండును. కోరికలుగలవాని ముఖమున దిగులు, దుఃఖము పట్టి వ్రేలాడుచుండును. స్థితప్రజ్ఞున కిక పొందవలసిన పదార్థ మేదియు లేదుకనుక తన హృదయమందే బ్రహ్మానందామృతసాగరమున ఓలలాడుచుండును. ఇదియే అతనికి గుఱుతు.

ప్ర:- స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణము లెవ్వి?

ఉ:- (1) మనస్సునందలి కోరికలన్నిటిని సంపూర్ణముగ విడనాడుట (2) నిరంతరము ఆత్మయందే సంతుష్టిని బొందుట.

ప్ర:- ప్రపంచమున పూర్ణానంద మెచట లభించును?

ఉ:- తన ఆత్మయందే.

56. దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్పృహః
వీతరాగభయక్రోధః స్థితధీర్మునిరుచ్యతే.

టీక:– దుఃఖేషు = దుఃఖములందు, అనుద్విగ్నమనాః = క్షోభమునొందని మనస్సుగల వాడును, సుఖేషు = సుఖములందు, విగతస్పృహః = ఆసక్తిలేనివాడును, వీతరాగభయక్రోధః = అనురాగము, భయము, కోపము తొలగినవాడును (అగు), మునిః = (ఆత్మ) మననశీలుడు, స్థితధీః *(ఇతి)* = స్థితప్రజ్ఞుడని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా:– దుఃఖములందు కలతనొందని మనస్సుగలవాడును, సుఖములందు ఆసక్తిలేనివాడును, అనురాగము, భయము, కోపము తొలగినవాడు నగు (ఆత్మ) మననశీలుడు స్థితప్రజ్ఞుడని చెప్పబడును.

వ్యాఖ్య:– స్థితప్రజ్ఞుని మఱికొన్నిలక్షణము లిచట పేర్కొనబడుచున్నవి. ప్రజ్ఞను, లేక బుద్ధిని ఆత్మయందు స్థిరముగనెలకొల్పువాడు స్థితప్రజ్ఞుడనబడును. సామాన్యులబుద్ధి, ప్రజ్ఞ ప్రపంచమునందు, దేహాది దృశ్యమునందు తగుల్కొని దైవమందు నిలుకడలేకయుండును గావున వారు స్థితప్రజ్ఞులుకారు. ఇచ్చోట స్థితప్రజ్ఞునకు మూడు లక్షణములు చెప్పబడినవి.

అవి యేవియనిన –

(1) దుఃఖములం దాతని మనస్సు ఏవిధమైన క్షోభయు జెందదు. కలతనొందదు. మేఘమునకు పైనున్న సూర్యునకు, మేఘమునకు క్రిందనుండువారికి గలుగు వర్షబాధ, పిడుగుయొక్క ఉపద్రవము, మున్నగునవి లేనట్లు, మనస్సునకు ఈవలనుండునవియు, మనోధర్మములు నగు సుఖదుఃఖాదులు ఆత్మజ్ఞునకుండవు. ఆతడు మనస్సునకు సాక్షిగా నుండును. సాక్షిని సాక్ష్యధర్మము లెన్నటికిని బాధింపవు. కావున దుఃఖాదులం దాతడు ఏ క్షోభయులేక యుండును. పర్వతమును బాణములు ఛేదించజాలనట్లును, సముద్రతరంగములు తీరస్థపర్వతమును కదలింపచేయజాలనట్లును, తామరతూడుయొక్క దారములు మదపుటేనుగును బంధింపజాలనట్లును, దుఃఖాదులు జ్ఞానిని వేధించజాలవని శ్రీ వసిష్ఠమునీంద్రులు పూర్వము శ్రీ రామచంద్రునకు బోధించియుండిరి.

(2) అట్లే సుఖములు సంప్రాప్తించినపుడు ఉబ్బిపోవుటయు జ్ఞానికుండదు. దుఃఖమువలె సుఖమున్ను ఒకానొక మనోవికారమే అయియున్నది. కావున మనస్సును దాటి ఆత్మనుచేరిన స్థితప్రజ్ఞుని ఆ మనోవికారమేమియు చేయజాలదు. మఱియు అనంతబ్రహ్మానందసముద్రమే తనరూపముగ గలిగియున్న జ్ఞాని, అందలి ఒకానొక లవలేశమై, పైగా ప్రతిబింబితపూరమైనట్టి ప్రాపంచికసుఖము నెన్నడైన వాంఛించునా? మేలుకొనినవాడు స్వప్నస్థరాజ్యసుఖమును కోరుకొనునా? ఒకవేళ కోరినచో అత డింకను మేలుకొనలేదని యర్థము. జనకుని యాస్థానమున శకమునీంద్రులు మహావైభవములనుగూడ నాశింపక, మహాబాధలందును కలతనొందక నుండుటవలన వారు స్థితప్రజ్ఞులని ఖండితముగ చెప్పవచ్చును. అట్లే యెవరైనను సరియే ఈ లక్షణములను గలిగియున్నచో వారు స్థితప్రజ్ఞులే యగుదురు.

(3) మఱియు స్థితప్రజ్ఞులగువారు రాగ, భయ, క్రోధములు లేక యుందురు. జ్ఞానిదృష్టియందు సమస్తము ఆత్మస్వరూపముగనే గోచరించును. కావున 'తత్ర కో మోహః కః శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః' అను ఈశావాస్యోపనిషద్వాక్యము ననుసరించి వారికిక శోకమోహాదులుగాని, రాగభయక్రోధాదులుగాని యెట్లుండగలవు? అంతయు తానై యుండ ఇక తనపై తనకు రాగమేమి, భయమేమి, క్రోధమేమి? కావున ఆత్మానుభవముగల స్థితప్రజ్ఞుని కిట్టి వికారము లెవ్వియు నుండనేరవు.

'ముని' అనగా మననశీలుడు. మహనీయులు ఆధ్యాత్మికసత్యములను లెస్సగ మననము

చేయుచుందురు. కావున వారికి ముని లను పేరువచ్చినది. అట్లు మనననిదిధ్యాసనములను గావింపనిదే ఆ యా సత్యము లెవరికిని అనుభూతములు కావు. మననశీలురే స్థితప్రజ్ఞత్వమును, జీవన్ముక్తిని బొందగలరు. ఈ విషయమును తెలుపుటకొఱకే కాబోలు 'ముని' యను పదమిచట ప్రయోగింపబడినది. ఆధ్యాత్మిక్షేత్రమున సోమరులకు చోటులేదు. సోమరులు 'సోఽహం' పర్వతమును ఏకాలమందును అధిరోహింపజాలరు. మననశీలురు, సాధనపరులు మాత్రమే జీవన్ముక్తిపదమును బొందగలరు.

ప్ర:- స్థితప్రజ్ఞుని మఱికొన్ని లక్షణములను పేర్కొనుము?

ఉ:- (1) దుఃఖములందు క్షోభనొందకుండుట (2) సుఖములం దాసక్తి లేకుండుట (3) రాగ, భయ, క్రోధములు లేకుండుట.

57. యస్సర్వత్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభమ్
నాభినన్దతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

టీక:– యః = ఎవడు, సర్వత్ర = సమస్తవిషయములందును, అనభిస్నేహః = అభిమానములేనివాడై, తత్తత్ = ఆ యా, శుభాశుభమ్ = ప్రియ, అప్రియ విషయములను, ప్రాప్య = (ఒకవేళ) పొందినను, నాభినన్దతి = సంతోషింపడో, న ద్వేష్టి = ద్వేషమునుబొందడో, తస్య = అట్టివాని, ప్రజ్ఞా = జ్ఞానము, ప్రతిష్ఠితా = మిక్కిలి స్థిరమైనది (అట్టివాడు స్థితప్రజ్ఞుడని భావము).

తా:– ఎవడు సమస్తవిషయములందును (దేహ, బంధు, భోగాదులందు) అభిమానము లేకయుండునో, ఆ యా ప్రియాప్రియములు సంభవించినను సంతోషమునుగాని, ద్వేషమునుగాని బొందకుండునో, అట్టివాని జ్ఞానము మిగుల స్థిరమైనది యగును (అట్టివాడే స్థితప్రజుడు).

వ్యాఖ్య:– 'యః' (ఎవడు) - గీతయం దనేకచోట్ల ఈ యచ్ఛబ్దప్రయోగము చేయబడినది. 'ఎవడిట్టి యోగ్యత గలిగియుండునో, ఆతడు ముక్తినిబొందును' అని చెప్పబడినదేకాని, జాతి, మత, వర్ణ, లింగ, వయోవిచక్షణయేమియు నిట చూపబడలేదు. ఇదియే గీతయొక్క విశాలదృక్పథమునకు గుఱుతు.

''సర్వత్రానభిస్నేహః'' - ఎల్లవిషయములందును అభిమానము లేకుండవలెనని చెప్పబడినది. సామాన్యముగ అప్రియవిషయములం దెవనికిని అభిమానముండదు. అట్లే ప్రియవిషయములందును అభిమాన మెవనికి లేకుండునో ఆతడే స్థిప్రజ్ఞుడు. ప్రియముగాని, అప్రియముగాని అంతయు మాయ యందు (దృశ్యమునందు, ప్రకృతియందు) అంతర్భూతమే కావున మాయాతీతపరమాత్మ యందు స్థితిగలవానికవి ఏ మాత్రము రుచింపవు. కావున వానియం దభిమానము లేకుండును.

తాను కోరకున్నను ఒక్కొక్కపుడు జ్ఞానికి దైవికముగ, ప్రియములుకాని, అప్రియములుకాని, తటస్థించవచ్చును. అత్తఱి ప్రియములయెడల సంతోషముగాని, అప్రియములయెడల ద్వేషముగాని యాతడు కలిగియుండడు. పర్వతమువాడ్కి అచంచలుడై యుండును. ఇదియే స్థితప్రజ్ఞుని చిహ్నము.

ప్ర:- స్థితప్రజ్ఞుని ఏ యే యితర లక్షణము లిచట పేర్కొనబడినవి?

ఉ:- (1) సమస్త విషయములందును అభిమానము లేకుండుట (2) ప్రియాప్రియములు సంభవించినను, సంతోషముగాని, ద్వేషముగాని లేకుండుట - అను స్థితప్రజ్ఞలక్షణము లిచట చెప్పబడినవి.

58. యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

టీక:– యదా = ఎప్పుడు, అయం = ఈతడు (యోగి), కూర్మః = తాబేలు, అఙ్గానీవ = అవయవములనువలె, ఇన్ద్రియార్థేభ్యః = ఇంద్రియవిషయములనుండి (శబ్దస్పర్శాదులనుండి), ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములను, సర్వశః చ = అన్నివైపులనుండియు, సంహరతే = వెనుకకు మరల్చుచున్నాడో, (తదా = అప్పుడు), తస్య = అతని యొక్క, ప్రజ్ఞా = జ్ఞానము, ప్రతిష్ఠితా = మిగుల స్థిరమైనది.

తా:– తాబేలు తన అవయవములను లోనికిముడుచుకొనునట్లు, యోగి యెపుడు తన ఇంద్రియములను ఇంద్రియార్థములగు విషయములనుండి సర్వత్ర వెనుకకు మరల్చుచున్నాడో, అపుడాతని జ్ఞానము మిగుల స్థిరమైనది యగును. (ఆతడుస్థితప్రజ్ఞుడగును).

వ్యాఖ్య:– మోక్షప్రాప్తికి (ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు) ఇంద్రియనిగ్రహము అత్యంతావశ్యకమను విషయ మిచట తెలుపబడుచున్నది. 'యదా' అను పదము ప్రయోగించి నందువలన మనుజునకు ఎపుడిట్టి యంద్రియనిరోధము సిద్ధించునో, అపుడే బుద్ధి ఆత్మయందు స్థిరముగ నెలకొనగలదని వచింపబడినది. ఈ సత్యమునే పతంజలి మహర్షి ''యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధః; తదా ద్రష్టుః స్వరూపేఽవస్థానమ్'' అను రెండు సూత్రముల ద్వారా వ్యక్తమొనర్చెను. అనగా ఎపుడు చిత్తము తనబహిర్ముఖ విషయ ప్రవృత్తులను త్యజించి, అంతర్ముఖమగునో, అపుడది ఆత్మయందు చక్కగ స్థితిని బొందగలదని భావము.

ఈ తత్త్వము నిచట భగవానుడొక చక్కని ఉపమానముద్వార బోధించిరి. తాబేలు ఏ కొంచెము శబ్దముగాని, అలజడిగాని కలిగినను వెంటనే తన అవయవములన్నిటిని లోనికి (చిప్పలోనికి) ముడుచుకొనును. అట్లే యోగియగువాడు శబ్ద స్పర్శాది బాహ్యవిషయము లన్నిటినుండియు మనస్సును మఱల్చి, ప్రత్యాహారము గావించి, అంతరాత్మయం దద్దానిని నెలకొల్పును. 'సర్వశః' అని చెప్పినందున ఏ ఒకానొక ఇంద్రియమునో నిగ్రహించుట చాలదనియు, అన్నిటిని నిరోధించవలెననియు స్పష్టీకరించబడినది. రాత్రి తలుపులన్నిటిని మూసివేసి, ఒక్కదానిని తెఱచియుంచినను దొంగ అందుండి లోనికి ప్రవేశించి హానిచేయగలడు. కిటికీ లన్నిటిని మూసి ఒక్క దానిని తెఱచియుంచినను గాలిచే ప్రమిదయందలి దీప మారిపోవును. కావున ముముక్షువు కడుజాగరూకుడై సర్వేంద్రియములను విషయములనుండి మరల్చవలెను. ఆత్మానుభూతికి, స్థితప్రజ్ఞత్వమునకు ఇట్టి విషయరాహిత్య మొక ఆవశ్యకతయని గీతాచార్యులు ఈ శ్లోకమున బోధించుచున్నారు.

ప్ర:- మనుజుడు స్థితప్రజ్ఞు డెపుడు కాగల్గును?

ఉ:- ఎపుడు మనుజుడు తన యింద్రియము లన్నిటిని శబ్దాది విషయములనుండి మరల్చునో, (మఱియు చిత్తమును అంతర్ముఖ మొనర్చి ఆత్మయందు స్థాపితమొనర్చునో) అపుడు స్థితప్రజ్ఞుడు కాగల్గును.

అ॥ ఈ ప్రకారముగ స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములను పేర్కొని ఇక నిపుడు ఆత్మ జ్ఞానముచేతనే విషయవాసన సమూలముగ తొలగగలదని వచించుచున్నాడు –

59. విషయా వినివర్తన్తే నిరాహారస్య దేహినః
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే.

టీక:– నిరాహారస్య = శబ్దాది విషయములను స్వీకరింపనట్టి, దేహినః = జీవునకు, రసవర్జం = విషయవాసనతప్ప, విషయాః = విషయములన్నియు, వినివర్తన్తే = నివర్తించుచున్నవి (తొలగుచున్నవి), పరమ్ = పరమాత్మను, దృష్ట్వా = చూచినపిమ్మటనో, రసోఽపి = ఆ విషయవాసనకూడ, అస్య = ఇతనికి, నివర్తతే = తొలగిపోవుచున్నది.

తా:– శబ్దాది విషయములను స్వీకరింపనట్టి జీవునకు, ఆ విషయములు తొలగుచున్నవేకాని వానినిగూర్చిన వాసన పోవుటలేదు. పరమాత్మను దర్శించినచో ఆ వాసనయు విషయములతోబాటు తొలగిపోవుచున్నది.

వ్యాఖ్య:– ఈ శ్లోకము సాధకులకు అతిముఖ్యమైనది. ఏలననిన, సాధనకు సంబంధించిన ఒకానొక పరమరహస్య మిందు తెలియజేయబడినది. అది యేదియో విచారించెదము –

వాసనాక్షయ, మనోనాశ, తత్త్వజ్ఞానము లను మూడు సాధనలు శాస్త్రములందు తెలుపబడినవి. ఈ మూడున్ను ఏకకాలమందే సాధింపబడిననే తప్ప సాక్షాత్కారము కలుగదనియు చెప్పబడినది. అందు వాసనాక్షయముచే తత్త్వజ్ఞానము, తత్త్వజ్ఞానముచే వాసనాక్షయము సిద్ధించుచుండును. వెనుకటి శ్లోకమున వాసనక్షయముచే తత్త్వదర్శనము చేకూరునని చెప్పబడగా, ఈ శ్లోకమున తత్త్వ దర్శనముచే (ఆత్మావలోకనముచే) వాసనాక్షయము సిద్ధించునని చెప్పబడినది. వాసనలు నశించనిదే ఆత్మదర్శనము కాదు. ఆత్మను దర్శింపనిదే వాసనలు నశింపవు. కనుకనే ఇచట 'పరందృష్ట్వా రసోఽపినివర్తతే' = పరమాత్మను దర్శించిన పిమ్మటనే వాసన నివర్తించును – అని తెలుపబడినది. వాసనాక్షయ, తత్త్వజ్ఞానము (లేక ఆత్మదర్శనము)ల రెండిటిని ఏకకాలముననే అభ్యసింపవలెనని శాస్త్రము లుద్ఘోషించుచున్నవి.

వాసనాక్షయము సామాన్యమైనది కాదు. మోక్షముయొక్క కీలకమంతయు దానియందే యిమిడియున్నది. అది సిద్ధించినచో సమస్తము సిద్ధించినట్లే. అనేక జన్మార్జితములైన సంస్కారములు ఘనీభవించి వాసనారూపముగ చిత్తమందు దృఢపడి యుండును. ఇంద్రియములకు శబ్దాది విషయములు ఆహారము. ఆ యాహారమును అనగా విషయములను స్వీకరింపనంతమాత్రముచేత, లోనగల విషయవాసన చచ్చునని యెవరును భ్రమపడరాదు. పుట్టను కొట్టినంతమాత్రమున పాము చావదు. ఆ విషయవాసన సమూలముగ తొలగుటకు ఆత్మను సందర్శించవలెను (పరందృష్ట్వా). ఆత్మయొక్క సత్యత్వమును, జగత్తుయొక్క మిథ్యాత్వమును అనుభూత మొనర్చుకొనవలెను. ఆత్మతత్త్వమును గూర్చిన శ్రవణమననాదులను లెస్సగ గావింపవలెను. విషయములందలి అనిత్యత్వమును, ఆత్మయొక్క శాశ్వతత్వ, ఆనందత్వములను బాగుగ తెలిసికొనవలెను. అత్తఱి విషయములందలి ప్రీతి, రాగము క్రమముగ తగ్గుచు వచ్చి వాసన సన్నగిలి తుదకు నశించిపోవును. కావున సాధకులు తాము కేవలము ఇంద్రియములను పైపైన నిరోధింపగల్గిరో లేక రసవర్జితముగ (వాసనారహితముగ) చేయగల్గిరో బాగుగ పరీక్షించుకొని, భగవానుడు దయతో తెలిపిన ఈ (ఆత్మ) తత్త్వదర్శనరూపమగు ఉపాయమును అమలులోపెట్టుటద్వారా నిశ్శేషవాసనారాహిత్యమును గావించికొని జన్మసార్థకత నొందవలెను.

'నిరాహారస్య' అను పదమునకు 'ఉపవాసముచేసినవానికి' అని కొందఱర్థము చెప్పిరి. కాని దానికంటె పై అర్థమే సముచితముగ నున్నది.

ప్ర:– మోక్షప్రాప్తికి ఇంద్రియములను విషయములనుండి మరల్చుటమాత్రము చాలునా?

ఉ:- చాలదు. చిత్తమునగల విషయవాసనకూడ తొలగవలెను.

ప్ర:- ఆ వాసన తొలగుటకు ఉపాయమేమి?

ఉ:- పరమాత్మను దర్శించుటయే. అనగా ఆత్మతత్త్వచింతనాదుల ద్వారా దృశ్యముయొక్క మిథ్యాత్వమును, ఆత్మయొక్క సత్యత్వమును ప్రత్యక్షముగ అనుభూత మొనర్చుకొనుటయే.

అ॥ ఆత్మదర్శనము కొఱకు ప్రయత్నము సలుపుచున్నను కొందఱికి అదియేల సిద్ధించుటలేదో కారణము తెలుపుచున్నాడు -

60. యతతో హ్యపి కౌన్తేయ పురుషస్య విపశ్చితః
ఇన్ద్రియాణి ప్రమాథీని హరన్తి ప్రసభం మనః.

టీక:– కౌన్తేయ = ఓ అర్జునా!, యతతః అపి = (ఆత్మావలోకనము కొఱకు) ప్రయత్నము చేయుచున్నవాడైనను, విపశ్చితః = విద్వాంసుడైన (శాస్త్ర జ్ఞానముగల), పురుషస్య = పురుషునియొక్క, మనః = మనస్సును, ప్రమాథీని = క్షోభము గలుగజేయునట్టి, ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములు, ప్రసభమ్ = బలాత్కారముగ, హరన్తిహి = లాగుచున్నవిగదా!

తా:– ఓ అర్జునా! ఇంద్రియములు మహాశక్తివంతములైనవి. ఏలననిన, ఆత్మావలోకనముకొఱకు యత్నించుచున్నట్టి విద్వాంసుడగు మనుజునియొక్క మనస్సునుగూడ నయ్యవి బలాత్కారముగ (విషయములపైకి లాగుకొని పోవుచున్నవి.

వ్యాఖ్య:– ఇంద్రియము లెంత బలవత్తరములైనవో ఇచట నిరూపింపబడినది. 'విపశ్చితః' అని చెప్పుటవలన విద్వాంసుడైనవానియొక్క మనస్సునుగూడ ఇంద్రియములు హరించివేయుచుండ ఇక సామాన్యుని మనస్సునుగూర్చి వేఱుగ చెప్పవలెనా? యని తెలిపినట్లైనది. అట్లే ఇంద్రియములను నిగ్రహింప యత్నించుచున్న వానినిగూడ అవి పడగొట్టుచుండ, అసలు యత్నమేచేయని అజ్ఞానుల నవి యెంతబాధించునో ఊహించు కొనవచ్చును. 'బలవానిన్ద్రియగ్రామో విద్వాంసమపి కర్షతి' - ఇ. ద్రియసమూహము బలవత్తరమైనది. అది విద్వాంసునిగూడ 'ఊపివేయును' అని వ్యాసభగవానులు తెలిపియే యున్నారు. 'ప్రసభమ్' బలాత్కారముగ లాగివేయును' అని వ్యాసభగవానులు తెలిపియే యున్నారు. 'ప్రసభమ్' బలాత్కారముగ లాగి వేయునని చెప్పుటచే ఆ ఇంద్రియము లెంత శక్తివంతములో తెలిసికొనవచ్చును.

ప్రతిజీవియందును ఆత్మానాత్మయుద్ధము, ధర్మాధర్మయుద్ధము కొంతపరిమితిలో జరుగుచునే యుండును. సాధకుడు దైవసంబంధబలమొకింత సేకరించుకొనుచుండ, అటు మాయయు అవిద్యయు తన సైన్యమగు ఇంద్రియములను, విషయాదులను, వాసనలను సమాయత్తపఱచుకొనుచుండును. ఆ యుద్ధమందలి ఒకానొక సన్నివేశమే ఈ శ్లోకమున చిత్రింపబడినది. ముముక్షువునకు దైవీసంపత్తియొక్క బలము విస్తారముగ నున్ననే ఈ సంగ్రామమున విజయము గాంచగల్గును. ఈ శ్లోకమున విద్వాంసుని మనస్సును ఇంద్రియములు బలాత్కారముగ లాగివేయుచున్నవని చెప్పినంతమాత్రముచే ఎవరును అధైర్యము పొందరాదు. తన సాధనసంపత్తిని (శమదమాదులను), ఇంకను పటుతరమొనర్చుకొని శత్రువును ఎదుర్కొనవలెను. అజాగ్రత పనికిరాదు. ఈ భావమునే రాబోవు శ్లోకమున భగవానుడు తెలుపనున్నాడు.

''విపశ్చితః'' - పాండిత్యము కలవానినిగూడ ఇంద్రియములు వేధించుచున్నవని చెప్పినందువలన కేవలము శాస్త్రపరిజ్ఞానము మాత్రము చాలదనియు, అనుభవజ్ఞానము కూడ నుండవలెననియు స్ఫురించుచున్నది.

ఇంతవఱకు శత్రువుయొక్క బలమెట్టిదో సాధకునకు సరియైన అంచనా లేనందువలన ఒకింత మందప్రయత్నము చేయుచు వచ్చియుండవచ్చును. కాని ఇపుడు భగవానుడీ శ్లోకమున శత్రువుయొక్క బలిమియెట్టిదో విశ్పష్టముగ ప్రకటించెను. గావున ఇకమీదట ముముక్షువు దానికి రెట్టింపుబలమును (దైవీసంపత్తిని) చేకూర్చుకొని ఆత్మానాత్మ సంగ్రామమున విజయమును జేపట్ట వలయును.

ప్ర:- ఇంద్రియములయొక్క శక్తి యెట్టిదో నిరూపింపుము?

ఉ:- అయ్యది మోక్షమార్గమున యత్నించుచున్న విద్వాంసుని మనస్సునుగూడ బలాత్కారముగ లాగి విషయములవైపునకు బడద్రోయుచున్నది.

అ॥ కాబట్టి ముముక్షు వేమి చేయవలెనో తెలుపుచున్నాడు -

61. తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః
వశే హి యస్యేన్ద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

టీక:– తాని = ఆ యింద్రియములను, సర్వాణి = అన్నిటిని, సంయమ్య = చక్కగావశపఱచుకొని, యుక్తః = సమాధిస్థితి (మనఃస్థిరత్వము) గలవాఁడగను, మత్పరః = నాయందా సక్తమైన చిత్తముగలవాడుగను, ఆసీత = ఉండవలెను, హి = ఏలననగా, యస్య = ఎవనియొక్క, ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములు, వశే = స్వాధీనమందు (వర్తన్తే = ఉన్నవో), తస్య = ఆతనియొక్క, ప్రజ్ఞా = జ్ఞానము, ప్రతిష్ఠితా = సుస్థిరమైనది (భవతి = అగుచున్నది).

తా:– (బలవత్తరములగు) అట్టి యింద్రియములన్నిటిని చక్కగా వశపఱచుకొని సాధకుడు మనఃస్థిరత్వము (సమాధి) గలవాడై నాయందే (ఆత్మయందే) ఆసక్తమైన మనస్సు గల్గియుండవలెను. ఏలననగా, ఎవని యింద్రియములు స్వాధీనమునందుండునో, ఆతని జ్ఞానమే సుస్థిరమై వెలయగలదు.

వ్యాఖ్య:– 'సర్వాణి' అని చెప్పుటవలన, ఏ ఒక్క ఇంద్రియము నిగ్రహింపబడక మిగిలియున్నను అది ప్రమాద హేతువనియు, కాబట్టి అన్ని ఇంద్రియములను లెస్సగా వశపఱచుకొనవలయుననియు ఆదేశించడమైనది. కుండకు ఒక్క చిల్లియున్నను నీళ్లన్నియు కారిపోవునుగదా! ఏ ఒక్కకిటికీ తెరిచియున్నను దీప మారిపోవునుగదా! 'తదస్యహరతి ప్రజ్ఞాం వాయుర్నావ మివామ్భసి (2-67)' అని మున్ముందు భగవానుడే ఈ విషయమును స్పష్టపఱుపనున్నారు.

ఈ శ్లోకమున రెండు సాధనలు చెప్పబడినవి. (1) ఇంద్రియములన్నిటిని విషయములపైకి పోనీయక నిగ్రహించుట (2) మనస్సును భగవంతునియందు (ఆత్మయందు) సంలగ్నముచేయుట. అనగా దృశ్యమును నిరోధించుట, దృక్స్వరూపము నాశ్రయించుట రెండును అవసరమే. ఇందు మొదటిదియగు దృశ్యమును మాత్రము నిరోధించి ఊరకనున్నచో, అంత ప్రయోజనముండదు. ఏలననగా అట్టి దృశ్యరహితస్థితి గాఢనిద్ర (సుషుప్తి) లో మనుజునకు కలుగుచునే యున్నదికదా! కాబట్టి దానితోబాటు ఆత్మ యందు నిలుకడ,

ఆత్మధ్యానముకూడ నుండవలెను. అప్పు తొలగవలెను. సొంతముగ కొంత ద్రవ్యమును మిగుల్చుకొనవలెను. అపుడే జీవునకు శాంతి గల్గును. అట్లే విషయవిరక్తితోబాటు ఆత్మచింతనకూడ తప్పక నుండవలెనని ఈ శ్లోకము బోధించుచున్నది. వాసనాక్షయము, తత్త్వజ్ఞానము రెండును అవశ్యకములే యని సాధకుడు గుర్తెఱుంగవలెను ఒకవేళ రెండవదియగు ఆత్మధ్యానమును మాత్రమే స్వీకరించినచో, వశపడని ఇంద్రియములు చిత్తమును బహిర్ముఖములుగ నీడ్చివేయుప్రమాదము కలదు. కాబట్టి ఇంద్రియనిరోధము, ఆత్మచింతన రెండును అవసరములేయని శ్రీకృష్ణమూర్తి తెలుపుచున్నారు.

''యుక్తః'' – అనగా కూడుకొనినవాడు; దృశ్యముతో కూడుకొనక దృక్స్వరూపమగు ఆత్మతో కూడుకొనినవాడు – అనగా సమాధినిష్ఠయం దుండువాడు అని యర్థము.

''మత్పరః'' – (నాయందు ఆసక్తమైన చిత్తము కలవాడు) – శ్రీకృష్ణమూర్తి సాక్షాత్ పరమాత్మయే కనుక, 'నాయందు' అని తెలిపినపుడు 'ఆత్మయందు' అని మనము గ్రహించుకొనవెను. ద్వైతభావము కలవారు, సగుణారాధకులు శ్రీకృష్ణుని దివ్యమంగళమూర్తిపై మనస్సును సంలగ్నముచేయుదురు. క్రమముగవారు .కృష్ణుడు ఆత్మరూపమున తమ హృదయమందే కలడని యెఱింగి ద్వైతమునుండి అద్వైతమునకు, సగుణమునుండి నిర్గుణమునకు మారగలరు. గీత భక్తిమార్గావలంబులకు, జ్ఞానమార్గావలంబులకు, సర్వులకును ఉపయోగకరమై యున్నదనుటకు ఇట్టి పదములే తార్కాణము ('ఆత్మపరః' అని చెప్పక 'మత్పరః' అని యిట చెప్పబడినది).

ఈ శ్లోకమున మొదటిపాదము సాధనను, రెండవపాదము ఆ సాధనవలన కలుగు ఫలితమును తెలుపుచున్నవి. మొదటిపాదము ఇంద్రియములను నిగ్రహించి మనస్సును ఆత్మయందు స్థాపించవలసినదనియు, రెండవపాదము అట్లొనర్చిన వారికే ఆత్మజ్ఞానము, ఆత్మానుభూతి స్థిరముగ నుండగలదనియు బోధించుచున్నవి. ఇంద్రియనిగ్రహము లేనిచో ఆత్మయందు నిలుకడ కలుగదు. ఒకవేళ కలిగినను ఎక్కువసేపు నిలువదు. ఎంతయో కష్టపడి ఆత్మజ్ఞానము, ఆత్మస్థితి సంపాదించుకొనుచుండినను, ఇంద్రియములను విచ్చలవిడిగా విషయములపైకి పోనిచ్చుచుండినచో ఆ సంపాదించినశక్తి వ్యర్థమైపోగలదు. ఒకడు పైరులోనికి కష్టపడి నీళ్ళుతోడుచున్నను పొలములో అచటచట ఎలుకబొక్కలున్నచో, ఇక ఆ నీరు నిలుచునా? అట్లే ఆత్మజ్యోతి (జ్ఞానము) ఆరకుండ ఉండవలెననిన ఇంద్రియములను కిటికీలను, రంధ్రములను మూయవలసినదిగా (నిగ్రహింపవలసినదిగా) భగవాను డిచట ఆదేశించుచున్నాడు. అట్లు మూసినవానికే ప్రజ్ఞ, బుద్ధి (ఆత్మయందు) స్థిరముగ నెలకొనియుండునేకాని అన్యులకు కాదని స్పష్టముగా చెప్పివైచెను. కాబట్టి మోక్షప్రాప్తియందు, ఆత్మసాక్షాత్కారమందు ఇంద్రియనిగ్రహ మెట్టి కీలకస్థానమాక్రమించుచున్నదో, అది ముముక్షువుల కెంత అవశ్యకమో యోచించుకొనుడు.

ప్ర:– మోక్షప్రాప్తికి వలసిన సాధనము లెవ్వి?

ఉ:– (1) ఇంద్రియములన్నిటిని విషయములపైకి పోనీయక నిగ్రహించుట (2) మనస్సును ఆత్మయందు స్థాపించుట.

ప్ర:– ఎవని జ్ఞానము స్థిరముగ నుండగలదు?

ఉ:– సర్వేంద్రియ నిగ్రహము కలవానియొక్క జ్ఞానము స్థిరముగ నుండగలదు.

అ॥ విషయ చింతనమువలన కలుగు ఘోరప్రమాదమును రెండు శ్లోకములద్వారా వెల్లడించుచున్నాడు-

**62. ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః సఙ్గస్తేషూపజాయతే
సఙ్గాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే.**

**63. క్రోధాద్భవతి సమ్మోహః సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః
స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశా త్ప్రణశ్యతి.**

టీక:– ''విషయాన్'' = (శబ్దస్పర్శాది) విషయములందు, ధ్యాయతః = చింతించుచున్న, పుంసః = మనుజునకు, తేషు= ఆ విషయములందు, సఙ్గః= ఆసక్తి, ఉపజాయతే= కలుగుచున్నది, సఙ్గాత్= ఆసక్తివలన, కామః = కోరిక, సంజాయతే = పుట్టుచున్నది, కామాత్= (అట్టి) కోరికవలన, క్రోధః = కోపము, అభిజాయతే = పుట్టుచున్నది, క్రోధాత్= కోపమువలన, సమ్మోహః = అవివేకము (తన యొడలు తనకే తెలియని స్థితి), భవతి = కలుగుచున్నది, సమ్మోహాత్ = అవివేకమువలన, స్మృతివిభ్రమః = మఱపు (భవతి = కలుగుచున్నది), స్మృతిభ్రంశాత్ = మఱపువలన, బుద్ధినాశః = బుద్ధినాశము (భవతి = కలుగుచున్నది), బుద్ధినాశాత్ = బుద్ధినాశమువలన, ప్రణశ్యతి = నశించిపోవుచున్నాడు (పూర్తిగ చెడినవాడగుచున్నాడు).

వ్యాఖ్య:– (దృశ్య) విషయచింతన ఎంతటి అనర్థమునకు దారితీయునో ఈ రెండు శ్లోకములందును విశదీకరింపబడినది. శత్రువు మిత్రునివలె నటించి మెల్లగా లోన ప్రవేశించును. మొదట కొద్దిచోటుమాత్రము అర్థించి క్రమక్రమముగా వామనమూర్తివలె విస్తరించి విస్తరించి తుదకు తనకు చోటిచ్చినవానినే హతమార్చును.

"Give me room to sit down and i can make room to lie down" 'నాకు కూర్చొనుటకు మాత్రము చోటిచ్చినచాలును, పండుకొనుటకు చోటు నేనే చేసికొనగలను' - అని మనస్సు అనునట (ఆంగ్లసామెత). విషయభావన స్వల్పముగ మనస్సున ప్రవేశించినచో అదియే పెరిగి పెరిగి మనుజుని అధోగతికి త్రోసివేయును.

'ఈస్టిండియాకంపెనీ' వారు (ఆంగ్లేయులు) మొట్టమొదట భారతదేశమునకు వ్యాపారరీత్యా వచ్చి కొద్దిస్థలమును అర్థించి తీసికొనిరి. కాని కొంతకాలమునకు వారు బలపడి తమకు నేలయిచ్చిన భారతీయులనే తుదకు అణగద్రొక్కివేసిరి. అట్లే విషయ సంకల్పమున్ను.

మొదట మనుజునకు ఏ సంకల్పమున్ను ఉండదు. నెమ్మదిగా ఏదియో యొక దృశ్యవస్తువునుగూర్చి అతడు చింతింపమొదలిడును. అపుడు దానితో మనస్సునకు ఒకవిధమైన సంబంధము (Attachment) ఏర్పడును. ఆ సంబంధమే ముదిరి ఆ వస్తువును అనుభవింపవలెనను కోరికగా పరిణమించును. దానినే కామ మందురు. అది చాల చెడ్డది. 'మహాపాప్మా' (చాల పాపిష్టిది) అని భగవానుడు దానిని మున్ముందు వర్ణించి చెప్పుదురు. ఇంటిలో పాముగాని, దొంగగాని జొరబడినచో ఎంత అపకారమును చేయుదురో హృదయములో కామము జొరబడినపుడును అంత కీడొనర్చును. కావున ఇంటినుండి సర్పమును, దొంగను బయటికి తరిమివేయులాగున ఈ కామపిశాచమును గూడ హృదయమున ప్రవేశించిన తత్‌క్షణమే బయటకు సాగనంపవలెను. (లేక అసలు ప్రవేశింపనీయకనే యుండినచో ఇంకను మంచిది). మొలకగా నున్నపుడే దానిని త్రుంచివేయవలెను. అట్లు చేయకున్న అది తన స్నేహితులను, చుట్టములను (క్రోధాదులను) వెంటనే పిలుచుకొనివచ్చి, తన పక్షమును బలపఱచుకొని జీవుని యధోగతికి త్రోసివేయును. ఆ ఘట్టమంతయును నిచట గీతాచార్యులచే బహు సుందరముగ చిత్రింపబడినది. ఇది సాధకులకు అతిముఖ్యమైనది. ఏలననిన మనుజునకు

శత్రువులెవరో, వారెట్లు లోనికి ప్రవేశించుదురో, ఎట్లు బలపడుదురో, జీవుని యెట్లు కూలద్రోయుదురో, వారిని జయించుట ఎట్లో, ఆవిషయములన్నియు కూలంకషముగ నిచట చర్చింపబడినవి.

కామమనునది హృదయమున ప్రవేశించినవెంటనే క్రోధమునుగూడ రంగస్థలమునకు ఈడ్చును. ఈ కామ క్రోధము లిరువురును పరమమిత్రులు. ఒకరిని విడిచి మఱొకరు ఉండజాలనంతటి సన్నిహితత్వము వీరియందు కలదు. కోరిక గలిగినపుడు దానిననుభవించుటలో అడ్డుపెట్టినవారిపై క్రోధము జనించును. క్రోధము కల్లువంటిది. అది కలిగినపుడు మనుజుడు ఒడలు మఱచిపోవును. కండ్లెఱ్ఱబడును. చిత్తము వికలత్వము నొందును. యుక్తయుక్తములను మఱచును. ఆవేశపూరితుడై దయ్యముపట్టిన చందమున ప్రవర్తించును. కనుకనే క్రోధమువలన సమ్మోహము (మైమఱుపు) జనించునని యిచట చెప్పబడినది. అట్టి సమ్మోహముచే జ్ఞాపకశక్తి (స్మృతి) నశించును. దానిచే బుద్ధి చెడును. బుద్ధిచెడగనే మనుజుడు మహాపతనము నొందిపోవును. కాబట్టి విజ్ఞుడగువాడు ఇంద్రియములను విషయములపైకి పోనీయక, మనస్సును విషయములనుగూర్చి చింతింపనీయక కడు జాగరూకుడై యుండవలెనని భగవాను డిచట హెచ్చరిక చేయుచున్నాడు.

''ధ్యాయతో విషయాన్'' - అను నిచ్చోట ఒక విశేషము కలదు. అదియేదియనిన - ధ్యానమనునది ఒక క్రొత్తవిషయముకాదు. అది ప్రాపంచిక జనులందఱికిని అభ్యస్తమైనదే. కాని వారు (దృశ్య) విషయములను ధ్యానించుచున్నారు. భగవంతుని ధ్యానించుటలేదు. ఇంతియే భేదము. కాబట్టి ఇప్పుడు దైవధ్యానమును నేర్చుకొనవలసియుండినచో, ఏ యేకాగ్రత, ఏ ఆసక్తి పూర్వము విషయభోగములం దుండియున్నదో దానిని దైవమువైపునకు త్రిప్పిన చాలును. క్రొత్తగ చేయవలసిన దేమియునులేదు. అత్తఱి మోక్షము కరతలామలకమగును. ప్రహ్లాదు డిట్టి వరమునే నారాయణుని కోరియుండెను★. కావున విషయధ్యానమును వదలి దైవధ్యానమును స్వీకరింపవలెను. మోహము అని చెప్పక సమ్మోహము అని చెప్పుటవలనను, భ్రమ అని చెప్పక విభ్రమయని చెప్పుటవలనను, నశ్యతి అని చెప్పక ప్రణశ్యతి అని చెప్పుటవలనను ఆ యా వస్తువులయొక్క, క్రియలయొక్క ఆధిక్యత వెల్లడించినట్లైనది.

ప్ర:- జీవుని వినాశమునకు హేతువేది?

ఉ:- (దృశ్య) విషయచింతన

ప్ర:- అది యే ప్రకారముగ జీవుని బడద్రోయును.

ఉ:- విషయచింతనచే విషయసంగమేర్పడును. దానిచే కామము, కామముచే క్రోధము, క్రోధముచే సమ్మోహము, సమ్మోహముచే విస్మృతి, విస్మృతిచే బుద్ధినాశము, బుద్ధినాశముచే అధోగతిప్రాప్తి క్రమముగ సంభవించుచున్నవి.

అ॥ ఇంద్రియమనంబులను స్వాధీనపఱచుకొనిన స్థితప్రజ్ఞుడు ప్రపంచమున ఎట్లు మెలగునో ఎట్టి ఫలితమును బొందునో వచించుచున్నారు -

---

★ యా ప్రీతిరవివేకానాం విషయేష్వనపాయినీ
త్వామనుస్మరతస్సా మే హృదయాన్మాపసర్పతు. (భాగవతము)

''అవివేకులకు విషయములం దెంతటి తీవ్రమగు ఆసక్తి కలదో, అట్టి ఆసక్తి నిన్ను స్మరించు నాయొక్క హృదయమునుండి తొలగకుండునట్లు చేయుము.''

64. రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయానిన్ద్రియైశ్చరన్ ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధిగచ్ఛతి.

టీక:– తు = కాని, విధేయాత్మా = స్వాధీనమైన మనస్సుగలవాడు, రాగద్వేష వియుక్తైః = రాగద్వేషములు లేనివియు, ఆత్మవశ్యైః = తన స్వాధీనమునందున్నవియు (నగు), ఇన్ద్రియైః = ఇంద్రియములచేత, విషయాన్ = (శరీర ధారణోపయోగములగు అన్నపానాది) విషయములను, చరన్ = అనుభవించుచున్నవాడైనను, ప్రసాదమ్ = మనోనిర్మలత్వమును (మనశ్శాంతిని), అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– కాని, స్వాధీనమైన మనస్సుకలవాడు, రాగద్వేషరహితములును, తనకు అధీనములై యున్నవియునగు ఇంద్రియములచే (దేహయాత్రోపయుక్తములగు) అన్న పానాది విషయములను అనుభవించుచున్నవాడైనను మనోనిర్మలత్వమును (మనశ్శాంతిని) బొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– మనోనిర్మలత్వమును, తత్ఫలితముగ మనశ్శాంతిని ఎవరు పొందగలరో ఈ శ్లోకమునందు నిరూపించబడినది. రాగద్వేషములు లేనివాడును, ఇంద్రియమనంబులు స్వాధీనమునందున్నవాడును మనోనిర్మలత్వమును, మనశ్శాంతిని తప్పక పొందగలడని యిట వచింపబడినది. అట్టివాడు దేహసంరక్షణార్థము అన్నపానాది విషయములననుభవించినను అతని మనోనిర్మలత్వమునకు, శాంతికి ఏ విధమైన భంగమున్ను వాటిల్లదు. విషపుకోరలు పెరికివేయబడిన సర్పమువలన హానిలేనట్లు, రాగద్వేషములు ఉడిగిన ఇంద్రియములతోను, మనస్సుతోను ప్రపంచమున వ్యవహరించినను వానివలన ఏ హానియు గలుగబోదు. చెప్పినట్లు విను మంచి గుఱ్ఱములు కల రథము గమ్యస్థానమునకు నిరాటంకముగ బోవునట్లును, వానివలన రథికునకు పరమశాంతి గలుగునట్లును, స్వాధీనపడిన ఇంద్రియమనంబులుగల మనుజునకు శరీరయాత్రావ్యవహారమందును చిత్తశాంతికి లోటుండదు.

''ఆత్మవశ్యైః, విధేయాత్మా'' – అను రెండుపదములు ప్రయోగించినందువలన, ఇంద్రియములు, మనస్సు తనకు విధేయములుగా నుండవలెనేకాని తాను వానికి దాసుడు కాగూడదని స్పష్టమగుచున్నది. ప్రపంచములో అనేకులు తమ ఇంద్రియమనంబులకు దాసానుదాసులై పరతంత్రులుగ వర్తించుచున్నారు. అట్టివారికి చిత్తశాంతి యెన్నటికిని లభించదు. ఎటువంటి ధనవంతుడైనను, బలవంతుడైనను, విద్యావంతుడైనను, తన ఇంద్రియమనంబులు తనకు విధేయములుగా లేనిచో శాంతిని నోచుకొనలేడు. కనుకనే భగవాను డిచట శాంతికి, నిర్మలత్వమునకు చక్కని మార్గమును బోధించుచు ఇంద్రియాదులు వశమందున్నవాడే వానిననుభవింపగలడని ఘంటాపథముగ చెప్పివైచిరి. కావున తన ఇంద్రియమనంబులకు తాను దాసుడుకాక, అవి ఆడించినట్లు ఆడక, పారతంత్ర్యమును పారద్రోలి, వివేకవైరాగ్యదులచేతను, భగవద్భక్తిచేతను వానిని వశీకరించుకొని పరమశాంతిని, ఆనందమును బొందవలయును.

ప్ర:– శాంతిని, నిర్మలత్వమును ఎవడు పొందగలడు?

ఉ:– (1) రాగద్వేషములు లేనివాడు (2) ఇంద్రియమనంబులను స్వాధీనపఱచుకొనినవాడు పొందగలడు.

65. ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి[1].

1. పర్యవతిష్ఠతే = పాఠాన్తరము

టీక:– ప్రసాదే = మనోనైర్మల్యము (చిత్తశాంతి) కలుగగా, అస్య = ఇతనికి, సర్వ దుఃఖానామ్ = సమస్తదుఃఖములయొుక్కయు, హానిః = వినాశము, ఉపజాయతే = కలుగుచున్నది, ప్రసన్న చేతసః = నిర్మలమనస్సు గలవానికి, బుద్ధిః= బుద్ధి, ఆశు = శీఘ్రముగ, పర్యవతిష్ఠతి హి= (పరమాత్మయందు) స్థిరముగ నిలుచునుగదా!

తా:– మనోనిర్మలత్వము కలుగగా దానివలన మనుజునకు సమస్తదుఃఖములున్ను ఉపశమించిపోవు చున్నవి. నిర్మలమనస్కునకు బుద్ధి శీఘ్రముగ (పరమాత్మయందు) స్థిరత్వమును జెందుచున్నది.

వ్యాఖ్య:– ప్రతిజీవియు దుఃఖరాహిత్యము, ఆనందప్రాప్తి యను నీ రెండిటిని కోరుచున్నాడు. అవి యెట్లు లభించగలవు? దానికి సమాధాన మీ శ్లోకమున భగవానుడు తెలియజేయుచున్నారు. మనస్సు యొక్క నిర్మలత్వముచేతనే జీవున కవి రెండును సిద్ధించుచున్నవి. చిత్తమెపుడు భోగవాసనలులేక నిర్మలముగనుండునో అపుడు జీవితలక్ష్యము సిద్ధించినదేయగును. ఏలననగా, నిర్మల దర్పణము (అద్దము) నందు వస్తువు చక్కగ ప్రతిబింబించునట్లు, శుద్ధాంతఃకరణమున, శాంతచిత్తమున అధిష్ఠానమగు ఆత్మ దేదీప్యమానముగ ప్రకాశించును.

'మోక్షో హి చేతో విమలం సమ్యగ్జ్ఞాన విబోధితమ్' (వసిష్ఠగీత) ఉత్తమజ్ఞానవిచారణచే నేర్పడిన నిర్మలచిత్తమే మోక్షమని శ్రీ వసిష్ఠమునీంద్రులు పలికియున్నారు. పతంజలిమహర్షియు అట్టిభావమునే వ్యక్తీకరించియున్నారు. ★కావున మోక్షమును గోరువారందఱున్ను తమ చిత్తమందలి విషయవాసనాది మాలిన్యమును కడిగివైచి అద్దానిని నిర్మలముగ నొనర్పవలయును. అట్లు చేయుటవలన రెండు మహత్తర ఫలితములు చేకూరునని భగవానుడు నుడువుచున్నారు. అవి యేవియనిన–

(1) సమస్త దుఃఖములు నశించుట. (2) బుద్ధి శీఘ్రముగ ఆత్మయందు స్థిరత్వము నొందుట.

మొదటిది దుఃఖరాహిత్యము. రెండవది ఆనందప్రాప్తి. ఆ రెండును మనోనిర్మలత్వము వలన సిద్ధించుచున్నవి. 'సర్వదుఃఖానాం' అని చెప్పుటవలన ఏ ఒకటి రెండు దుఃఖములో నశించుట కాదనియు, ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆధిదైవికాది సమస్తదుఃఖములు దానివలన నుపశమించుననియు స్పష్టము చేయబడినది. ఆహా! ఎట్టి అమోఘఫలితములు! దుఃఖములలోబడి క్రుగ్గుచు, తాపత్రయములచే దహింపబడుచు, ఒక్క క్షణకాలమైనను సుఖమును, శాంతిని బొందుటకు నోచుకొనలేని జనులకు ఇంతకు మించిన ఫలితమేమి కావలయును? కావున అట్టి ఫలితమునకై చిత్తశుద్ధిని సంపాదించవలసినదిగా భగవానుడు కరుణతో బోధించుచున్నారు. అది లేకున్న ఎన్ని జన్మలకైనను ఈ సంసారయాతన శమించనేరదు.

ఇక చిత్తనైర్మల్యముచే గలుగు రెండవ ఫలితము ఆనందప్రాప్తి. 'బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి' – చిత్త మెపుడు స్థిరత్వమొందగల్గునో, ఇక జీవుని యానందమునకు మేరయుండునా? చతుర్ముఖానందముకూడ ఏ యాత్మానందసాగరమున ఒకానొక బిందువే అయియున్నదో అట్టిదానియందు బుద్ధి మిళితమైనచో, స్థిరతనుజెందినచో ఇక జీవితాశయము సిద్ధించినట్లే యగును. కాబట్టి దుఃఖరాహిత్య, ఆనందప్రాప్తులను ఈ మహోన్నతఫలితద్వయమును చేకూర్చగల్గు మనోనైర్మల్యమును ప్రయత్నపూర్వకముగ జీవుడు సాధించవలయునని ఈ శ్లోకముయొక్క తాత్పర్యమైయున్నది.

★ సత్త్వపురుషయోః శుద్ధిసామ్యే కైవల్యమ్ (ప.యోగ. సూత్రములు 111-55)
చిత్తము ఆత్మతో సమానముగ నిర్మలత్వ మెపుడు పొందునో, అట్టిస్థితియే కైవల్యము (మోక్షము)

ప్ర:- సమస్తదుఃఖములు శమించుటకు ఉపాయమేమి?

ఉ:- మనస్సును నిర్మలముగ నొనర్చుటయే.

ప్ర:- ఎవని బుద్ధి ఆత్మయందు నిలుకడనుబొందును?

ఉ:- నిర్మలచిత్తముగలవాని బుద్ధి.

ప్ర:- మనోనిర్మలత్వమువలన కలుగు ఫలితము లేవి?

ఉ:- (1) సమస్త దుఃఖములు నశించుట (2) బుద్ధిశీఘ్రముగ ఆత్మయందు నిలుకడనుబొందుట (తద్ద్వారా ఆనందప్రాప్తి సంభవించుట).

అ|| ఇక ఇంద్రియమనంబులను స్వాధీనపఱచుకొనని వారియొక్క దుఃస్థితిని రెండు శ్లోకముల ద్వారా తెలియజెప్పు చున్నాడు.

66. నాస్తి బుద్ధిరయుక్తస్య న చాయుక్తస్య భావనా
న చాభావయతః శాన్తిరశాన్తస్య కుతః సుఖమ్.

టీక:- అయుక్తస్య = ఇంద్రియనిగ్రహము లేనివానికి (ఇంద్రియములను, మనస్సును అరికట్టలేని వానికి), బుద్ధిః = వివేకబుద్ధి, నాస్తి = కలుగదు, అయుక్తస్య = ఇంద్రియనిగ్రహములేనివానికి, భావనాచ = ఆత్మచింతనయు, న = కలుగనేరదు, అభావయతః = ఆత్మచింతనలేనివానికి, శాంతిః చ = శాంతియు, న = కలుగదు, అశాన్తస్య = శాంతిలేనివానికి, సుఖమ్ = సుఖము, కుతః = ఎక్కడిది?

తా:- ఇంద్రియనిగ్రహము, మనస్సంయమము లేనివానికి వివేకబుద్ధి కలుగదు. ఆత్మచింతనయు సంభవింపనేరదు. ఆత్మచింతన లేనివానికి శాంతి లభించదు. శాంతి లేనివానికిక సుఖమెచట?

వ్యాఖ్య:- ప్రతిజీవియు పూర్ణసుఖము నభిలషించుచున్నాడు. ఆ సుఖ మెచటగలదు? అది యెట్లు లభించును? దృశ్యపదార్థములందు, విషయభోగములందు లభించుసుఖము వాస్తవ సుఖము కాదు. అది ప్రతిబింబసుఖము, క్షణికసుఖము, దుఃఖమిశ్రితసుఖము. అవిచ్ఛిన్న పరిపూర్ణ నిరతిశయసుఖము కలుగవలెనన్న చిత్తమునందు శాంతి యేర్పడవలెను. అశాంతమానసము సుఖమును నోచుకొనలేదు. అయితే అట్టి శాంతి ఏ విధముగ లభ్యమగును? నశ్వర ప్రాపంచిక పదార్థములను చింతించుటవలన కలుగదు. ఒకవేళ ఒకింతకలిగినను అది నిలువదు. శాశ్వతమగు ఆత్మనుగూర్చి, దైవమునుగూర్చి చింతించుటవలన, ధ్యానించుటవలననే చిత్తమున శాంతినెలకొనును. కాని ఆ యాత్మచింతన అశుద్ధమనస్సుగలవారియందు లవలేశమైనను జనింపనేరదు. బుద్ధి శుద్ధముగానున్నపుడే (మనోనైర్మల్యస్థితియందే) ఆత్మచింతన, వివేకము ఉదయించును. అయితే ఆ బుద్ధియొక్క శుద్ధత్వము దేనివలన కలుగును? చిత్తము విషయములందు ప్రవర్తింపక దృశ్యవాసనలు లేకయున్నపుడు మాత్రమే బుద్ధి నిర్మలముగనుండును. ఇంద్రియనిగ్రహమువలననే, మనస్సంయమమువలననే బుద్ధి పరిశుద్ధమగును. ఈ ప్రకారముగ బ్రహ్మానందమునకు, నిత్యనిరతిశయసుఖమునకు హేతువు ఇంద్రియనిగ్రహమేయని తెలుచున్నది.

సుఖమును గోరుదువా - శాంతిని బడయుము.

శాంతిని కోరుదువా - ఆత్మ చింతన చేయుము.

ఆత్మచింతన కోరుదువా - నిర్మలబుద్ధి గలిగి యుండుము.

నిర్మలబుద్ధిని కోరుదువా - ఇంద్రియనిగ్రహము జేబట్టుము.

– అని ఈ శ్లోకమున భగవానుడు విశదీకరించుచు సుఖమునకు కీలకమంతయు ఇంద్రియనిగ్రహమునందే కలదని వాక్రుచ్చిరి. కాబట్టి జీవితలక్ష్యమగు పరమసుఖమును సాధించుటయందు కీలకస్థాన మాక్రమించుకొనియున్న ఆ ఇంద్రియనిగ్రహమును ప్రతి వారున్ను తప్పక అభ్యసించవలయును.

1. ప్ర:– సుఖము దేనివలన కలుగును?

ఉ:– శాంతిచే.

2. ప్ర:– శాంతి దేనివలన లభించును?

ఉ:– ఆత్మచింతనచే.

3. ప్ర :– ఆత్మచింతన దేనివలన కలుగును?

ఉ:– నిర్మలబుద్ధిచే.

4. ప్ర:– నిర్మలబుద్ధి దేనివలన కలుగును?

ఉ:– ఇంద్రియనిగ్రహమువలన, మనస్సంయమమువలన, విషయవిరక్తి వలన.

67. ఇన్ద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయతే
తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయుర్నావమివామ్భసి.

టీక:– చరతాం ఇన్ద్రియాణామ్ = విషయములందు ప్రవర్తించుచున్న ఇంద్రియములలో, యత్ = ఏ యింద్రియమును, మనః = మనస్సు, అనువిధీయతే = అనుసరించిపోవుచున్నదో, తత్ = ఆ యింద్రియము, అస్య = దీనియొక్క, ప్రజ్ఞామ్ = వివేకమును, అంభసి = నీటియందు, నావమ్ = ఓడను, వాయురివ = (ప్రతికూల) వాయువువలె, హరతి హి = ఈడ్చుకొనిపోవుచున్నదిగదా!

తా:– విషయములందు ప్రవర్తించుచున్న ఇంద్రియములలో నెద్దానిని మనస్సు అనుసరించి పోవునో, అయ్యది మనుజునియొక్క వివేకమును – జలమందు ఓడను ప్రతికూలవాయువు పెడదారికి లాగుకొనిపోవునట్లు – హరించివేయుచున్నది.

(యత్ మనః అనువిధీయతే తత్ = ఏ మనస్సు అనుసరించిపోవుచున్నదో ఆ మనస్సు = అనియు అర్థము చెప్పవచ్చును.)

వ్యాఖ్య:– సాధకుడు ఇంద్రియార్థములగు శబ్దస్పర్శాదులందు విరక్తి గలిగి యుండ వలెను. అట్లుకాక ఇంద్రియములు విచ్చలవిడిగ విషయారణ్యములందు సంచరించుచుండినచో, దానివలన కలుగు ముప్పు,

ప్రమాదము ఇచట వర్ణింపబడినది. విషయములందు సంచరించు ఇంద్రియములలో ఏ యింద్రియమును మనస్సు అనుసరించి వర్తించునో లేక ప్రేరణచేయునో ఆ యింద్రియము వానిని సంసారకూపమున పడద్రోయును; వానికొంప గూల్చును. ఈ సందర్భమును పోషించుట కిచట నొక చక్కని యుపమానము చెప్పబడినది. ఏ ప్రకారము సముద్రమున ప్రతికూలవాయువు. లేక తుపానుగాలి ఓడను అపమార్గమునకు ఈడ్చి వేయునో, లేక సముద్రమునందు కూలద్రోయునో, ఆ ప్రకారమే మనస్సు వెన్నంటు ఇంద్రియము మనుజుని దైవమార్గమునుండి తప్పించి సంసారమార్గమున కూలద్రోయుచున్నది. ఒక్క యింద్రియమే యింత అనర్థమును తెచ్చిపెట్టుచుండ నిక సర్వేంద్రియములను మనస్సు అనుసరించిపోవుచో సంఘటిల్లు వినాశ మెంతయో వేఱుగ జెప్పవలెనా?

కావున మనస్సును చక్కగ వివేకవంతముగ జేసి దానిని యింద్రియములవెంటబరువిడకుండులాగున చూడవలెను. మఱియు ఇంద్రియములను మనస్సు అదుపులోనుంచి విషయములయందు ప్రవర్తించకుండ నిరోధించుచు వానిని తన స్వాధీనమందుంచు కొనవలెను. అట్లుకాక, వానితోబాటు మనస్సుకూడ విషయములపైకి పోయినచో, ఆ యింద్రియములు మనుజునిప్రజ్ఞను, వివేకమును బూడిదపాలు చేయునని యిట చెప్పబడినది. కాబట్టి సాధకుడు తాను సంపాదించిన ఒకింత వివేకము, ఆత్మ జ్ఞానము సురక్షితముగ నుండవలెననిన, ఇంద్రియద్వారములను మూసివేసి (నిగ్రహించి), విషయవాయువు అందుండి తోలకుండచూడవలెను. ఈరహస్యమే ఈ శ్లోకమునందు వెల్లడింపబడినది. అనేకమంది సాధకులు ఎంతయో ప్రయత్నముచే ఒకింత ఆత్మజ్ఞానము, ప్రజ్ఞ, వివేకము సంపాదించియు, అజాగ్రతచే ఇంద్రియములను విషయములపైకి వదలుటచే, లేక, వైరాగ్యము సన్నగిలుటచే తమ యాప్రజ్ఞనంతను వమ్ము చేసికొనుచుండుట కానంబడుచున్నది. అట్టివారికి హెచ్చరికరూపమున నుండుట కొఱకై ఈ ప్రకారములగు బోధలను భగవాను డిచట గావించుచున్నారు. కావున నిట్టి బోధల నాలకించి సాధకులు తమ యనుష్ఠానవిషయమున కడు జాగరూకులై వర్తించవలయును.

ప్ర:- ఇంద్రియములు, మనస్సు విషయములందు సంచరించినచో కలుగు హానియేమి?

ఉ:- అట్లు విషయములందు ప్రీతి గల్గియున్న ఇంద్రియములు, మనస్సు మనుజుని (ప్రజ్ఞను) వివేకమును, దైవభక్తిని నశింపజేసివైచును.

అ॥ కాబట్టి ఇంద్రియనిగ్రహము కలవానియొక్క ప్రజ్ఞయే స్థిరముగ నుండగల్గునని వచించుచున్నాడు.

68. తస్మాద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

టీక:- మహాబాహో ! = గొప్పబాహువులుగల ఓ అర్జునా!, తస్మాత్ = అందువలన, యస్య = ఎవనియొక్క, ఇన్ద్రియాణి = ఇన్ద్రియములు, ఇన్ద్రియార్థేభ్యః = విషయములనుండి, సర్వశః = సర్వవిధములచేత (సంపూర్ణముగ), నిగృహీతాని= నిగ్రహింపబడినవో, తస్య = అతని యొక్క, ప్రజ్ఞా = జ్ఞానము (వివేకము), ప్రతిష్ఠితా = మిగుల స్థిరమైనది యగుచున్నది.

తా:- కాబట్టి ఓ అర్జునా! ఎవడు తన యింద్రియములను విషయములపైకి పోనీయక సర్వవిధముల అరికట్టుచున్నాడో, ఆతని జ్ఞానమే మిగుల స్థిరమైయుండును.

వ్యాఖ్య:- ''సర్వశః'' - అని చెప్పుటవలన ఇంద్రియములను ఒకింత నిగ్రహించుట చాలదనియు, సంపూర్ణముగ నిగ్రహింపవలయుననియు, సర్వవిధముల ప్రయత్నము చేసి ఎట్లైన వానిని లొంగదీసికొనవలయుననియు స్పష్టమగుచున్నది.

ఇంద్రియార్థములగు శబ్దస్పర్శాది విషయములపైకి పోనీయక ఎవడు తన ఇంద్రియములను సంపూర్ణముగ నిగ్రహించునో, అట్టివాని వివేకమే స్థిరముగ నుండుననియు, అట్టివాని బుద్ధియే ఆత్మయందు స్థిరత్వమునుబొందుననియు భగవాను డిచట తెలుపు చున్నారు. ఈ ప్రకారముగ పదేపదే నొక్కి చెప్పుటవలన మోక్షమార్గమున ఇంద్రియనిగ్రహమున కెట్టి ప్రముఖస్థానముకలదో తేటతెల్లమగుచున్నది. 'మాకు దుఃఖము పోవలెను. సంసారబాధలు శమించవలెను, మోక్షము కలుగవలెను' అని జనులు పలుకుచున్నారేకాని, దాని కత్యవసరమైన సాధనలనుమాత్రము చేయుటలేదు. కావున దుఃఖరాహిత్యమును గోరువారు భగవానుడు తెలిపిన ఈ ఇంద్రియనిగ్రహాది సాధనలను తప్పక అవలంబించవలెను.

ప్ర:- ఎవనియొక్క ప్రజ్ఞ (వివేకము) సుస్థిరమైయుండగలదు?

ఉ:- ఇంద్రియములను సంపూర్ణముగ నిగ్రహించువానియొక్క ప్రజ్ఞ సుస్థిరమైయుండగలదు.

అ॥ సామాన్య జనుల ప్రవృత్తికిని సంయమశీలురైన యోగులయొక్క ప్రవృత్తికిని భేదములు జూపుచున్నాడు -

69. యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః.

టీక:- సర్వభూతానామ్ = సమస్తప్రాణులకును, యా = ఏది, నిశా = రాత్రియో, తస్యామ్ = దానియందు, సంయమీ = ఇంద్రియనిగ్రహముగల యోగి, జాగర్తి = మేలుకొనియుండును, యస్యామ్ = దేనియందు, భూతాని= ప్రాణులు, జాగ్రతి= మేలుకొనియుండునో, సా= అది, పశ్యతః= పరమార్థతత్త్వమును దర్శించుచున్న, మునేః = (ఆత్మ) మననశీలునకు, నిశా = రాత్రి (భవతి = యగుచున్నది).

తా:- సమస్త ప్రాణులకును (సామాన్యజనులకు) ఏది (పరమార్థతత్త్వము) రాత్రియై (దృష్టికి గోచరముకాక) యున్నదో, దానియందు ఇంద్రియనిగ్రహపరుడగు యోగి మేలుకొనియుండును (ఆత్మావలోకనము జేయుచుండును). దేనియందు (ఏ శబ్దాది విషయములందు) ప్రాణులు మేలుకొనియున్నారో (ఆసక్తితో ప్రవర్తించుచున్నారో) అది (విషయజాలము) పరమార్థతత్త్వమును దర్శించు మునీంద్రునకు రాత్రిగా నుండును (దృష్టిగోచరముకాక యుండును).

వ్యాఖ్య:- ఈ శ్లోకము ఆలంకారిక భాషలో చెప్పబడినది. ''అజ్ఞానులకు ఏది రాత్రియో అది జ్ఞానులకు పగలు, జ్ఞానుల కేది రాత్రియో అది అజ్ఞానులకు పగలు.'' అని యిట తెలుపబడినది. దీనిని గూర్చిన వివరణ:- ఆత్మ, దైవము, ఇంద్రియనిగ్రహము మున్నగు పరమార్థవిషయములు అజ్ఞానుల కేమియును తెలియవు. తెలిసికొనవలెనను కుతూహలమున్ను వారికుండదు. అవియేవియు వారి దృష్టికి గోచరింపవు. అవి వారికి లేనట్లే యగును. కావున అవి వారికి రాత్రివంటివని చెప్పబడినవి.

ఆ పరమార్థవిషయములందు వారు అజాగరూకులైయుందురు. నిదురపోవుచుందురు. నిర్లక్ష్యముగ

ప్రవర్తించుదురు. కాని సంయమశీలురైన జ్ఞానులయొక్క వర్తనము దీనికి కేవలము విరుద్ధముగ నుండును. ఏలయననిన, వారు నిరంతరము దైవచింతన, ఆత్మానుభూతిగలిగి యుందురు. ఆత్మవిషమై సదా జాగరూకులైయుందురు. దైవస్మరణను ఒక్కక్షణమైనను విస్మరింపరు. బ్రహ్మానుభూతియందు మేలుకొని యుందురు. కావున అజ్ఞానులు నిదురపోవుచుండు దైవవిషయమునజ్ఞానులు మేలుకొనియేయుందురు. వారి కేది రాత్రియో అదియే వీరికి పగలు.

మఱియు జ్ఞానులగు మహనీయులు ఇంద్రియనిగ్రపరులై, విషయభోగములందు విరక్తి గలిగి నామరూపాత్మకమగు ఈ దృశ్యప్రపంచమును మిథ్యగా దలంచుచు, ప్రాపంచిక విషయములం దాసక్తిలేక యుందురు. ఇంద్రియార్థములగు శబ్దస్పర్శాదు లందు విముఖత్వము గలిగియుందురు. అవి వారిదృష్టికే గోచరింపవు. కనుక ఈ విషయాదులన్నియు, భోగవిలాసములన్నియు వారికి రాత్రివంటివేయగును. వానియందు సంయమశీలురు నిదురబోవుచుందురు. కాని అవియే అజ్ఞానులకు మహాప్రీతికరములుగ నుండును. అహర్నిశములు వానియందే ప్రీతిగొనుచు, వానినే యనుభవించుచు కాలక్షేపము చేయుచుందురు. ఆ విషయభోగములందు, నామరూపవ్యవహారములందు వారు సదా జాగరూకులై యుందురు. కాబట్టి అవి వారికి పగలు వంటివి. ఏ ఇంద్రియవిషయములందు జ్ఞానులు నిదురించుచున్నారో, వానియం దజ్ఞానులు మేలుకొనియున్నారు. వారికేది రాత్రియో వీరికది పగలు.

రాత్రికాలమున సంచరించు జంతువు లనేకములు కలవు – పిల్లి, గబ్బిలము, గుడ్లగూబ, రాక్షసులు, క్రూరమృగములు మున్నగునవి. మనకు పగలు వానికి రాత్రి. వానికిరాత్రి మనకు పగలు. అజ్ఞాను లీనిశాచరుల కోవకు చెందినవారు. జ్ఞానులు దినచరుల వర్గమునకు జెందినవారు.

''సంయమీ'' – అని ప్రయోగించుటవలన ఇంద్రియనిగ్రహము పరిపూర్ణముగ గలవాడై ఆత్మవిషయమున మేలుకొనగలడనియు (జాగర్తి), అట్టి సంయమములేనివానికి దైవము (ఆత్మ) కానరాడనియు స్పష్టముగ బోధపడుచున్నది. ఇవ్విధముగ అధ్యాత్మక్షేత్రమున సంయమమున (ఇంద్రియనిగ్రహమున) కెట్టి మహోన్నతస్థానము కలదో యిట చక్కగ నిరూపింపబడినది.

''పశ్యతో మునేః'' – మునులు అనగా మననశీలు రనేకులుండవచ్చునుగాని ఆత్మదర్శనమునొందిన మును లరుదు. 'పశ్యతః' అని చెప్పినందువలన భగవంతుని (ఆత్మను) ప్రత్యక్షముగ చూడవచ్చుననియు, అనుభూతమొనర్చుకొనవచ్చుననియు నిట స్పష్టమగాచున్నది. అట్టి స్థితిని ప్రతివారున్ను పొందవలసియున్నది.

విషయభోగములను త్యజింపవలెననియు, ఇంద్రియనిగ్రహముగలిగి ఆత్మయందు సదా మేలుకొనియుండవలెననియు ఈ శ్లోకము బోధించుచున్నది.

ప్ర:– అజ్ఞానికి, జ్ఞానికి గల భేదమేమి?

ఉ:– అజ్ఞాని { దైవవిషయమున ప్రవర్తింపకుండును.
విషయభోగములందు సదాప్రవర్తించును.

జ్ఞాని { దైవవిషయమున సదాప్రవర్తించుచుండును.
విషయభోగములందు విరక్తి గలిగియుండును.

అ॥ శాంతిని యెవరు పొందగలరో రెండు శ్లోకముల ద్వారా చెప్పుచున్నాడు –

**70. ఆపూర్యమాణమచలప్రతిష్ఠమ్
సముద్రమాపః ప్రవిశన్తి యద్వత్
తద్వత్కామా యం ప్రవిశన్తి సర్వే
స శాన్తి మాప్నోతి న కామకామీ.**

టీక:– ఆపూర్యమాణమ్ = ఉదకములచే (నదీజలము మున్నగువానిచే) సంపూర్ణముగ నిండింపబడినదియు, అచలప్రతిష్ఠమ్ = స్థిరమైనయునికిగలదియు (హద్దుమీరనిదియు) నగు, సముద్రమ్ = సముద్రమును, ఆపః = (నది మొదలగువాని) జలములు, యద్వత్ = ఏ రీతిగా, ప్రవిశన్తి = ప్రవేశించుచున్నవో, తద్వత్ = ఆ రీతిగనే, సర్వేకామాః = భోగ్యవిషయములన్నియు, యమ్ = ఏ మనుజుని (బ్రహ్మనిష్ఠుని), ప్రవిశన్తి = ప్రవేశించుచున్నవో (ప్రవేశించి అణగిపోవుచున్నవో), సః = అట్టివాడు, శాన్తిమ్ = శాంతిని, అప్నోతి = పొందుచున్నాడు. కామకామీ = విషయాసక్తి కలవాడు, న (అప్నోతి) = పొందడు.

తా:– జలములచే సంపూర్ణముగ నిండింపబడినదియు, నిశ్చలమైనదియు నగు సముద్రమును నదీజలము మున్నగునవి యేప్రకారము ప్రవేశించుచున్నవో, ఆ ప్రకారమే భోగ్యవిషయములన్నియు ఏ బ్రహ్మనిష్ఠుని పొంది (అతనిని వికృతము చేయలేక) అణగిపోవుచున్నవో, ఆతడే శాంతిని పొందునుగాని విషయాసక్తి కలవాడుకాదు.

వ్యాఖ్య:– ''కామాః'' – అను పదమునకు 'కోరికలు' అను అర్థ మిచట చెప్పుట సమంజసముకాదు. ఏలననగా బ్రహ్మజ్ఞానికి, స్థితప్రజ్ఞునకు కోరికలెవ్వియు నుండవు. కావున 'కామ్యన్తే, ఇతి కామాః' అను వ్యుత్పత్త్యర్థమునుబట్టి కోరబడునట్టి 'భోగ్యవిషయములు' అని అర్థము చెప్పుట మంచిది.

శాంతిని యెవరు పొందగలరో ఈ శ్లోకమున నిరూపింపబడినది. కామమునకు దాసుడు, విషయాసక్తుడు, కోరికలను కోరుచుండువాడు శాంతి నెన్నటికిని పొందజాలడని ఇచట స్పష్టముగ చెప్పివేయబడినది. 'న కామకామీ' కోరికలను కోరనివాడు, విషయాసక్తి లేనివాడు, కామమును జయించినవాడు మాత్రమే శాంతిని బొందగల్గును. సందర్భమును వివరించుటకై ఇచట నొక దృష్టాంతము చెప్పబడినది.

జ్ఞానిని యొక సముద్రమునకు పోల్చి చెప్పబడెను. సముద్రము తనలోని యెంతయో జలము సూర్యతాపమున కావిరియై మేఘరూపముగ పరిణతిజెందుచున్నను ఒక్క అంగుళమైనను తగ్గదు. అట్లే అనేక నదులద్వారా, వర్షములద్వారా ఎంతయో జలము దానియందు వచ్చిపడుచున్నను లవలేశమైనను పెరుగదు. సమముగా నుండును. అట్లే జ్ఞానియగువాడు, స్థితప్రజ్ఞుడు తన యింద్రియములకు శబ్దాదివిషయము లనేకములు గోచరించినను, గోచరింపకున్నను నిర్వికారుడుగ నుండును. ఏమాత్రము చలింపడు. అతనికి విషయాసక్తి ఒకింతైనను లేకుండును. 'సర్వేకామాః' అని చెప్పుటవలన ఒక విషయముకాదు, అనేక భోగ్యవిషయములువచ్చి మీదపడినను, అవి అచటనే అణగిపోవును. వికారమును గలుగజేయవు. అనగా జ్ఞానియగువాడు ఒకవేళ దైవికముగ నిత్యవ్యవహారమున అనేక దృశ్యవిషయములమధ్య యుండుట తటస్థించినను, ఇంద్రియములద్వారా యతనికి శబ్దాదివిషయములు గోచరించినను ఏవికారమున్ను లేకుండునని భావము.

జ్ఞాతజ్ఞేయస్య మనసో నూనమేతద్ధి లక్షణమ్
న స్వదన్తే సమగ్రాణి భోగవృన్దాని యత్నునః. (వసిష్ఠగీత) అని శ్రీవసిష్ఠమునీంద్రులు పలికినట్లు ఆత్మజ్ఞానియొక్క గుఱుతు భోగములందాసక్తి లేకుండుటయేయగును. ఒకవేళ ఆసక్తియుండినచో ఆతడింకను జ్ఞానస్థితిని బొందలేదనియే తాత్పర్యము. సముద్రము మహాజలముచే పరిపూర్ణమైయుండునట్లు జ్ఞాని బ్రహ్మానందముచే పరిపూర్ణుడైయుండును. మఱియు సముద్రము అచలమై, సుప్రతిష్ఠితమై యుండునట్లు జీవన్ముక్తుడు నిర్వికారుడై నిశ్చలుడై మేరుసమాన గాంభీర్యము గలిగియుండును.

చిన్న చిన్న చెఱువులలో, దొరువులలో గుంటలలో, బావులలో, సరస్సులలో, నదులలో అధికజలము వచ్చిపడునపుడు అవి కట్టలు త్రెంచుకొనును. జలమేమియు రానపుడు, ఎండలు బాగుగ కాచినపుడు పూర్తిగ ఎండిపోవును. అట్లే అజ్ఞానుల హృదయమున భోగ్యపదార్థములు శబ్దాది విషయములు వచ్చిపడినచో వికారవంతులై, చపలచిత్తులై ప్రవర్తించుదురు. ఏవిషయములు లభించనిచో శోకాకులురై, దీనులుగ వర్తించుదురు. ఇదియే జ్ఞానులకు, అజ్ఞానులకు గల భేదము. ఈ భేదమే ఈ శ్లోకమున నిరూపింపబడినది. మఱియు, కోరికలు కోరువాడు శాంతి నెన్నటికిని బడయజాలడని చెప్పబడినందున, మనుజుడు కామమును త్యజించి (లేక జయించి) విషయాసక్తిని వదలి వాంఛారహితుడు ('అకామకామీ') కావలెనేకాని వాంఛాసమన్వితుడు (కామకామీ) ఎన్నటికిని కారాదు.

ఇచట నింకొక రహస్యమున్నుగలదు. సముద్రము నదీజలమునుగాని, వర్షజలమునుగాని తనకు తానై ఎన్నటికిని కోరదు. అవియే దైవికముగ వచ్చిపడును. అట్లే జ్ఞానియు ఏ విషయమును కోరడు. కాని నిత్యవ్యవహారమున ఒకవేళ దైవికముగ శబ్దాదివిషయములు తటస్థించినను వానిచే నతడేమాత్రము తొణకక, నిర్వికారుడైయుండునని భావము.

కాబట్టి శాంతి నభిలషించువారందఱున్ను ఈ శ్లోకమును, అందును ముఖ్యముగ 'సశాన్తి మాప్నోతి న కామకామీ' అను చివఱిపాదమును బాగుగ మననము చేయుచు, తమయందున్న ఒక్కొక్క కోరికను బయటకు లాగిపారవేసి కామరూప పిశాచమునకు తన హృదయమున ఇసుమంతైనను చోటీయక తత్ఫలితముగ పరమశాంతిని, ఆత్మానందమును అనుభవించవలయును.

ప్ర:- శాంతిని ఎవడు పొందగలడు?

ఉ:- ఏ కోరికలు లేనివాడు. విషయజాలముచే వికృతముకాని హృదయముకలవాడు. సముద్రమువలె నిర్వికారుడై చెన్నొందువాడు శాంతిని పొందును. అంతియేకాని, కోరికలను కోరుచుండువాడెన్నటికిని శాంతిని బొందలేడు.

71. విహాయ కామాన్ యస్సర్వాన్ పుమాం శ్చరతి నిస్స్పృహః
నిర్మమో నిరహంకారః స శాన్తి మధిగచ్ఛతి.

టీక:- *యః పుమాన్* = ఏ మనుజుడు, *సర్వాన్* = సమస్తములైన, *కామాన్* = కోరికలను, శబ్దాదివిషయములను, *విహాయ* = విడిచి, *నిస్స్పృహః* = వానియందు ఆశలేనివాడును, *నిర్మమః* = మమకారములేనివాడును, *నిరహంకారః* = అహంకారవర్జితుడును అయి, *చరతి* = సంచరించుచున్నాడో, *సః* = ఆతడు, *శాన్తిమ్* = శాంతిని, *అధిగచ్ఛతి* = పొందుచున్నాడు.

తా:– ఎవడు సమస్తములైన కోరికలను, శబ్దాదివిషయములను త్యజించి వానియందేమాత్రము ఆశలేక, అహంకారమమకారవర్జితుడై ప్రవర్తించునో అట్టివాడే శాంతిని పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములనుగూర్చి ఇదివఱలో అర్జునుడు నాలుగు ప్రశ్నలువైచెను. అవి యేవియనిన–

(1) కా భాషా = ఆతని లక్షణములెవ్వి? (2) కిం ప్రభాషేత = ఏమి పలుకును? (3) కి మాసీత = ఏరీతిగ నుండును? (4) వ్రజేత కిమ్ = ఎట్లు సంచరించును?

(1) ఇందు 55వ శ్లోకమునుండి అధ్యాయము చివఱవఱకు చెప్పినవియన్నియు స్థితప్రజ్ఞుని సర్వసామాన్యలక్షణములే కావున అవి మొదటి ప్రశ్నకు సమాధానమగును. (2) 55వ శ్లోకమునుండి 57వ శ్లోకము వఱకు రెండవ ప్రశ్నకు సమాధానము. (3) 58వ శ్లోకమునుండి 61వ శ్లోకము వఱకు మూడవప్రశ్నకు సమాధానము. (కి మాసీత అనుదానికి 61వ శ్లోకములోని 'యుక్త ఆసీత' – అని ప్రత్యుత్తరము). (4) 71వ శ్లోకము నాల్గవ ప్రశ్నకు – 'వ్రజేత కిమ్' అనుదానికి 71వ శ్లోకములోని 'చరతి నిస్స్పృహః' అనునది ప్రత్యుత్తరము. శాంతి యెవరికి లభించగలదో మరల ఈశ్లోకమున విశదీకరించుచున్నారు. శాంతిని, సుఖమును పొందదలచువారందఱున్ను నాలుగు అతి ముఖ్యమైన సాధనలను ఆచరింపవలసియుందురు. అవియేవి యనిన – (1) సమస్తమైన కోరికలను, శబ్దాదివిషయములను త్యజించుట (2) వీనియందే మాత్రమున్ను అభిలాష లేకుండుట (3) అహంకారమును పారద్రోలుట (4) మమకారమును విసర్జించుట. ఇందొక్కొక్క దానిని గూర్చి సంక్షేపముగ విచారించెదము:- (1) స్థితప్రజ్ఞఘట్టప్రారంభమున 'ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్' – అను విషయమునే అనగా సమస్తములైన కోరికలను విడనాడవలెనను దానినే భగవానుడు మఱల నిచ్చోట వచించుచున్నారు. 'సర్వాన్' (సమస్తములైన) అను పదమును బాగుగ గమనించవలయును. ఏ ఒక్కకోరికయు, విషయమున్ను హృదయమున మిగిలియుండరాదనిభావము. ఏలయనిన, అదియే పెరిగి పెరిగి విస్తరించి సాధకునకు ఉపద్రవము తెచ్చిపెట్టగలదు. కావున అన్నిటిని త్యజించివైచి హృదయమును నిశ్శేషవాసనారహితముగ నొనర్పవలెను. (2) విషయములను, వాంఛలను తొలగించినను మఱల వానిని గూర్చి అభిలాషగాని, సంస్మరణముగాని గలుగనీయక నిఃస్పృహుడుగా మెలగవలెను. (3) అహంకారమును దరికిచేర్చరాదు. వాస్తవముగ తాను ఆత్మయేకాని దేహాది ఉపాధిరూపము కాదు. కావున ఆత్మభావనగల్గి దేహాదులందహంభావమును పరివర్జింపవలయును. (4) దేహమే తనదికానపుడు దేహమునకు బయటగల క్షేత్రగేహబంధ్వాది పదార్థములు తనవి యెట్లగును? కాబట్టి వానియందు మమత్వమును త్యజిచవలెను – ఈ ప్రకారముగ ఈ నాలుగు సాధనములను ఎవడనుష్ఠించునో ఆతడు పరమశాంతిని బడయగలడని భగవానుడు తెలుపుచున్నారు. అవి లేనివా డీసంసారచక్రమున తగుల్కొని అశాంతిని, దుఃఖమును పొందుచుండును.

ఈ శ్లోకమున 'యః' (ఎవడు) అని యచ్ఛబ్ద ప్రయోగము చేయబడుటవలన పై అర్హతలు గలవా డెవడైనను సరియే, ఏ జాతి మత కుల వర్ణములకు చెందినవాడైనను, స్త్రీయైనను, పురుషుడైనను, చండాలుడైనను శాంతిని, మోక్షమును తప్పక బడయగల్గునని స్పష్టమగుచున్నది. గీతయం దిట్టి విశాల భావములే సర్వత్ర ప్రకటింపబడియున్నవి.

ప్ర:– శాంతిని ఎవడు పొందగల్గును?

ఉ:– (1) కోరికలను, విషయములను అన్నిటిని విడనాడువాడును (2) దృశ్యపదార్థములవేనియందును

అభిలాష లేనివాడును (3) అహంకారమును పారద్రోలినవాడును (4)మమకారమును వదలినవాడును - అగు మనుజుడు శాంతిని పొందగల్గును.

అ॥ ఇట్టి నిర్విషయస్థితిని అంత్యకాలమునందుగూడ గలిగియేయుండవలెననియు, దానివలన మోక్షము లభించుననియు బోధించుచున్నాడు -

72. ఏషా బ్రాహ్మీస్థితిః పార్థ నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి
స్థిత్వాఽస్యా మన్తకాలేఽపి బ్రహ్మనిర్వాణ మృచ్ఛతి.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, ఏషా = ఇది, బ్రాహ్మీస్థితిః = బ్రహ్మసంబంధమైనస్థితి, ఏనామ్ = దీనిని, ప్రాప్య = పొంది, న విముహ్యతి = విమోహమును జెందడు, అన్తకాలే ఽపి = అంత్యకాలమందుగూడ, అస్యామ్ = ఈ స్థితియందు, స్థిత్వా = నిలిచి, బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = బ్రహ్మానందమును (మోక్షమును), ఋచ్ఛతి = పొందుతున్నాడు.

తా:– అర్జునా! ఇదియంతయు బ్రహ్మసంబంధమైన స్థితి; ఇట్టి బ్రాహ్మీస్థితిని బొందినవాడు మఱల నెన్నటికిని విమోహమును జెందనేరడు. అంత్యకాలమునందు గూడ ఇట్టి స్థితియందున్నవాడు బ్రహ్మానందరూప మోక్షమును బడయుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– స్థితప్రజ్ఞుని సంబంధముగ నింతవఱకు తెలుపుచువచ్చిన సాధనలను - అనగా ఇంద్రియనిగ్రహము, విషయత్యాగము, అహంకార మమకార రాహిత్యము మున్నగువానిని చేయుచురాగా జీవబ్రహ్మైక్యము సిద్ధించును. కీటకము భ్రమరముగా మారు చందమున జీవుడు బ్రహ్మస్వరూపుడై వెలయును. అదియే బ్రాహ్మీస్థితి. అట్టి స్థితియందు మనుజుడు బ్రహ్మానందభరితుడై యుండి సాంసారికభ్రమలను, విమోహమును మరల నెన్నటికిని బొందకనే యుండును.

''అన్తకాలేఽపి'' - సంస్కృతములో 'అపి' అను శబ్దమునకు 'కూడ' అని అర్థము. అన్తకాలేఽపి' అనగా అంత్యకాలమునందుగూడ - ఇట్టి బ్రాహ్మీస్థితియం దుండువాడు నిర్వాణరూపమగు మోక్షమును బడయును అని భావము. అంతియేకాని అంత్యకాలమందు 'మాత్రమే' అని యిచట చెప్పబడలేదు. అట్లు చెప్పియుండినచో జనులు జీవితమంతయు సోమరులుగ వ్యవహరించి భగవద్ధ్యానమును అంత్యకాలమునకు వాయిదా వేయుదురు. అయితే పొరపాటునగాని, బోధించువారు లేకపోవుటవలనగాని, లేక మఱియే కారణముచేగాని జీవితమంతయు భగవంతుని గూర్చి తలంపక వార్ధక్యమున, లేక అంత్యకాలమున దైవచింతన ప్రారంభముచేసిన, అది మంచిదేకాని శరీరదౌర్బల్యాదులవలన అత్తఱి సాధన చక్కగా జరుగదు. మఱియు ఈ పరమార్థసాధన, ఇంద్రియనిగ్రహాదులు, కామజయము ఒక్కరోజులో సిద్ధించునదికాదు. అనేక జన్మార్జిత మలిన వాసనలు ఒక్కక్షణములో మాయమైపోవునా? ఎంతయో దీర్ఘకాలము బుద్ధిబలముతో, శరీరసౌష్ఠవముగల్గి తీవ్రసాధన చేసిననే సిద్ధించును. కావున ఆరోగ్యము, బలము, ప్రజ్ఞ, స్మృతి బాగుగ గలిగియున్న బాల్యయౌవనకాలములే ఆధ్యాత్మిక సాధనలకు సరియైన వేళలు. కనుకనే భగవానుడు గీత - 8వ అధ్యాయమున -

'తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర యుధ్యచ' ఎల్లకాలములందును భగవచ్చింతన చేయుమని చెప్పిరేకాని చివఱికాలమందే యని చెప్పలేదు. మఱియు జీవితమంతయు ఏ సాధనచేయుదురో, ఏ నామము

నుచ్చరించుదురో, అంత్యకాలమున అదియే అక్కఱకు వచ్చును. అట్లుకాక సరిగా అంత్యకాలముననే ప్రారంభించినచో (మంచిదేకాని) అత్తఱి భగవత్స్మృతి లెస్సగ గలుగుట దుర్లభము. కాబట్టి అంత్యకాలమున దైవస్థితిలో నిలుకడ కలుగుటకుగాను జీవితమంతయు దానినిగూర్చిన ప్రబలప్రయత్నము గావింవలెను.

మఱియు 'అంత్యకాలము' ఫలానిసమయమున వచ్చునని నిర్దేశించి చెప్పుట కెవరికిని సాధ్యపడదు. అందువలన ప్రతినిమిషమును, బాల్యయౌవనములనుగూడ దైవచింతనామయముగ నొనర్చినచో బ్రాహ్మీసాధనయందు గడిపినచో ఇక అంత్యకాలమెప్పుడు తటస్థించిననేమి? మరణమెప్పుడు సంభవించిననేమి? కాబట్టి సాధకు లీవిషయమున కడుజాగరూకులై వార్ధక్యముకొఱకు వేచియుండక, అంత్యకాలము కొఱకు నిరీక్షించక బాల్యయౌవనాదులందుగూడ బ్రాహ్మీస్థితియొక్క అనుభవమునందు నిలుకడ గలిగియండులాగున చూడవలెను.

ప్ర:- బ్రాహ్మీస్థితి యనగానేమి?

ఉ:- ఇంద్రియనిగ్రహ, కామజయాదులచేతను, ఆత్మచింతనచేతను గలుగు బ్రహ్మానుభవ స్థితియే అది.

ప్ర:- ఆ స్థితిని యెప్పుడు కలిగియుండవలెను?

ఉ:- బాల్యయౌవనములందును, అంత్యకాలమందుగూడ.

ప్ర:- దానివలన గలుగు ప్రయోజనమేమి?

ఉ:- జీవుడు బ్రహ్మానందరూపమగు మోక్షమును బడయును .

ఓమ్

ఇతి శ్రీ మద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే

శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సాఙ్ఖ్యయోగో నామ

ద్వితీయోఽధ్యాయః

ఇది ఉపనిషత్ప్రతిపాదకమును, బ్రహ్మవిద్యయు, యోగశాస్త్రమును,

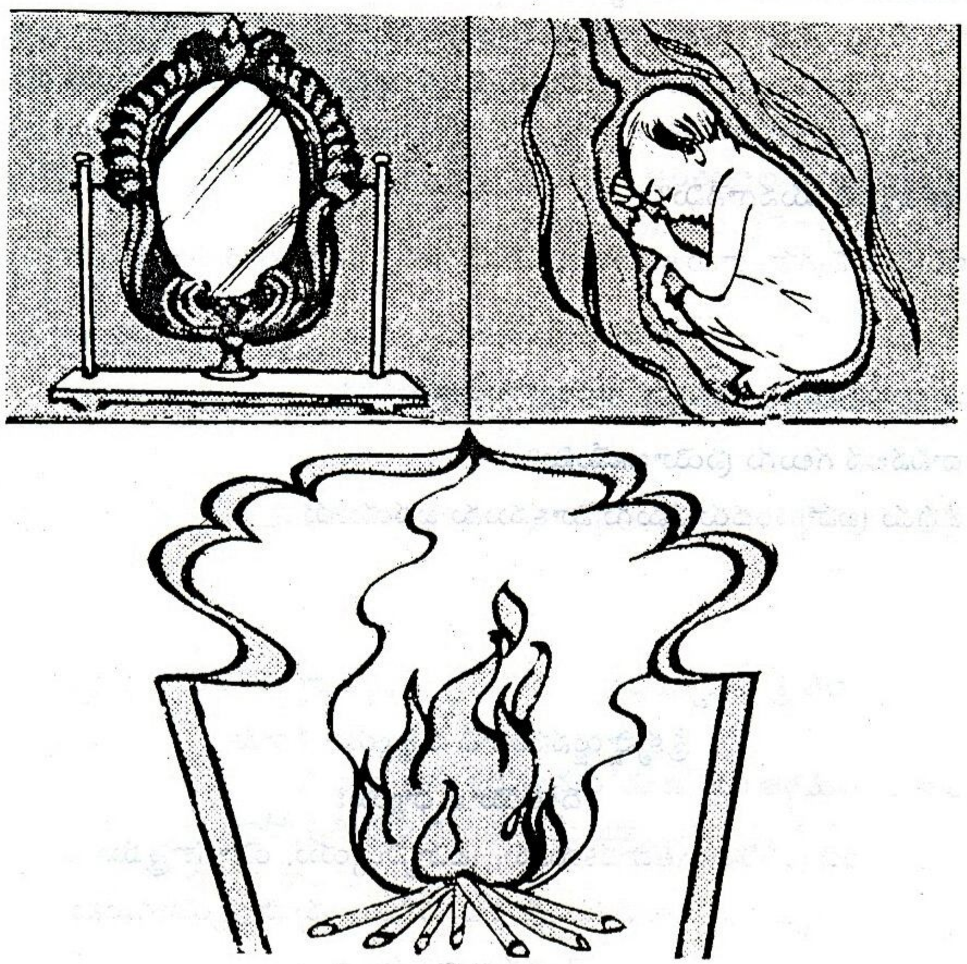
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమునగు శ్రీభగవద్గీతలందు సాఙ్ఖ్యయోగమను

రెండవ అధ్యాయము

ఓమ్ తత్ సత్

కర్మయోగము

ధూమేనావ్రియతే వహ్నిర్యథాఽఽదర్శో మలేనచ
యథోల్బేనావృతో గర్భస్తథా తేనేదమావృతమ్. (3-38)

పొగచేత అగ్నియు, మురికిచేత అద్దమున్ను, మావిచేత గర్భమందలి శిశువున్ను కప్పబడియుండులాగున ఆ కామముచేత ఈ ఆత్మజ్ఞానమున్ను కప్పబడియుండును.

ఓం

శ్రీ భగవద్గీత

అథ తృతీయోఽధ్యాయః

మూడవ అధ్యాయము

కర్మయోగః

కర్మయోగము

ఈ అధ్యాయముయొక్క పేరు :-

"కర్మయోగము" - లోకమున కర్మచేయక ఏ జీవియు నుండలేదు. వారి వారికి నియతములైన కర్మలను వారు తప్పక నిష్కామబుద్ధితో నాచరించవలయును. తమ విధ్యుక్తకర్మమును ఫలాపేక్షలేక ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో గావింపలెను. ఆ యా కార్యములను మనుజు డెందుల కాచరింపవలయునో, వాని నాచరించనిచో కలుగునపకారమేమియో, ఆచరించినచో కలుగు మేలెద్దియో, ఏ కర్మ బంధమును గల్గించునో, ఏ కర్మ ముక్తికి దారితీయునో - ఈ ప్రకారముగ కర్మకు సంబంధించిన వివిధ విషయములు విపులముగ ఈ అధ్యాయమున చర్చించబడియుండుటవలన దీనికి కర్మయోగమని పేరుపెట్టబడినది.

ఈ అధ్యాయమందలి ప్రధాన విషయములు :-

(1) అనాసక్తిభావముతో నియతకర్మల నాచరించుట ఉత్తమమని నిరూపించుట
(1వ శ్లో॥ నుండి 8 వ శ్లో॥ వఱకు)

(2) ఫలాపేక్షలేక చేయబడు కర్మ యజ్ఞమేయని తెలుపుచు అట్టి యజ్ఞము నాచరింపవలసిన యావశ్యకతను తెలియజేయుట.
(9వ శ్లో॥ నుండి 16వ శ్లో॥ వఱకు)

(3) జ్ఞానియు, సాక్షాత్ భగవానుడున్ను లోకసంగ్రహార్థము కర్మలజేయుచునే యుందురని వచించుట.
(17వ శ్లో॥ నుండి 24వ శ్లో॥ వఱకు)

(4) అజ్ఞానియొక్కయు, జ్ఞానియొక్కయు లక్షణములను పేర్కొనుచు, రాగద్వేషరహితముగ కర్మనాచరింపవలసినదని యుద్బోధించుట.
(25వ శ్లో॥ నుండి 35వ శ్లో॥ వఱకు)

(5) కామక్రోధాదుల స్వభావమును, వానిని జయించు పద్ధతిని తెలియజేయుట.
(36వ శ్లో॥ నుండి 43వ శ్లో॥ వఱకు)

పూర్వాధ్యాయముతో ఈ అధ్యాయమునకు గల సంబంధము :-

క్రిందటి అధ్యాయమగు సాఙ్ఖ్యయోగముయొక్క ప్రారంభమున భగవానుడు అఖండమగు జ్ఞానోపదేశమును అర్జునునకు గావించిరి. మరల మధ్యలో నిష్కామకర్మయోగమును గూర్చిన ప్రశంస నొకింతగావించిరి. తుట్టతుదకు మరల స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములను, ఇంద్రియనిగ్రహాదిసాధనలను వచించి మహోన్నతమగు బ్రాహ్మీస్థితిని, జ్ఞానానుభవమును వర్ణించి చెప్పిరి. అదియంతయు విని అర్జునుడు జ్ఞానమే